

De natura hominis

Νεμεσίου ἐπισκόπου Ἑμέσης λόγος κεφαλαίωδης περὶ φύσεως ἀνθρώπου

1 Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοεραῖς καὶ σώματος ἄριστα κατεσκευασμένον καὶ οὕτω καλῶς ὡς οὐκ ἐνεδέχεται ἄλλως γενέσθαι συνεστάναι, πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξεν. ἐκ τοῦ δὲ νοερὰν λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος πότερον προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ ὡς ἄλλος ἄλλη νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν, ἢ τὸ νοερὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἢ ψυχὴ καὶ φύσει κέκτηται καὶ τοῦτο ἐστὶν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος ὡς ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τινὲς μὲν, ὧν ἐστὶν καὶ Πλωτῖνος, ἄλλην εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίσαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστάναι βούλονται, σώματος καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ, οἷς ἠκολούθησε καὶ Ἀπολινάριος ὁ τῆς Λαοδικεῖας γενόμενος ἐπίσκοπος, τοῦτον γὰρ πηξάμενος τὸν θεμέλιον τῆς ἰδίας δόξης καὶ τὰ λοιπὰ προσωκοδόμησεν κατὰ τὸ οἰκεῖον δόγμα· τινὲς δὲ οὐ διεστειλάντο ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἡγεμονικὸν εἶναι τὸ νοερὸν ἡγοῦνται. Ἀριστοτέλης δὲ τὸν μὲν δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸν δὲ ἐνεργεῖα θύραθεν ἡμῖν ἐπεισιέναι δοξάζει, οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνθρώπου συντελοῦντα ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως καὶ θεωρίας συμβαλλόμενον. κομιδῇ γοῦν ὀλίγους τῶν ἀνθρώπων καὶ μόνους τοὺς φιλοσοφήσαντας τὸν ἐνεργεῖα νοῦν ἔχειν διαβεβαιοῦται. Πλάτων δὲ οὐ δοκεῖ λέγειν τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ συναμφοτέρον, ψυχὴν καὶ σῶμα, ἀλλὰ ψυχὴν σώματι τοιῶδε χρωμένην, ἀξιοπρεπέστερον φανταζόμενος τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ αὐτόθεν ἡμᾶς ἐπιστρέφων ἐπὶ τὴν τῆς ψυχῆς μόνης θειότητα καὶ ἐπιμέλειαν, ἵνα τὴν ψυχὴν ἑαυτοὺς εἶναι πιστεύοντες τὰ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ μόνον μεταδιώκωμεν, τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ μὴ τὰς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας ἀγαπήσωμεν, ὡς οὐκ οὔσας ἀνθρώπου ἢ ἀνθρώπος, ἀλλὰ ζῶου μὲν προηγουμένως, ἀνθρώπου δὲ ἐπομένως, ἐπειδὴ καὶ ζῶον ὁ ἀνθρώπος. καὶ ἄλλως δὲ κυριωτέρα τοῦ σώματος ἢ ψυχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι καθωμολόγηται, ἀπὸ ταύτης γὰρ ὡς ὄργανον κινεῖται τὸ σῶμα. δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος· χωρισθείσης γὰρ τῆς ψυχῆς ἀκίνητον μένει τὸ σῶμα παντελῶς καὶ ἀνενέργητον, ὡς τεχνίτου χωρισθέντος ἀκίνητα μένει τὰ ὄργανα. γνώριμον δὲ ὅτι καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ καὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζῶων μετέχει ζωῆς καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετέιληφε νοήσεως. κοινωνεῖ γὰρ τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν· τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν δύναμιν· τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τε τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν καὶ κατὰ τὴν ὄρεξιν καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν δύναμιν, ταῦτα γὰρ ἅπαντα κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐστίν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν πάντα· συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσιν, λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τὴν εὐσέβειαν ἀσπαζόμενος. διὸ καὶ ὡσπερ ἐν μεθορίοις ἐστὶν νοητῆς καὶ αἰσθητῆς οὐσίας, συναπτόμενος κατὰ μὲν τὸ σῶμα καὶ τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῖς ἄλλοις ζῴοις τε καὶ ἀψύχοις, κατὰ δὲ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις οὐσίαις, ὡς εἴρηται πρότερον. ὁ γὰρ δημιουργὸς ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἔοικεν ἐπισυνάπτειν ἀλλήλαις τὰς διαφόρους φύσεις, ὡστε μίαν εἶναι καὶ συγγενῆ τὴν πᾶσαν κτίσιν. ἐξ οὗ μάλιστα δείκνυται εἰς ὧν ὁ πάντων τῶν ὄντων δημιουργός· οὐ γὰρ μόνον ἠνώσε τὴν ὑπαρξίν τῶν κατὰ μέρος ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἕκαστα πρὸς ἀλλήλα συνήρμοσεν οἰκείως. ὡσπερ γὰρ ἐν ἐκάστῳ τῶν ζῴων ἠνώσε τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς, ὁστοῦν καὶ πιμελὴν καὶ τρίχας καὶ

τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς νεύροις, καὶ ἐποίησεν ἐξ ἀναισθητῶν καὶ αἰσθητικῶν συγκείμενον τὸ ζῶον, καὶ οὐ μόνον συγκείμενον ἀλλὰ καὶ ἐν ὄν ἀπέδειξεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κατ' εἶδος κτίσεως πεποίηκε, συνάπτων ἀλλήλοις τῇ κατ' ὀλίγον οικειότητι καὶ παραλλαγῇ τῆς φύσεως, ὡς μὴ κατὰ πολὺ διεστάναι τὰ πάντη ἄψυχα τῶν ἐχόντων φυτῶν τὴν θρεπτικὴν δύναμιν, μηδ' αὖ ταῦτα τῶν ἀλόγων καὶ αἰσθητικῶν ζῶων, μήτε μὴν τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν ἀπηλλοτριῶσθαι πάντη καὶ ἀσύμβατα καὶ ἄνευ δεσμοῦ τινος εἶναι συμφυοῦς καὶ φυσικοῦ. διαλλάττει μὲν γὰρ καὶ λίθος λίθου δυνάμει τινί, ἀλλ' ἢ μαγνήτις λίθος ἐξεληλυθέναι δοκεῖ τὴν τῶν ἄλλων λίθων φύσιν τε καὶ δύναμιν ἐν τῷ προφανῶς ἔλκειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ κατέχειν τὸν σίδηρον, ὡσπερ τροφήν αὐτὸν ποιήσασθαι βουλομένη, καὶ μὴ μόνον ἐφ' ἑνὸς σιδήρου τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον δι' ἄλλου κατέχειν τῷ μεταδίδοναι τοῖς ἐχομένοις πᾶσιν τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς· κατέχει γοῦν καὶ ὁ σίδηρος σίδηρον ὅταν ὑπὸ τῆς μαγνήτιδος ἔχηται. εἶτα πάλιν ἐξῆς ἀπὸ τῶν φυτῶν ἐπὶ τὰ ζῶα μετιών, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὴν μεταβατικὴν καὶ αἰσθητικὴν ὥρμησε φύσιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐπὶ ταύτην ἐμμελῶς προῆλθεν· τὰς γὰρ πίννας καὶ τὰς ἀκαλήφας ὡσπερ αἰσθητικὰ δένδρα κατεσκεύασεν (ἐρρίζωσε μὲν γὰρ αὐτὰς ἐν τῇ θαλάσῃ δίκην φυτῶν καὶ ὡσπερ ξύλα τὰ ὄστρακα περιέθηκε καὶ ἔστησεν ὡς φυτὰ, αἴσθησιν δὲ αὐταῖς ἐνέδωκε τὴν ἀπτικήν τὴν κοινήν πάντων ζῶων αἴσθησιν), ὡς κοινωνεῖν τοῖς μὲν φυτοῖς κατὰ τὸ ἐρρίζωσθαι καὶ ἐστάναι, τοῖς δὲ ζῴοις κατὰ τὴν ἀφήν. τὸν γοῦν σπόγγον, καίτοι προσπεφυκότα ταῖς πέτραις καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἀμύνεσθαι ὅταν προσιόντος αἴσθηται τινος Ἀριστοτέλης ἰστόρησεν· διὸ τὰ τοιαῦτα πάντα ζωόφυτα καλεῖν ἔθος ἔχουσιν οἱ παλαιοὶ τῶν σοφῶν. πάλιν δὲ ταῖς πίνναις καὶ τοῖς τοιοῦτοις συνῆψε τὴν τῶν μεταβατικῶν μὲν ζῶων γένεσιν, μακρὰν δὲ προελθεῖν μὴ δυναμένων ἀλλ' αὐτόθεν αὐτοῦ που κινουμένων· τοιαῦτα δὲ ἐστὶν τὰ πλεῖστα τῶν ὄστρακοδέρμων καὶ τὰ καλούμενα γῆς ἔντερα. εἶθ' οὕτω κατὰ μέρος προστιθεὶς τοῖς μὲν αἰσθήσεις πλείους, τοῖς δὲ τὸ μεταβατικὸν ἐπὶ πλεῖστον, εἰς τὰ τελειότερα τῶν ἀλόγων ζῶων κατήντησεν· λέγω δὲ τελειότερα τὰ πάσας ἔχοντα τὰς αἰσθήσεις καὶ προϊένας μακρὰν δυνάμενα. πάλιν δὲ μετα βαίνων ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὸ λογικὸν ζῶον τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ τοῦτο ἀθρόως κατεσκεύασεν ἀλλὰ πρότερον καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις φυσικὰς τινὰς συνέσεις καὶ μηχανὰς καὶ πανουργίας πρὸς σωτηρίαν ἐνέθηκεν, ὡς ἐγγὺς λογικῶν αὐτὰ φαίνεσθαι, καὶ οὕτω τὸ ἀληθῶς λογικὸν ζῶον τὸν ἄνθρωπον προεβάλετο· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς ζητῶν εὐρήσεις ἐξ ἀπλῆς καὶ μονοειδοῦς τῆς ἵππων καὶ βοῶν ἐκφωνήσεως κατὰ μέρος εἰς ποικίλην καὶ διάφορον προαχθεῖσαν τὴν τῶν κοράκων καὶ μιμηλῶν ὀρνέων φωνὴν ἕως εἰς τὴν ἔναρθρον καὶ τελείαν τὴν ἀνθρώπου κατέληξε· πάλιν δὲ τὴν ἔναρθρον διάλεκτον ἐξῆψε τῆς διανοίας καὶ τοῦ λογισμοῦ, ἐξάγγελον ποιήσας αὐτὴν τῶν κατὰ νοῦν κινήματων. καὶ οὕτω πᾶσι πάντα μουσικῶς συνήρμοσε καὶ συνέδησε καὶ εἰς ἓν συνήγαγε τὰ τε νοητὰ καὶ τὰ ὀρατὰ διὰ μέσης τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως. διὸ καὶ καλῶς ὁ Μωυσῆς τὴν δημιουργίαν ἐκτιθέμενος τελευταῖον ἔφησεν τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι, οὐ μόνον ὅτι πάντων δι' αὐτὸν γενομένων ἀκόλουθον ἦν πρῶτον τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρασκευασθῆναι καὶ οὕτως αὐτὸν τὸν χρησόμενον παραχθῆναι, ἀλλ' ὅτι νοητῆς γενομένης οὐσίας καὶ πάλιν ὀρατῆς ἔδει γενέσθαι τινὰ καὶ σύνδεσμον ἀμφοτέρων, ἵνα ἐν ἧ τὸ πᾶν καὶ συμπαθὲς ἑαυτῷ καὶ μὴ ἀλλότριον αὐτὸ ἑαυτοῦ. ἐγένετο οὖν τὸ συνδέον ἀμφοτέρων τὰς φύσεις ζῶον ὁ ἄνθρωπος. τὰ μὲν οὖν τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ συντόμως εἰπεῖν τοιαῦτα. ἐν μεθορίοις οὖν τῆς ἀλόγου καὶ λογικῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ταχθεὶς, ἐὰν μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα ῥέψη καὶ τὰ τοῦ σώματος πλέον ἀγαπήσῃ, τὸν τῶν ἀλόγων ἀσπάζεται βίον καὶ τούτοις συναριθμηθήσεται καὶ χοϊκὸς κληθήσεται κατὰ Παῦλον καὶ ἀκούσεται· γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ, καί· παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς· ἐὰν δὲ ἐπὶ τὸ

λογικὸν χωρὶς καταφρονήσας τῶν σωματικῶν πασῶν ἡδονῶν, τὴν θεῖαν τε καὶ θεοφιλεστάτην ζωὴν μετέρχεται καὶ τὴν ὡς ἀνθρώπου προηγουμένως, καὶ ἔσται οἷος ὁ ἐπουράνιος κατὰ τὸ εἰρημένον· οἷος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. τῆς δὲ λογικῆς φύσεως τὸ κεφάλαιόν ἐστι φεύγειν μὲν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὰ κακά, μετιέναι δὲ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλά. τῶν δὲ καλῶν τὰ μὲν ἐστὶ κατὰ κοινωνίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἐχόντων καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν, οἷον ψυχῆς προσχρωμένης σώματι, ὡς αἱ ἀρεταί· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μόνης μὴ προσδεομένης σώματος, ὡς ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῶν ὄντων θεωρία. ὅσοι τοίνυν τὸν ἀνθρώπου βίον ὡς ἀνθρώπου ζῆν προαιροῦνται καὶ μὴ ὡς ζῶου μόνου τὰς ἀρετὰς μετέρχονται καὶ τὴν εὐσέβειαν. τίνα δὲ ἐστὶ τὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τίνα τὰ τῆς εὐσεβείας ἐν τοῖς ἐξῆς διακριθήσεται ὅταν τὸν περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀποδῶμεν λόγον· οὐδέπω γὰρ ἐγνωσμένου τί ποτε ἡμῶν ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς διαλαμβάνειν. Ἐβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς οὔτε θνητὸν ὁμολογουμένως οὔτε ἀθάνατον γεγενῆσθαι φασιν ἀλλ' ἐν μεθορίοις ἐκατέρας φύσεως, ἵνα ἂν μὲν τοῖς σωματικοῖς ἀκολουθήσει πάθει περιπέση καὶ ταῖς σωματικαῖς μεταβολαῖς, ἂν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς προτιμήσει κατὰ τῆς ἀθανασίας ἀξιώθῃ. εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν θνητὸν ἐποίησεν ὁ θεός, οὐκ ἂν ἀμαρτόντα θανάτῳ κατεδίκασε, τοῦ γὰρ θνητοῦ θνητότητα οὐδεὶς καταδικάζει· εἰ δ' αὖ πάλιν ἀθάνατον, οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτὸν ἐνδεᾶ κατεσκεύασεν (οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθανάτων τροφῆς σωματικῆς δεῖται) οὐδ' ἂν οὕτω ῥαδίως μετενόησε καὶ τὸν γενόμενον ἀθάνατον θνητὸν εὐθέως ἐποίει, οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀμαρτησάντων ἀγγέλων τοῦτο φαίνεται πεπονηκῶς ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἀθάνατοι διέμειναν, ἄλλην τῶν ἡμαρτημένων ἀπεκδεχόμενοι δίκην ἀλλ' οὐ τὸν θάνατον. βέλτιον οὖν ἢ τοῦτον τὸν τρόπον νοεῖν τὸ προκείμενον, ἢ ὅτι θνητὸς μὲν κατεσκευάσθη, δυνάμενος δὲ ἐκ προκοπῆς τελειούμενος ἀθάνατος γενέσθαι, τουτέστι δυνάμει ἀθάνατος. ἐπειδὴ δὲ οὐ συνέφερεον αὐτῷ πρὸ τῆς τελειώσεως γνῶναι τὴν φύσιν ἑαυτοῦ, ἀπηγόρευσε μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. ἦσαν γὰρ μᾶλλον δὲ εἰσιν ἔτι καὶ νῦν δυνάμεις ἐν τοῖς φυτοῖς μέγισται· τότε δὲ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας ἀκραιφνεῖς οὔσαι ἰσχυροτάτην εἶχον τὴν ἐνέργειαν. ἦν οὖν καὶ ἀπόγευσίς τινος καρποῦ γνῶσιν ἐμποιοῦσα τῆς οἰκείας φύσεως· οὐκ ἐβούλετο δὲ αὐτὸν ὁ θεὸς πρὸ τῆς τελειώσεως γνῶναι τὴν οἰκείαν φύσιν ἵνα μὴ γνοὺς ἑαυτὸν ἐνδεᾶ πολλῶν ὄντα τῆς σωματικῆς ἐπιμεληθῆι χρεῖας καταλιπὼν τὴν τῆς ψυχῆς πρόνοιαν, καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκώλυσε αὐτὸν μεταλαβεῖν τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως. παρακούσας δὲ καὶ γνοὺς ἑαυτὸν τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε, τῆς δὲ σωματικῆς χρεῖας ἐγένετο· σκέπασμα γοῦν εὐθέως ἐπεζήτησε. φησὶ γὰρ ὁ Μωυσῆς ὅτι γυμνός ἐστιν ἔγνω. πρότερον δὲ ἐν ἐκστάσει αὐτὸν ἐποίησε καὶ ἐν ἀγνωσίᾳ ἑαυτοῦ. ἐκπεσὼν οὖν τῆς τελειώσεως ἐξέπεσαν ὁμοίως καὶ τῆς ἀθανασίας, ἦν ὕστερον ἀναλήψεται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν. μετὰ δὲ τὴν ἔκπτωσιν καὶ ἡ τῶν κρεῶν ἀπόλαυσις συνεχωρήθη. πρότερον μὲν γὰρ τοῖς ἀπὸ τῆς γῆς μόνοις ἐκέλευσε αὐτὸν ἀρκεῖσθαι (ταῦτα γὰρ ἦν ἐν τῷ παραδείσῳ)· ἀπεγνωσμένης δὲ τῆς τελειώσεως τῇ συγκαταβάσει λοιπὸν συνεχωρήθη τὰ τῆς ἀπολαύσεως. ἐπειδὴ δὲ ἐκ σώματός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνέστηκεν, ἀνάγκη τούτοις τοῖς πάθει περιπίπτειν αὐτὸν οἷς καὶ τὰ στοιχεῖα, τομῇ καὶ μεταβολῇ καὶ ῥεύσει, ἅπερ ἐστὶ μόνου τοῦ σώματος· μεταβολῇ μὲν τῇ κατὰ ποιότητα, ῥεύσει δὲ τῇ κατὰ κένωσιν, κενοῦται γὰρ αἰεὶ τὸ ζῶον διὰ τε τῶν προδήλων πόρων καὶ διὰ τῶν ἀδήλων, περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν. ἀνάγκη τοίνυν ἢ τοῖς κενουμένοις ἀντεισφέρεσθαι τὰ ἴσα ἢ διαλύεσθαι τὸ ζῶον ἐπεισιόντων. ξηρῶν δὲ ὄντων καὶ ὑγρῶν καὶ πνεύματος τῶν κενουμένων, ἀνάγκη καὶ ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς τροφῆς δεῖσθαι τὸ ζῶον καὶ πνεύματος. ἔστι δὲ ἡμῖν ἡ τροφή καὶ τὸ ποτὸν διὰ τῶν

στοιχείων ἕξ ὧν καὶ συνετέθημεν. ἕκαστον γὰρ τῷ μὲν οἰκείῳ καὶ ὁμοίῳ τρέφεται, τῷ δὲ ἐναντίῳ θεραπεύεται. τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν προσεχῶς τε ἅμα, τὰ δὲ καὶ διὰ μέσων τινῶν προσφερόμεθα, ὡς ὕδωρ ποτὲ μὲν καθ' ἑαυτὸ ποτὲ δὲ καὶ διὰ μέσου τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ πάντων τῶν καλουμένων ὑγρῶν καρπῶν (οὐδὲν γὰρ ἕτερον οἶνός ἐστιν ἢ ὕδωρ ὑπ' ἀμπέλου πεποιωμένον). ὁμοίως δὲ καὶ πυρὸς μεταλαμβάνομεν, ποτὲ μὲν προσεχῶς ὑπ' αὐτοῦ θαλπόμενοι ποτὲ δὲ διὰ μέσων ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνομεν (ἐν πᾶσι γὰρ ἢ πλείων ἢ ἐλάττων μοῖρα τοῦ πυρὸς ἐγκατέσπαρται)· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἀέρος, προσεχῶς μὲν ἀναπνέοντες καὶ περικεχυμένον ἡμῖν ἔχοντες καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἔλκοντες, διὰ μέσων δὲ τῶν ἄλλων πάντων ὧν προσφερόμεθα· τὴν δὲ γῆν προσεχῶς μὲν ἡμεῖς οὐδαμῶς, διὰ μέσων δὲ τινῶν (γῆ μὲν γὰρ σῖτος γίνεται, σῖτον δὲ ἡμεῖς ἐσθίομεν)· κόρυδοι μὲν γὰρ καὶ περισσότεραι πολλάκις καὶ πέρδικες τὴν γῆν σιτοῦνται· ἄνθρωπος δὲ διὰ μέσων τῶν σπερμάτων καὶ τῶν ἀκροδρύων καὶ τῶν σαρκῶν. ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον δι' εὐπρέπειαν ἀλλὰ καὶ δι' εὐαισθησίαν τὴν κατὰ τὴν ἀφήν ἢ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα τὰ ζῶα ὁ ἄνθρωπος οὐ περιέθηκεν ἡμῖν οὔτε δέρμα παχὺ ὡς τοῖς βουσί καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις, οὔτε τρίχας μεγάλας καὶ πυκνάς ὡς ταῖς αἰξί καὶ τοῖς προβάτοις καὶ λαγωοῖς, οὔτε φολίδας ὡς τοῖς ὄφρασι καὶ τοῖς ἰχθύσιν, οὔτε ὄστρακα ὡς ταῖς χελώναις καὶ τοῖς ὀστρέοις, οὔτε ἀπαλόστρακα ὡς τοῖς καράβοις, οὔτε πτέρυγας ὡς τοῖς ὀρνέοις, ἀναγκαίως ἐσθῆτος ἐδεήθημεν, τῆς ἀναπληρούσης ἐν ἡμῖν ὅπερ ἡ φύσις τοῖς ἄλλοις ἐδωρήσατο. διὰ ταῦτα μὲν οὖν τροφῆς καὶ ἐσθῆτος δεόμεθα· οἰκίσεως δὲ καὶ διὰ ταῦτα μὲν δι' ἅ καὶ ἐσθῆτος καὶ τροφῆς ἐδεήθημεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγὰς· διὰ δὲ τὰς δυσκρασίας τῶν ποιοτήτων καὶ τὴν λύσιν τῆς συνεχείας τοῦ σώματος ἰατρῶν καὶ θεραπείας ἐν χρειᾷ κατέστημεν· τῆς δὲ μεταβολῆς κατὰ ποιότητα γινομένης, ἀνάγκη διὰ τῆς ἀντικειμένης ποιότητος εἰς τὸ σύμμετρον ἀγαγεῖν τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. οὐ γὰρ, ὡς οἴονται τινες, τὸ θερμανθὲν σῶμα καταψύξαι πρόκειται τοῖς ἰατροῖς, ἀλλ' εἰς τὸ εὐκρατον μεταστῆσαι. εἰ γὰρ καταψύξαιαν, εἰς τὴν ἐναντίαν περιίσταται νόσον ἢ διάθεσις. χρειᾷ τοίνυν ἀνθρώπῳ τροφῆς μὲν καὶ ποτοῦ, διὰ τὰς κενώσεις καὶ διαφορήσεις· ἐσθῆτος δὲ, διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἐκ φύσεως ἰσχυρὰν περιβολήν· οἴκου δὲ, διὰ τὰς δυσκρασίας τοῦ περιέχοντος καὶ διὰ τὰ θηρία· θεραπείας δὲ, διὰ τὰς μεταβολὰς τῶν ποιοτήτων καὶ τὴν αἴσθησιν τὴν ἐνδοθεῖσαν τῷ σώματι. εἰ γὰρ μὴ προσῆν ἡμῖν αἴσθησις οὔτ' ἂν ἠλγοῦμεν οὔτ' ἂν θεραπείας ἐδεήθημεν μὴ ἀλγοῦντες καὶ διεφθάρημεν ἂν ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ κακοῦ τὸ πάθος οὐκ ἰώμενοι. διὰ δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς ἀπὸ τούτων χρειᾷ ἀλλήλων δεόμεθα. διὰ δὲ τὸ δεῖσθαι ἀλλήλων, εἰς ταῦτο πολλοὶ συνελθόντες κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις κατὰ τὰς τοῦ βίου χρειᾷ ἐν τοῖς συναλλάγμασιν, ἦντινα σύνοδον καὶ συνοικίαν πόλιν ὠνόμασαν, ἵνα ἐγγύθεν καὶ μὴ πόρρωθεν τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας καρπώμεθα. φύσει γὰρ συναγελαστικὸν καὶ πολιτικὸν ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. εἷς γὰρ οὐδεὶς αὐτάρκης ἑαυτῷ πρὸς ἅπαντα. δῆλον οὖν ὡς αἱ πόλεις διὰ τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ μαθήματα συνέστησαν. δύο δὲ τούτων πρεσβείων ὁ ἄνθρωπος ἐξαιρέτων ἔτυχεν. καὶ γὰρ μόνος οὗτος συγγνώμης τυγχάνει μετανοῶν, καὶ τὸ σῶμα τούτου μόνου θνητὸν ὄν ἀπαθανατίζεται, καὶ τοῦ μὲν σωματικοῦ, διὰ τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ ψυχικοῦ, διὰ τὸ σῶμα. μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῶν λογικῶν ἐξαιρέτων ἔσχε τὸ συγγνώμης ἐν τῷ μετανοεῖν ἀξιοῦσθαι. οὔτε γὰρ δαίμονες, οὔτε ἄγγελοι μετανοοῦντες συγγνώμης ἀξιοῦνται. καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων ὁ Θεὸς δείκνυται τε καὶ λέγεται. τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις, μηδὲν ἔχουσιν ἐπανάγκασμα περιέλκον εἰς ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἐλευθέρους οὔσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματικῶν παθῶν τε καὶ χρειῶν καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος, οὐ μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον. αἱ δὲ χρειᾷ τοῦ ζῶου καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι

τὸν λογισμόν. ὅταν οὖν ἀνανήψας ἀποφύγη μὲν ταῦτα, χωρήσῃ δὲ ἐπὶ τὰς ἀρετὰς, ἔλεος δικαίου τυγχάνει, τῆς συγγνώμης. καὶ ὡσπερ ἴδιόν ἐστιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γελαστικόν, ἐπειδὴ καὶ μόνῳ τούτῳ πρόσεστι καὶ παντὶ καὶ αἰεὶ· οὕτως ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἴδιον ἀνθρώπου παρὰ πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, τὸ διὰ τῆς μετανοίας ἀποδύεσθαι τῶν προημαρτημένων τὰς αἰτίας. καὶ γὰρ μόνῳ ἀνθρώπῳ τοῦτο δεδωρηται καὶ παντὶ καὶ αἰεὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς· μετὰ δὲ θάνατον οὐκέτι. οὕτω δὲ τινες καὶ τοὺς ἀγγέλους βούλονται μηκέτι μετὰ τὴν ἔκπτωσιν τυγχάνειν τῆς ἐκ μετανοίας συγγνώμης· θάνατος γὰρ τούτων ἢ ἔκπτωσις· πρὸ δὲ τῆς ἐκπτώσεως, καθ' ὁμοιότητα τῆς ζωῆς τῆς τῶν ἀνθρώπων, καὶ αὐτοὺς ἀξιόσθαι συγγνώμης· ὅπερ μὴ ποιήσαντες, ἀσύγνωστον καὶ διαιωνίζουσιν ἔχουσι τὸ λοιπὸν τῆς τιμωρίας τὴν προσήκουσαν δίκην. δῆλον οὖν ἐκ τούτων, ὡς οἱ τὴν μετάνοιαν οὐ δεχόμενοι τὴν ἐξαιρέτον δωρεάν καὶ τὴν ἰδίαν ἀνθρώπου περιγράφουσιν. ἴδιον δὲ αὐτοῦ καὶ ἐξαιρέτον καὶ τὸ μόνον τῶν ἄλλων ζῶν τὸ τούτου σῶμα μετὰ θάνατον ἀνίστασθαι καὶ εἰς ἀθανασίαν χωρεῖν· τυγχάνει δὲ τούτου, διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, ὡσπερ ἐκείνου, διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειάν τε καὶ πολυπάθειαν. ἴδια δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν μαθήματα, καὶ αἱ κατὰ τὰς τέχνας ταύτας ἐνέργειαι. διὸ καὶ τὸν ἀνθρώπον ὀρίζονται, ζῶν λογικόν, θνητὸν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· ζῶν μὲν ὅτι καὶ ὁ ἀνθρώπος οὐσία ἐστὶν ἔμψυχος, αἰσθητική. οὗτος γὰρ ὄρος ζῶου. λογικὸν δὲ, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀλόγων· καὶ θνητὸν, ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀθανάτων λογικῶν. τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ὅτι διὰ μαθήσεως προσγίνονται ἡμῖν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι, ἔχουσι μὲν δύναμιν δεκτικὴν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, τὴν δὲ ἐνέργειαν κτωμένοις ἐκ τῶν μαθημάτων. λέγουσι δὲ τοῦτο τῷ ὄρω προστεθῆναι ὑστερον. ἐρῶσθαι μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου τὸν ὄρον· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ νύμφας καὶ ἄλλα τινὰ γένη δαιμόνων τινὲς εἰσάγουσι, πολυχρόνια μὲν οὐ μὴν ἀθάνατα, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστείλωσι τὸν ἀνθρώπον προσέθησαν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν. οὐδὲν γὰρ ἐκείνων μανθάνει ἀλλὰ φύσει οἶδεν ἃ οἶδεν. Ἑβραίων δὲ δόγμα τὸ πᾶν τοῦτο διὰ τὸν ἀνθρώπον γεγενῆσθαι· προσεχῶς μὲν δι' αὐτὸν οἶον νωτοφόρα καὶ βόας τοὺς πρὸς γεωργίαν, χόρτον δὲ διὰ ταῦτα. τῶν γὰρ γενομένων τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ γέγονεν, τὰ δὲ δι' ἄλλα. δι' ἑαυτὰ μὲν τὰ λογικὰ πάντα· δι' ἕτερα δὲ τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα. εἰ δὲ ταῦτα δι' ἄλλα γέγονε, διὰ ποῖα γέγονε σκοπήσωμεν. ἄρ' οὖν δι' ἀγγέλους; ἀλλ' οὐκ ἂν τις εὖ φρονῶν εἴποι δι' ἀγγέλους αὐτὰ γεγενῆσθαι. τὰ γὰρ δι' ἄλλα γενόμενα πρὸς σύστασιν ἐκείνων καὶ διαμονὴν καὶ ἄνεσιν γέγονεν. ἢ γὰρ τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἔνεκεν ἢ τροφῆς ἢ σκέπης ἢ θεραπείας ἢ διαγωγῆς καὶ ἀναπαύσεως. ἄγγελος δὲ οὐδενὸς τούτων δεῖται· οὔτε γὰρ διαδοχὴν ἔχει γένους οὔτε τροφῆς ἐνδεῆς ἐστὶ σωματικῆς οὔτε σκέπης οὔτε τῶν ἄλλων. εἰ δὲ μὴ ἄγγελος δῆλον ὡς οὐδὲ ἄλλη τις φύσις ὑπερναβεβηκυῖα τὸν ἄγγελον· ὅσῳ γὰρ ὑπέρεκειται, τοσοῦτω μᾶλλον αὐτῇ καὶ τὸ ἀνευδεῆς πρόσεστιν. ζητητέον οὖν φύσιν λογικὴν μὲν ἐνδεᾶ δὲ τῶν προειρημένων. τίς ἂν οὖν ἕτερα τοιαύτη φανείη παραλιπόντων ἡμῶν τὸν ἀνθρώπον; οὐκοῦν συνάγεται διὰ τοῦτον τὰ τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα γεγενῆσθαι. ἐπειδὴ τοίνυν δι' αὐτὸν ὡς ἐδείχθη γέγονεν διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων αὐτῶν κατέστη. ἄρχοντος δὲ ἔργον πρὸς μέτρον χρείας τοῖς ἀρχομένοις κεχρῆσθαι καὶ μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν ἀκολάστως ἐξυβρίζειν μηδὲ φορτικῶς καὶ ἐπαχθῶς προσφέρεσθαι τοῖς ἀρχομένοις. ἀμαρτάνουσι τοίνυν ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ εὖ κέχρηται, οὐ γὰρ ποιοῦσιν ἄρχοντος ἔργον οὐδὲ δικαίου κατὰ τὸ γεγραμμένον· δίκαιος οἰκτεῖρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὡς οὐδὲν δι' ἄλλο, ἀλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ γέγονεν. οὐκοῦν χωρίσαντες πρῶτον τὰ ἔμψυχα ἀπὸ τῶν ἀψύχων ἴδωμεν εἰ δύναται τὰ ἄψυχα δι' ἑαυτὰ γεγενῆσθαι. εἰ γὰρ ταῦτα δι' ἑαυτὰ, πῶς ἢ πόθεν τραφήσεται τὰ ζῶα; ὀρῶμεν γὰρ τὴν φύσιν ἐπιχορηγοῦσαν τοῖς ζῴοις τροφὰς ἐκ τῆς γῆς καρπῶν τε καὶ φυτῶν πλην ἐλαχίστων τῶν σαρκοφάγων·

καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ σαρκοφάγα τροφήν ποιεῖται τῶν ζώων τὰ τὴν γῆν νεόμενα, ὡς λύκοι μὲν καὶ λέοντες ἄρνας καὶ αἶγας καὶ σῦς καὶ ἐλάφους, ἀετοὶ δὲ πέρδικας καὶ φάσσας καὶ λαγωὺς καὶ τὰ ὅμοια, ἅτινα τοὺς καρποὺς τῆς γῆς νέμεται. καὶ γὰρ τῶν ἰχθύων ἢ φύσις, ἀλληλοφάγος οὖσα, οὐ μέχρι πάντων διήκει σαρκοφαγοῦσα, ἀλλὰ κατέληξεν ἐν τοῖς νεμομένοις φυκία καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα. εἰ γὰρ ἦν πάντα τὰ γένη τῶν ἰχθύων σαρκοφάγα, καὶ μηδὲν ἦν ἐκφευγόν τὴν τῆς σαρκὸς σίτησιν, οὐκ ἂν οὐδ' ἐπ' ὀλίγον ἐπῆρκεσεν, ἀλλὰ διεφθάρη, τὰ μὲν ὑπ' ἀλλήλων, τὰ δὲ διὰ τροφῆς ἔνδειαν. ἴνα δὲ μὴ τοῦτο γένηται, τινὲς τῶν ἰχθύων κατεσκευάσθησαν σαρκῶν μὲν ἀπεχόμενοι, τὴν δὲ ὡς ἂν τις εἴποι θαλασσίαν βοτάνην νεμόμενοι, ἴν' ἐκ τούτων καὶ τᾶλλα διασώζηται. γίνεται γὰρ βορὰ μὲν τούτων τὰ φυκία, ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων, καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων, ὡς διὰ τὴν τῶν τελευταίων τροφήν ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ γεώδους τοῦ κατὰ τὴν θάλασσαν παρεχομένην καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν σώζεσθαι. ἀπέδειξεν οὖν ὁ λόγος, τὴν τῶν φυτῶν γένεσιν μὴ δι' ἑαυτὴν, ἀλλ' εἰς τροφήν καὶ σύστασιν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων γεγενημένην. εἰ δὲ ταῦτα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῶα, δηλον ὡς καὶ τὰ τῆς τούτων αὐξήσεως καὶ γενέσεως αἴτια διὰ ταῦτα γέγονεν. οὐκοῦν ἀστέρων κινήσεις καὶ οὐρανὸς καὶ ὦραι καὶ ὄμβροι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα διὰ ταῦτα γέγονεν, ἴνα τῶν τροφῶν, ὡς ἐν κύκλῳ, διηνεκῶς χορηγουμένων, ἀνελλιπῆς καὶ ἡ τῶν προσφερομένων τοὺς καρποὺς διαμεῖνῃ φύσις· ὡς εὐρίσκεσθαι ταῦτα μὲν διὰ τοὺς καρποὺς, τοὺς δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄνθρωπον. λοιπὸν ἔστιν ἐπιδιασκέψασθαι πότερον καὶ ἡ τῶν ἀλόγων φύσις δι' ἑαυτὴν γέγονεν ἢ διὰ τὸν ἄνθρωπον. ἀλλ' ἴσως ἄτοπον τὰ φρονήσεως ἄμοιρα καὶ καθ' ὄρμην φυσικὴν μόνην ζῶντα καὶ πρὸς γῆν κάτω κεκυφῶτα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος ἐνδεικνύμενα λέγειν δι' ἑαυτὰ παρήχθαι. πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἐνδεχομένων εἰς τοῦτο ῥηθῆναι, καὶ σχεδὸν ἰδίας συγγραφῆς διὰ τὸ πλῆθος δεομένων, μὴ χωρούσης τῆς προκειμένης ὑποθέσεως τὸ μῆκος τῶν λόγων, ἐπὶ τὰ σύντομα μὲν, καίρια δὲ καταντῆσαι προσήκει. εἰ τοίνυν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τὰ τῶν ἔξωθεν ἔσοπτριθεῖμεν, ἐξ αὐτῆς ἂν εἴημεν τῆς τῶν ζητουμένων οὐσίας τὰς ἀποδείξεις ποιούμενοι. ὀρῶμεν οὖν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τὴν ἀλογίαν καὶ τὰ ταύτης μέρη, λέγω δὲ τὴν ὄρεξιν καὶ τὸν θυμὸν, πρὸς ὑπηρεσίαν δεδομένα τῷ λογικῷ, καὶ τὸ μὲν ἄρχον τὰ δὲ ἀρχόμενα, καὶ τὸ μὲν κελευθὸν τὰ δὲ κελευόμενα καὶ ὑπηρετούμενα ταῖς χρείαις αἷς ἂν ὁ λόγος ὑποβάλλῃ, ὅταν σώζῃ τὸ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος. εἰ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλόγων τὸ ἐν ἡμῖν ἄρχει λογικόν, πῶς οὐκ εἰκὸς καὶ τῶν ἔξωθεν ἀλόγων αὐτὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὰς χρείας αὐτῷ δεδόσθαι; ὑπηρετεῖσθαι γὰρ φύσει τέτακται τὸ ἄλογον τῷ λογικῷ, ὡς ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐδείχθη. δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πολλῶν ζώων κατασκευὴ, πρὸς ὑπηρεσίαν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιτήδειος γενομένη, βόες μὲν καὶ πάντα τὰ νωτοφόρα πρὸς γεωργίαν καὶ ἀχθοφορίαν, τὰ πολλὰ δὲ τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐνύδρων καὶ τῶν χερσαίων πρὸς ἀπόλαυσιν, τὰ δὲ μιμηλὰ πρὸς τέρψιν καὶ ἄνεσιν. εἰ δὲ μὴ πάντα ταῖς τοιαύταις χρείαις ὑπηρετεῖται, ἀλλ' ἔνια καὶ λυμαίνεται τὸν ἄνθρωπον· ἰστέον ὡς προηγου μένως τῶν δι' ὑπηρεσίαν γενομένων καὶ τᾶλλα πάντα τὰ ἐνδεχόμενα κατεσκευάσται ἴνα μηδὲν ἐλλείπη τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι. οὐδὲ ταῦτα δὲ παντάπασιν ἐκπέφυγε τὴν τῶν ἀνθρώπων ὄνησιν, ἀλλὰ καὶ τὰ δηλητηριώδη πρὸς οἰκείαν ὠφέλειαν ὁ λόγος καρποῦται. κατακέχρηται γὰρ αὐτοῖς πρὸς θεραπείαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων βλάβης καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀρρωστημάτων ἰάσεως. τοιαῦταί τινες εἰσιν αἱ θηριακαὶ καλούμεναι κατασκευαὶ ἃς ὁ λόγος ἐπενόησεν ἴνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν, καὶ ὡς παρὰ τῶν πολεμίων κρατηθέντων ὠφελοῖτο, ἔχει δὲ μυρίας ὁ ἄνθρωπος ἀντιπαθεῖς τούτων δυνάμεις δεδομένας παρὰ τοῦ δημιουργοῦ εἶργειν καὶ ἀμύνεσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὰς ἐπιβουλάς αὐτῶν δυναμένας. ἀλλὰ μὲν γὰρ ἄλλαις ἀρμόζει χρείαις· κοινῇ δὲ πάντα

πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου συντελεῖν πέφυκεν, καὶ τὰ μὴ ταῖς ἄλλαις χρεῖαις χρήσιμα. καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου λεγέσθω· ἐπεὶ τό γε ἀρχαῖον οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῶων ἐτόλμα καταβλάπτειν τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' ἦν αὐτῷ πάντα δοῦλα καὶ ὑποτεταγμένα καὶ πειθήνια ἕως ἐκράτει τῶν οἰκείων παθῶν καὶ τῆς ἀλογίας τῆς ἐν αὐτῷ· μὴ κρατῶν δὲ τῶν ἰδίων παθῶν ἀλλὰ κρατούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐκρατήθη καὶ παρὰ τῶν ἕξωθεν εὐλόγως θηρίων. συνεισηλθε γὰρ τῇ ἀμαρτία καὶ ἡ παρὰ τούτων βλάβη. ὅτι δὲ τοῦτό ἐστιν ἀληθὲς δῆλον ἐκ τῶν τὸν ἄριστον μετελθόντων βίον. κρείττους γὰρ ἀδηρίτως ὠφθησαν οὗτοι τῆς τῶν θηρίων ἐπιβουλῆς, ὡς λεόντων μὲν ὁ Δανιήλ, Παῦλος δὲ τοῦ δήγματος τῆς ἐχίδνης. τίς ἂν οὖν ἀξίως θαυμάσειεν τὴν εὐγένειαν τούτου τοῦ ζώου, τοῦ συνδέοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ θνητὰ τοῖς ἀθανάτοις καὶ τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις συνάπτοντος, τοῦ φέροντος ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν φύσει τῆς πάσης κτίσεως τὴν εἰκόνα δι' ἧ καὶ μικρὸς κόσμος εἴρηται, τοῦ τοσαύτης ἡξιωμένου παρὰ τοῦ θεοῦ προνοίας δι' ὃν πάντα καὶ τὰ νῦν καὶ τὰ μέλλοντα δι' ὃν καὶ θεὸς ἄνθρωπος γέγονεν, τοῦ λήγοντος εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν διαφεύγοντος· οὐρανῶν βασιλεύει κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν θεοῦ γεγονώς, Χριστῷ συνδιάγει, θεοῦ τέκνον ἐστί, πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας προκάθηται; τίς δ' ἂν ἐξειπεῖν δύναίτο τὰ τούτου τοῦ ζώου πλεονεκτήματα; πελάγη διαβαίνει, οὐρανὸν ἐμβατεύει τῇ θεωρίᾳ, ἀστέρων κίνησιν καὶ διαστήματα καὶ μέτρα κατανοεῖ, γῆν καρποῦται καὶ θάλασσαν, θηρίων καὶ κητῶν καταφρονεῖ, πᾶσαν ἐπιστήμην καὶ τέχνην καὶ μέθοδον κατορθοῖ, ὑπερόριον διὰ τῶν γραμμάτων οἷς βούλεται προσομιλεῖ μηδὲν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδιζόμενον, προφητεύει τὰ μέλλοντα. πάντων ἄρχει, πάντων κρατεῖ, πάντων ἀπολαύει, ἀγγέλοις καὶ Θεῷ διαλέγεται, τῇ κτίσει κελεύει, δαίμοσιν ἐπιτάττει, τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἐρευνᾷ, Θεὸν περιεργάζεται, οἶκος καὶ ναὸς γίνεται Θεοῦ· καὶ ταῦτα πάντα τῶν ἀρετῶν ὠνεῖται καὶ τῆς εὐσεβείας. ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμέν τισιν ἀπειροκάλως ἀνθρώπου γράφειν ἐγκώμιον καὶ μὴ μόνον τὴν φύσιν ἐκτίθεσθαι καθὰ προεθέμεθα, αὐτοῦ που καταπαύσωμεν τὸν λόγον, εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὰ τῆς φύσεως πλεονεκτήματα λέγοντες τὴν φύσιν αὐτὴν διηγούμεθα. εἰδότες οὖν ὅσης εὐγενείας μετελήφαμεν καὶ ὅτι φυτὸν ἐσμεν οὐράνιον, μὴ καταισχύνωμεν τὴν φύσιν μηδὲ τῶν τοσοῦτων δωρεῶν ἀποφανθῶμεν ἀνάξιοι μηδὲ ἑαυτοὺς τοσαύτης ἐξουσίας καὶ δόξης καὶ μακαριότητος ἀποστερήσωμεν ὀλίγου καιροῦ καὶ βραχείας ἡδονῆς πάντων τῶν αἰωνίων καταπροδόντες τὴν ἀπόλαυσιν· ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ τῆς ἀποχῆς τῶν φαύλων καὶ τοῦ ὀρθοῦ σκοποῦ ᾧ μάλιστα τὸ Θεῖον συνεργεῖν εἴωθεν καὶ διὰ τῶν εὐχῶν τὴν εὐγένειαν διασώσωμεν. περὶ μὲν οὖν τούτων ἱκανὰ καὶ ταῦτα. ἐπειδὴ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος, φέρε διελόντες πρότερον περὶ ψυχῆς διαλάβωμεν, τὰ λίαν λεπτὰ καὶ περισκελῆ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσκατανόητα τῶν ζητούμενων παραλιπόντες. 2 περὶ ψυχῆς Διαφωνεῖται σχεδὸν ἅπασιν τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπίκουρος καὶ πᾶν τὸ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων σύστημα σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται. καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι, οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαινόμενοι, διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. οἱ μὲν γὰρ Στωϊκοὶ πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἔνθερμον καὶ διάπυρον, Κριτίας δὲ αἶμα, Ἴππων δὲ ὁ φιλόσοφος ὕδωρ, Δημόκριτος δὲ πῦρ. τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα, πῦρ τε καὶ ἀέρα, ψυχὴν ἀποτελεῖν. Ἡράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν ἀναθυμιάσιν ἐκ τῶν ὑγρῶν, τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις ἀπὸ τε τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐναθυμιάσεως ὁμογενῆ πεφυκέναι. πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ἄπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία, τῶν μὲν οὐσίαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον λεγόντων, τῶν δὲ ἀσώματον μὲν οὐ μὴν οὐσίαν οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον· Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινούντα.

Πλάτων δὲ οὐσίαν νοητὴν ἐξ ἑαυτῆς κινητὴν κατὰ ἀριθμὸν ἑναρμόνιον· Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Δείναρχος δὲ ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἀντὶ τοῦ κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν τῶν στοιχείων. οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ξηρῶν ἑναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. δῆλον δὲ ὅτι καὶ τούτων οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι λέγουσιν· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δείναρχος ἀνούσιον. ἔτι δὲ πρὸς τούτοις οἱ μὲν μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νενομίκασιν, κατακερματιζομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιοῦσαν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι τινές· οἱ δὲ πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ καὶ μίαν καὶ πολλὰς. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μηκῦναι τὸν λόγον τσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντα. κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν ἀρκέσει τὰ παρ' Ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου καὶ Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ εἰρημένα. ἔστι δὲ ταῦτα. τὰ σώματα, τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα καὶ σκεδαστὰ καὶ διόλου εἰς ἄπειρον τμητὰ, μηδενὸς ἐν αὐτοῖς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ συντιθέντος καὶ συνάγοντος καὶ ὡσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκρατοῦντος αὐτά, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. εἰ τοίνυν σῶμά ἐστιν ἢ ψυχὴ οἷονδῆποτε εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί πάλιν ἐστὶ τὸ συνέχον ἐκείνην; ἐδείχθη γὰρ πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνέχοντος, καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον, ἕως ἂν καταντήσωμεν εἰς ἀσώματον. εἰ δὲ λέγοιεν καθάπερ οἱ Στωϊκοὶ τονικὴν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα εἰς τὸ εἶσω ἅμα καὶ εἰς τὸ ἔξω κινουμένην, καὶ τὴν μὲν εἰς τὸ ἔξω μεγεθῶν καὶ ποιοτήτων ἀποτελεστικὴν εἶναι, τὴν δὲ εἰς τὸ εἶσω ἐνώσεως καὶ οὐσίας, ἐρωτητέον αὐτοὺς ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπό τινός ἐστι δυνάμεως τίς ἢ δύναμις αὕτη καὶ ἐν τίνι οὐσίωται; εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δύναμις ὕλη τίς ἐστίν, τοῖς αὐτοῖς πάλιν χρῆσόμεθα λόγοις· εἰ δὲ οὐχ ὕλη ἀλλ' ἔνυλον (ἔτερον δὲ ἐστὶν τὸ ἔνυλον παρὰ τὴν ὕλην, τὸ γὰρ μετέχον ὕλης ἔνυλον λέγεται) τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὕλης, πότερον ὕλη καὶ αὐτὸ ἢ ἄῦλον; εἰ μὲν οὖν ὕλη, πῶς ἔνυλον καὶ οὐχ ὕλη; εἰ δὲ οὐχ ὕλη, ἄῦλον ἄρα· εἰ δὲ ἄῦλον, οὐ σῶμα, πᾶν γὰρ σῶμα ἔνυλον. εἰ δὲ λέγοιεν ὅτι τὰ σώματα τριχῆ διαστατὰ ἐστίν, καὶ ἡ ψυχὴ δὲ δι' ὅλου διήκουσα τοῦ σώματος τριχῆ διαστατὴ ἐστὶ καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα, ἐροῦμεν ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῆ διαστατόν, οὐ πᾶν δὲ τὸ τριχῆ διαστατόν σῶμα· καὶ γὰρ ὁ τόπος καὶ τὸ ποῖον, ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτά, κατὰ συμ βεβηκὸς ἐν ὄγκῳ ποσοῦται. οὕτως οὖν καὶ τῇ ψυχῇ καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσεστι τὸ ἀδιάστατον, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ τῷ ἐν ᾧ ἐστὶ τριχῆ διαστατῷ ὄντι συνθεωρεῖται καὶ αὐτὴ τριχῆ διαστατὴ. ἔτι πᾶν σῶμα ἢτοι ἔξωθεν κινεῖται ἢ ἔνδοθεν· ἀλλ' εἰ μὲν ἔξωθεν, ἄψυχον ἔσται· εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχον. εἰ δὲ σῶμα ἢ ψυχὴ, εἰ μὲν ἔξωθεν κινεῖτο, ἄψυχός ἐστιν· εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχος· ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἄψυχον καὶ τὸ ἔμψυχον λέγειν τὴν ψυχὴν· οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχὴ. ἔτι ἢ ψυχὴ εἰ μὲν τρέφεται ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται, τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτήν· οὐδὲν δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται· οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχὴ. (Ξενοκράτης οὕτω συνῆγεν· εἰ δὲ μὴ τρέφεται, πᾶν δὲ σῶμα ζῶου τρέφεται, οὐ σῶμα ἢ ψυχὴ.) καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχὴν. ἰδίᾳ δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχὴν ἐπειδὴ τοῦ πνεύματος ἢ τοῦ αἵματος χωριζομένου νεκροῦται τὸ ζῶον, οὐκ ἐκεῖνο ῥητέον ὅπερ τινές τῶν οἰομένων εἶναι τι γεγράφασι λέγοντες· οὐκοῦν ὅταν μέρος ἀπορρηῆ τοῦ αἵματος μέρος ἀπερρῆ τῆς ψυχῆς· κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ταυτόν ἐστὶν τῷ παντί· ὕδωρ γοῦν καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχὺ ταυτόν, ὁμοίως καὶ ἄργυρος καὶ χρυσός καὶ πάντα ὧν τὰ μέρη οὐ διαλλάττει ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν· οὕτως οὖν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον αἷμα, ὅσον ἂν ἦ, ψυχὴ ἐστίν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα. ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον λεκτέον ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι ψυχὴ οὐ ἔξαιρουμένου θνήσκει τὸ ζῶον, πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχὴ ἐστὶ

καὶ αἰ χολαὶ ἀμφοτέραι. ὁποῖον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπη, τέλος ἐπάγει τῆ ζωῆ. ἔτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος καὶ ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ ἔντερα καὶ ἄλλα πολλά. τίνος γὰρ τούτων ἐξαιρεθέντος οὐ τεθνήσκει τὸ ζῶον; ἄλλως τε πολλά ἐστὶν ἄναιμα μὲν ἔμψυχα δέ, ὡς τὰ σελάχη καὶ μαλάκια, οἶον σηπία καὶ τευθίδες καὶ σμύλοι καὶ πάντα τὰ ὄστρα κότερμα καὶ ἀπαλόστρακα, ὡς οἱ κάραβοι καὶ καρκίνοι καὶ ἀστακοί. εἰ τοίνυν ἐστὶν ἔμψυχα μὲν ἄναιμα δέ, δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν αἷμα ἢ ψυχὴ. πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν ὅτι τὸ ὕδωρ ζωογονοῦν φαίνεται πάντα, καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεύειν ἀδύνατον, πολλά τὰ ἀντιπίπτοντα. οὐδὲ γὰρ χωρὶς τροφῆς ζῆν οἶόν τε· ψυχὴν ἄρα καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἐκάστην ῥητέον κατ' αὐτούς. ἔπειτα πολλά τῶν ζῶων ἐστὶ μὴ πίνοντα, ὡς ἐπὶ τινῶν ἀετῶν ἰσθόρηται. καὶ πέρδιξ δὲ δύναται ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν. διατὶ δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ ψυχὴ, καὶ μὴ ὁ ἀήρ; ὕδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπιπολὺ δυνατόν ἀποσχέσθαι· τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα οὐδὲ τὸ βραχύτατον· ἀλλ' οὐδὲ ὁ ἀήρ ψυχὴ. πολλά γὰρ ἐστὶ ζῶντα μὲν μὴ ἀναπνέοντα δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἔντομα πάντα, οἶον μέλιττα καὶ σφήκες καὶ μύρμηκες, καὶ τὰ ἄναιμα, καὶ τῶν θαλασσίων τὰ πολλά, καὶ πάντα ὅσα οὐκ ἔχει πνεύμονα. οὐδὲν γὰρ μὴ ἔχον πνεύμονα ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· καὶ ἀντιστρέφει, οὐδὲν μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα πνεύμονα ἔχει. ἐπειδὴ δὲ καὶ Κλεάνθους τοῦ Στωϊκοῦ καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς οὐκ εὐκαταφρόνητοι, ἐκθετέον καὶ τούτων τὰς λύσεις ὡς ἐπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. ὁ Κλεάνθης τοιόνδε πλέκει συλλογισμόν. οὐ μόνον, φησὶν, ὅμοιοι τοῖς γονεῦσιν γινόμεθα κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἡθεσι, ταῖς διαθέσεσι· σώματος δὲ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου· σῶμα ἄρα ἢ ψυχὴ. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου οὐ συγκατασκευάζεται. πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου ψεῦδος ἐστὶν. λέγομεν γὰρ ἀριθμοὺς ὁμοίους εἶναι ὧν αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσιν, ὡς τὸν ἕξ καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. πλευρὰ γὰρ τοῦ ἕξ ὁ δύο καὶ ὁ τρία· τοῦ δὲ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα καὶ ὁ ἕξ. ἀναλογίαν δὲ ἔχει τὰ μὲν δύο πρὸς τὰ τέσσαρα, τὰ δὲ τρία πρὸς τὰ ἕξ. ἐν διπλασίονι γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα καὶ τὰ ἕξ τῶν τριῶν· ἀσώματοι δὲ οἱ ἀριθμοί. καὶ σχήματα δὲ σχήμασιν ὅμοια ἐστὶν ὅσα τὰς τε γωνίας ἴσας ἔχει καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας πλευρὰς ἀνάλογον· τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτοῖς ἀσώματον ὁμολογοῦσιν εἶναι. ἔτι ὡς τοῦ ποσοῦ ἴδιόν ἐστὶ τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον· ἀσώματον δὲ ἢ ποιότης. ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματον ἀσωμάτῳ ὅμοιον. ἔτι φησὶν· οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει σώματι, οὐδὲ ἀσωμάτῳ σῶμα· συμπάσχει δὲ ἢ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῆ ψυχῆ· αἰσχυνομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίνεται καὶ φοβουμένης ὠχρόν· σῶμα ἄρα ἢ ψυχὴ. ἐστὶ δὲ τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων ψεῦδος, κατὰ πρόσληψιν ἐγκείμενον, τὸ λέγον οὐδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχει. τί γὰρ, εἰ μόνη τῆ ψυχῆ τοῦτο πρόσεστιν; ὡςπερ τις εἰ λέγοι οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ κροκόδειλος τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· οὐ ζῶον ἄρα ὁ κροκόδειλος. ψευδὴς γὰρ ἐστὶν ἢ πρότασις καὶ ἐνταῦθα κατὰ πρόσληψιν ἢ λέγουσα οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν λέγη μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν. προσλαμβάνει γὰρ τὸ ζητούμενον τῆ ἀποφάσει. εἰ δὲ τις ὑπόθοιτο ἀληθὲς εἶναι τὸ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν· ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον οὐκ ἔστιν ὁμολογούμενον, ὅτι συμπάσχει ἢ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. ἀμφιβάλλεται γὰρ εἴτε τὸ σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν, λαβὸν παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἴσθησιν, αὐτὴ δὲ μένει ἀπαθὴς, εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι· καὶ κρατεῖ μᾶλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον· οὐ δεῖ δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συναγεῖν τοὺς συλλογισμοὺς ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων. ἐκ περιουσίας δὲ δείκνυται καὶ τινὰ ἀσώματα συμπάσχοντα τοῖς σώμασιν· αἱ ποιότητες γοῦν ἀσώματοι οὔσαι πασχόντων τῶν σωμάτων καὶ αὐταὶ συμπάσχουσιν, ἔν τε τῆ

φθορᾶ καὶ τῇ γενέσει συναλλοιούμεναι τῷ σώματι. Χρύσιππος δέ φησιν· ὁ θάνατός ἐστι χωρισμὸς ψυχῆς ἀπὸ σώματος· οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται· οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον· ἢ δὲ ψυχὴ καὶ ἐφάπτεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος· οὐκ ἄρα ἀσώματος ἢ ψυχῆ. τούτων τὸ μὲν τὸν θάνατον χωρισμὸν εἶναι ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἀληθές ἐστιν· τὸ δὲ μὴ ἐφάπτεσθαι ἀσώματον σώματος ψεῦδος μὲν ἐστὶ καθόλου λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές· ψεῦδος μὲν ἐπειδὴ καὶ ἡ γραμμὴ ἀσώματος οὔσα ἐφάπτεται σώματος καὶ χωρίζεται, ὁμοίως καὶ ἡ λευκότης, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθές. οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ· εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δηλονότι παράκειται αὐτῷ· εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὄλω παράκειται· ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι ὄλον ὄλω παρακεῖσθαι· καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ὄλον ἔμψυχον τὸ ζῶν. ὥστε εἰ μὲν ἐφάπτεται, σῶμα μὲν ἔσται ἢ ψυχῆ, ὄλον δὲ οὐκ ἔσται ἔμψυχον τὸ ζῶν· εἰ δὲ ὄλον ἐστὶν ἔμψυχον, οὔτε ἐφάπτεται οὔτε σῶμά ἐστὶν ἢ ψυχῆ· τὸ δὲ ζῶν ὄλον ἔμψυχόν ἐστιν· οὔτε ἄρα ἐφάπτεται οὔτε σῶμά ἐστὶν, καὶ χωρίζεται ἀσώματος οὔσα. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἢ ψυχῆ σῶμα δηλον ἔκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δὲ οὐδὲ ἀνούσιος ἐξῆς ρητέον. ἐπεὶ δὲ καὶ Δείναρχος ἄρμο νίαν ὠρίσατο τὴν ψυχὴν καὶ Συμμίας ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν ἔφασκεν εἶναι λέγων εἰκέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἀρμονία τὸ δὲ σῶμα λύρα, ἐκθετέον τὰς λύσεις τούτου τὰς ἐν τῷ Φαίδωνι [Πλάτωνος] κειμένας. μία μὲν οὖν ἐστὶν ἢ ἐκ τῶν προαποδεδειγμένων αὐτῷ. προαποδεδείκται γὰρ ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν. τοῦτο οὖν λαβὼν ὡς ὁμολογούμενον κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως. εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν ἢ ἡμῶν ἢ ψυχῆ πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ εἶδει γενέσθαι· εἰ δὲ ἀρμονία ἐστὶ πρότερον μὲν οὐκ ἢ ὕστερον δὲ ἐγένετο ἀρμοσθέντος τοῦ σώματος. πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει ἢ ὡς ἔχει ἐκεῖνα τὰ ἐξ ὧν σύγκειται. κοινωνία γάρ τις ἐστὶ τῶν συντιθεμένων ἢ σύνθεσις ἀρμονία οὔσα· καὶ οὐ κωλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν ἐκείνων ἀφ' ὧν συνετέθη, ἀλλ' ἐπεσθαι αὐτοῖς· μάχεται τοίνυν τὸ ἀρμονίαν εἶναι τὴν ψυχὴν τῷ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι· τὸ δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστὶ· ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν ψυχὴν ἀρμονίαν εἶναι. ἔτι ἢ μὲν ψυχῆ καὶ ἐναντιοῦται τῷ σώματι καὶ τὸν ἀρχικὸν ἐπέχει λόγον, ἄτε ἄρχουσα αὐτοῦ· ἢ δὲ ἀρμονία οὔτε ἡγεῖται οὔτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἢ ψυχῆ ἀρμονία. ἔτι ἀρμονία ἀρμονίας μᾶλλον καὶ ἥττον ἐστὶν ἀρμονία τῷ χαλαῖσθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι (οὐ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἀρμονίας· ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ λόγον τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἔχειν· ἀλλ' ἐν τῇ ἀρμογῇ· ἐὰν γὰρ κεκραμένος ὀξύς φθόγγος καὶ βαρὺς ἔπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λόγον μὲν τὸν αὐτὸν σώζουσιν ἐν τοῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων, παραλλαγὴν δὲ λαμβάνει ἢ ἀρμονία κατὰ τὴν ἀρμογὴν μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπιτεινομένη)· ψυχῆ δὲ ψυχῆς οὐκ ἔστι μᾶλλον καὶ ἥττον· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἐστὶν ἢ ψυχῆ. ἔτι ἢ ψυχῆ ἀρετὴν καὶ κακίαν ἐπιδέχεται· ἢ δὲ ἀρμονία ἀρμονίαν καὶ ἀναρμοστίαν οὐκ ἐπιδέχεται· οὐκ ἄρα ἀρμονία ἢ ψυχῆ. ἔτι ἢ ψυχῆ τῷ ἐπιδέχεσθαι τὰ ἐναντία παρὰ μέρος οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον· ἢ δὲ ἀρμονία ποιότης καὶ ἐν ὑποκειμένῳ· ἢ δὲ οὐσία ποιότητος ἕτερον· καὶ ἢ ψυχῆ ἄρα ἀρμονίας ἕτερον. ἀρμονίας μέντοι μετέχει τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἀρμονία ἐστὶν· οὐδὲ γὰρ διότι ἀρετῆς μετέχει ἀρετὴ ἐστὶν ἢ ψυχῆ. Γαληνὸς δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρεται ἐν τοῖς ἀποδεικτικοῖς λόγοις ὡς οὐδὲν εἶη περὶ ψυχῆς ἀποφηνάμενος· ἔοικεν δὲ ἐξ ὧν λέγει δοκιμάζειν μᾶλλον τὸ κρᾶσις εἶναι τὴν ψυχὴν· ταύτη γὰρ ἐπακολουθεῖν τὴν τῶν ἡθῶν διαφορὰν· ἐκ τῶν Ἰπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον. εἰ δὲ τοῦτο, δηλον ὅτι καὶ θνητὴν αὐτὴν εἶναι οἶεται· οὐ πᾶσαν δέ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον μόνην ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει, λέγων οὕτως· ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἢ κρᾶσις εἶναι ψυχῆ, δηλον ἐντεῦθεν. πᾶν σῶμα ἔμψυχόν τε καὶ ἄψυχον ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κέκραται. ἢ γὰρ τούτων κρᾶσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. εἰ τοίνυν ἢ τοῦ σώματος κρᾶσις ἐστὶν ἢ ψυχῆ, οὐδὲν ἄψυχον ἔσται. καὶ συνάγεται ὁ λόγος οὕτως· εἰ ἢ κρᾶσις

τοῦ σώματος ψυχὴ ἐστίν, πᾶν δὲ σῶμα κρᾶσιν ἔχει, πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει· εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει, οὐδὲν σῶμά ἐστιν ἄψυχον· οὔτε λίθος ἄρα οὔτε ξύλον οὔτε σίδηρος οὔτε ἄλλο τι ἄψυχον ἔσται. εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρᾶσιν σώματος λέγοι ψυχὴν εἶναι ἀλλὰ τὴν τοιάνδε, ἐρωτητέον ποία κρᾶσις ἐστίν ἢ ποιοῦσα ζῶον καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα; ὁποῖαν γὰρ ἂν εἴποι τὴν κρᾶσιν τοιαύτην εὐρήσομεν καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. ἐννέα γὰρ οὐσῶν κράσεων ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ κράσεων ἔδειξεν, ὀκτώ μὲν τῶν δυσκράτων μιᾶς δὲ τῆς εὐκράτου, κατὰ μὲν τὴν εὐκράτον λέγει κεκρᾶσθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ πάντα δὲ ἀλλὰ τὸν τῆς μέσης κράσεως, κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρασίας τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος μετὰ τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεσεῶς· τε καὶ ἐπιτάσεως· εὐρίσκονται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις αἱ ἐννέα κράσεις μετὰ τοῦ μᾶλλον καὶ ἥττον, ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς ἀπλοῖς ἀπέδειξεν. ἔτι εἰ ἡ ψυχὴ κρᾶσις ἐστίν, αἱ δὲ κράσεις ἐναλλάσσονται κατὰ τε τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας καὶ τὰς διαίτας, ἢ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάσσεται, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν ποτὲ μὲν λέοντος ποτὲ δὲ προβάτου, ποτὲ δὲ ἄλλου τινός, ὅπερ ἄτοπον. ἔτι ἢ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ· αὐτὴ γὰρ ἐστίν ἢ κινουῦσα· ἢ δὲ ψυχὴ ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ. ἔτι εἰ ἡ κρᾶσις ἐστίν ἢ ψυχὴ, ἢ δὲ κρᾶσις ποιότης, ποιότης δὲ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, καὶ ἢ ψυχὴ ἄρα χωρισθήσεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές· οὐκ ἄρα κρᾶσις, οὐδὲ ποιότης ἐστίν ἢ ψυχὴ. οὐ γὰρ δήπου τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων φυσικῶς προσεῖναι φήσουσι τῷ ζῳῷ ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμόν. ἀμετάθετον γὰρ τοῦτο. φαίνεται δὲ μετατιθεμένη ἢ κρᾶσις, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ εἰσὶν οἱ διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης τὰς κράσεις μεταβάλλοντες. ἔτι παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταὶ εἰσὶν· ἢ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ ἀλλὰ νοητὴ· οὐκ ἄρα ποιότης σώματος ἐστίν ἢ ψυχὴ. ἔτι ἢ τοῦ σώματος καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκρασία ἰσχύς ἐστίν· καὶ ἢ τῶν θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν εὐκρασία ὑγεία ἐστίν· ἢ δὲ συμμετρία τῶν μελῶν μετὰ τῆς εὐχροίας τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος· εἰ τοίνυν ἢ ἄρμονία τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχὴ ἐστίν, ἀνάγκη ἦν τὸν ἄνθρωπον ζῶντα μῆτε νοσεῖν μῆτε ἀσθενεῖν μῆτε ἄμορφον εἶναι· συμβαίνει δὲ πολλάκις οὐ μίαν μόνην ἀλλ' ὁμοῦ τὰς τρεῖς ταύτας εὐκρασίας ἀπόλλυσθαι καὶ ζῆν τὸν ἄνθρωπον· συμβαίνει γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἄμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν· οὐκ ἄρα ἢ εὐκρασία τοῦ σώματος ἐστίν ἢ ψυχὴ. πῶς οὖν φυσικαὶ τινες κακίαι καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἔπονται; τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἀληθῶς κράσεως γίνεται. ὡς γὰρ φυσικῶς ὑγιεῖνοι καὶ νοσῶδεις εἰσὶν ἐκ τῆς κράσεως· οὕτω τινὲς φυσικῶς πικρόχολοι ὄντες ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι καταφερεῖς. ἀλλ' ἔνιοι κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· δῆλον δὲ ὅτι τῆς κράσεως κρατοῦσιν· ἄλλο δὲ ἐστίν τὸ κρατοῦν καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον· ἄλλο ἄρα κρᾶσις καὶ ἄλλο ψυχὴ. ὄργανον γὰρ ὄν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐὰν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῇ συνεργεῖ τῇ ψυχῇ καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως· ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδείως, ἐμποδίζει, καὶ τότε χρεῖα τῇ ψυχῇ πραγμάτων ἀπομαχομένη πρὸς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀργάνου· καὶ ἐὰν μὴ σφόδρα νήψη, καὶ συνδιαστρέφεται αὐτῷ καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαστροφῇ ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν καταστήσῃ καλῶς. διὸ καὶ χρεῖα τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος ἵνα καταρτίσῃ αὐτὸ ὄργανον ἐπιτηδεῖον ἑαυτῇ. τοῦτο δὲ ποιεῖ διὰ τε τοῦ λόγου καὶ τῶν ἡθῶν, ὡς ἐν ἄρμονίᾳ τὰ μὲν χαλῶσα τὰ δὲ ἐπιτείνουσα, ἵνα ἀρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ καὶ χρησθῆται ἐπιτηδεῖω ὀργάνω, ἐὰν μὴ καὶ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτῷ· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο. Ἀριστοτέλης δὲ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων οὐδὲν ἥττον συμφέρεται τοῖς ποιότητα λέγουσιν αὐτήν. διασαφήσωμεν δὲ πρότερον ἐντελέχειαν τίνα καλεῖ. τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει, τὸ μὲν ὡς ὕλην ὑποκείμενον, ὃ καθ' ἑαυτὸ μὲν οὐδὲν ἐστίν, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν· ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν

είδοποιείται ἢ ὕλη· τρίτον δὲ τὸ συναμφοτέρων, τὸ ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους γεγεννημένον, ὃ ἐστὶ λοιπὸν ἔμψυχον. ἔστιν οὖν ἢ μὲν ὕλη δύναμις, τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. καὶ τοῦτο δὲ διχῶς· τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, τὸ δὲ ὡς τὸ θεωρεῖν κατ' ἐπιστήμην, τουτέστι τὸ μὲν ὡς διάθεσις τὸ δὲ ὡς ἐνέργεια. ὡς ἐπιστήμη μὲν, ὅτι ἐν τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις ἐστίν· ἀνάλογον δὲ ἢ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ τῷ θεωρεῖν, ὃ δὲ ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν. προτέρα δὲ ἐστὶν ἢ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας. διὸ πρώτην ἐντελέχειαν καλεῖ τὸ εἶδος, δευτέραν δὲ τὴν ἐνέργειαν. οἶον ὀφθαλμὸς ἐξ ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἴδους· καὶ ἔστι τὸ μὲν ὑποκείμενον ἐν αὐτῷ τὸ δεδεγμένον τὴν ὄψιν, ὕλη ὀφθαλμοῦ. καλεῖται δὲ καὶ αὕτη ὁμωνύμως ὀφθαλμὸς· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια ἢ πρώτη ὀφθαλμοῦ αὕτη ἢ ὄψις, ἢ τὸ δύνασθαι ὁρᾶν αὐτῷ παρεχομένη· δευτέρα δὲ ἐντελέχειά ἐστὶν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ ἐνέργεια καθ' ἣν ὁρᾶ. ὡς περ οὖν ὁ ἄρτι τεχθεὶς σκύλαξ οὐδετέραν μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ τοῦ δέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν, οὕτω δεῖ λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς· ὡς γὰρ ἐκεῖ γεννηθεῖσα ἢ ὄψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμόν, οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἢ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ τὸ ζῶον, ὡς μήτε ἄνευ σώματος εἶναι ποτε τὴν ψυχὴν μήτε σῶμα. σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἔστιν, σῶματος δὲ ἐστίν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει καὶ σώματι τοιῶδε· καθ' ἑαυτὴν δὲ οὐχ ὑπάρχει. ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ψυχὴν καλεῖ χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικόν. ἔδει δὲ πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν τὴν ἀνθρώπου, καὶ μὴ ἀπὸ μέρους καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαίνεσθαι. ἔπειτα τὸ σῶμα φησὶν δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχὴν· λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. δεῖ δὲ τὸ σῶμα τὸ δυνάμει ζῶν ἔχον πρότερον ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα· οὐ δύναται δὲ ἐνεργεῖν εἶναι σῶμα πρὸ τοῦ δέξασθαι τὸ εἶδος, ὕλη γὰρ ἐστὶν ἄποιος καὶ οὐ σῶμα· ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὄν ἐνεργεῖν δύναμιν ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. εἰ δὲ καὶ σῶμα δυνάμει ἐστίν, πῶς τὸ δυνάμει σῶμα δυνάμει ζῶν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται; ἄλλως τε, ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων δυνατὸν ἔχοντά τι μὴ χρῆσθαι αὐτῷ· οἶον ὄψιν ἔχοντα μὴ χρῆσθαι αὐτῇ· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. οὐδὲ γὰρ ὁ καθεύδων ἄνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστίν. καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὐξεται καὶ φαντασιοῦται καὶ ἀναπνεῖ, ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστὶ τεκμήριον. ἐκ τούτων οὖν φανερόν ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναι τι, ἀλλὰ πάντως ἐνεργεῖν. προηγουμένως γὰρ τὸ εἰδοποιεῖν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ ζωὴ. τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτός ἐστὶν ἢ ζωὴ· τῷ δὲ σώματι κατὰ μέθεξιν. ὁ λέγων τοίνυν τὴν ὑγιάν ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος, καὶ οὕτω σοφίζεται. ἢ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία παρὰ μέρος τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ· ἢ δὲ κατὰ τὸ εἶδος οὐδαμῶς. ἐὰν γὰρ ἢ κατὰ τὸ εἶδος διαφορὰ μεταλλαγῆ, μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶον. ὥστε οὐχ ἢ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία τῶν ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ, ἀλλ' ἢ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν, ἢ σωματικὴ. οὐ δύναται τοίνυν ἢ ψυχὴ κατ' οὐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι· ἀλλ' οὐσία αὐτοτελής, ἀσώματος. παρὰ μέρος γὰρ ἐπιδέχεται τὰ ἐναντία, κακίαν καὶ ἀρετήν, ὅπερ οὐκ ἠδύνατο τὸ εἶδος ἐπιδέξασθαι. ἔπειτα φησὶν ἐντελέχειαν οὔσαν τὴν ψυχὴν ἀκίνητον εἶναι καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ συμβεβηκός. οὐδὲν δὲ ἀπεικὸς ἀκίνητον οὔσαν κινεῖν ἡμᾶς. καὶ γὰρ τὸ κάλλος, ἀκίνητον ὄν, κινεῖ ἡμᾶς. ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο, ἀκίνητον ὄν, κινεῖ· ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ, καὶ οὐχὶ τὸ ἀκίνητον. εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν, οὐδὲν ἦν ἄτοπον αὐτὸ κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου· νῦν δὲ ἀδύνατον τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι· πόθεν οὖν τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς; οὐ γὰρ αὐτοκίνητόν ἐστὶ τὸ σῶμα. πρώτην οὖν γένεσιν κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι, οὐ πρώτην ἀλλὰ δευτέραν ἔδειξεν. εἰ μὲν γὰρ μὴ κινούμενον ἐκίνοι, πρώτην ἐποίει κίνησιν· εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως κινεῖ, δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. πόθεν οὖν πρώτη γένεσις τῆς

κινήσεως τῷ σώματι; τὸ γὰρ λέγειν ἄφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει, τὰ δὲ βαρέα, ψευδός ἐστιν. εἰ γὰρ ἡ κουφότης καὶ βαρύτης κινήσις ἐστιν, οὐδέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ βαρέα· ἴσεται δέ, τὸν οἰκεῖον καταλαβόντα τόπον· οὐκ ἄρα βαρύτης καὶ κουφότης αἰτία πρώτη κινήσεώς εἰσιν, ἀλλὰ ποιότητες τῶν στοιχείων. ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ, πῶς τὸ λογίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν δύναται κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι; εἰ δὲ μὴ τούτων, οὐδὲ τῶν στοιχείων· εἰ δὲ μὴ τῶν στοιχείων, οὐδὲ τῶν σωμάτων. ἔτι εἰ κατὰ συμβεβηκός ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ μὴ οὔσης τῆς ψυχῆς, ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κινήθησεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ζῶον ἔσται χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοπα δὲ ταῦτα· ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς. ἀλλ' οὐδὲ τὸ λέγειν ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον καὶ βία κινεῖται, καὶ πᾶν τὸ βία κινούμενον καὶ φύσει κινεῖται ἀληθές ἐστιν. ὁ γὰρ κόσμος, φύσει κινούμενος, βία οὐ κινεῖται· οὐ μὴν οὐδὲ εἴ τι κατὰ φύσιν κινεῖται τοῦτο καὶ κατὰ φύσιν ἡρεμεῖ. καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, κατὰ φύσιν κινούμενοι, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύνανται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ, κατὰ φύσιν κινουμένη, κατὰ φύσιν ἡρεμεῖν οὐ δύναται. ἡ γὰρ ἡρεμία φθορὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶ καὶ παντὸς ἀεικινήτου. πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς ἄλυτον μένει, πόθεν τὸ σῶμα συνέχεται, φύσει πεφυκός σκεδάννυσθαι. ἀρκεῖ καὶ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδείξει τὴν ψυχὴν μήτε ἐντελέχειαν οὔσαν μήτε ἀκίνητον μήτε ἐν σώματι γεννωμένην. Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν ἀεὶ καὶ τὸν θεὸν καὶ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰθώς, ὠρίσατο καὶ τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν, οὐχ ὅτι ἀριθμὸς ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ ἐστὶν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα τῷ μορφᾷ καὶ τύπους ἐκάστοις ἐπιβάλλειν. αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ τὰ εἶδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα τῇ τε ἑτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῷ πλήθει τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα. ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμούς κοινωνίας. τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὸς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν. § ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἔστι δηλὸν ἐντεῦθεν. § ὁ ἀριθμὸς ποσὸν ἐστὶν· ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ποσὸν ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ, εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς νοητοῖς οὐσίαν εἶναι βούλονται, ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. § ἔτι ἡ ψυχὴ συνεχῆς ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχῆς· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. § ἔτι ὁ ἀριθμὸς ἦτοι ἄρτιός ἐστιν ἢ περιττός· ἡ δὲ ψυχὴ οὔτε ἄρτιος οὔτε περιττῆ· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. § ἔτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὐξεται· ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην οὐκ αὐξεται. § ἔτι ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστὶν· ὁ δὲ ἀριθμὸς ὁ ὠρισμένος ἀκίνητος. § ἔτι ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν οὐδεμίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινομένην ὑπαλλάξαι δύναται· ψυχὴ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ μένουσα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπαλλάττει τὰς ποιότητας ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην μεταπίπτουσα καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετὴν· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα. Εὐνόμιος δὲ ὠρίσατο τὴν ψυχὴν οὐσίαν ἀσώματον ἐν σώματι κτιζομένην, συμφορήσας ὁμοῦ πάντα χρήματα· τὸ μὲν γὰρ οὐσίαν ἀσώματον ἐκ τῆς ἀληθείας εἴληφεν, τὸ δὲ ἐν σώματι κτιζομένην ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους διδασκαλίας, οὐκ ἐννοήσας καίπερ ὀξὺς ὢν ὅτι συνάγειν εἰς ταῦτο πειράται τὰ ἀσύμβατα. πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον σωματικὴν ὁμοῦ καὶ χρονικὴν φθαρτὸν ἐστὶ καὶ θνητόν. συνάδει δὲ τούτοις καὶ τὰ Μωϋσέως· τὴν γὰρ τῶν αἰσθητῶν γένεσιν ὑπογράφων, οὐκ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν τῶν νοητῶν ῥητῶς ἔφησεν ὑποστῆναι φύσιν· ἀλλ' εἰκάζοντές τινες τοῦτο δοξάζουσιν, οἷς οὐ πάντες συμφέρονται. εἰ δὲ τις ἐκ τοῦ μετὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος ἐμβεβλήσθαι τὴν ψυχὴν ἠγοῖτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν, διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας. οὔτε γὰρ ὁ Μωϋσῆς τότε αὐτὴν ἐκτίσθαι λέγει ὅτε τῷ σώματι ἐνεβάλλετο· οὔτε κατὰ λόγον οὕτως ἔχει. ἢ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λεγέτω ὡς Ἀριστοτέλης, φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννᾶσθαι, καὶ ὡς οἱ Στωϊκοί· ἢ λέγων οὐσίαν

ἀσώματον παραιτείσθω λέγειν ἐν σώματι κτιζομένην, ἵνα μὴ θνητῆς ψυχῆς ἔννοιαν ἡμῖν παραστήσῃ καὶ παντελῶς ἀλόγου. ἄλλως τε κατ' αὐτὸν οὐπω πλήρης ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλ' ἡμιτελής ἔτι καὶ νῦν καὶ προσθήκης ἀεὶ δεόμενος. πεντακισμῦραι γοῦν τοῦλάχιστον καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐσίαι νοηταὶ προσγίνονται αὐτῷ, καὶ τὸ χαλεπώτατον, ὅταν τελεσιουργηθῇ τότε διαλυθήσεται κατ' αὐτόν, τῶν τελευταίων ἀνθρώπων τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει τὸν ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληρούντων· οὗ τί ἂν γένοιτο ἀλογώτερον, τότε φάσκειν διαφθείρεσθαι τὸν κόσμον ὅταν πληρωθῇ, κομιδῇ γὰρ νηπίων παίδων ὁ τρόπος οὗτος, ἐν ψάμμῳ τῆς παιδιᾶς εὐθύς μετὰ τὸ πληρῶσαι συγχεόντων τὰ γενόμενα. τὸ γὰρ λέγειν προνοίας λόγῳ νῦν τὰς ψυχὰς γίνεσθαι καὶ οὐχὶ κτίσεως γὰρ καινὴν οὐσίαν οὐδ' ἄλλην παρὰ τὴν οὖσαν εἰσάγεσθαι, ἀλλὰ τὴν οὖσαν κατὰ πρόνοιαν πλειστηριάζεσθαι ἀγνοούντων ἐστὶν διαφορὰν κτίσεως καὶ προνοίας. προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασῶζειν τὴν τῶν φθαρτῶν ζῶων οὐσίαν (λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σηπεδὸνα γινομένων, ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σηπεδῶν πάλιν ἑτέρα διαφυλάττει)· κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον τὸ ἐξ οὐκ ὄντων ποιεῖν. εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γίνονται, λόγῳ προνοίας γίνονται καὶ φθαρταὶ εἰσι, καθάπερ τὰ ἄλλα τὰ ἐκ διαδοχῆς γένους γινόμενα· εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων παράγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τὸ Μωϋσέως, τὸ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. ἄτοπα δὲ ἀμφοτέρω. οὐκ ἄρα νῦν αἱ ψυχαὶ γίνονται. τὸ γὰρ ὁ πατήρ μου ἐργάζεται οὐκ ἐπὶ τοῦ κτίζειν ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προνοεῖν εἰρηῆσθαι καὶ αὐτῷ δοκεῖ. Ἀπολιναρίῳ δὲ δοκεῖ τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῶν ψυχῶν τίκεσθαι, ὡς περ ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰ σώματα. προϊέναι γὰρ τὴν ψυχὴν κατὰ διαδοχὴν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνου πάντας, καθάπερ τὴν σωματικὴν διαδοχὴν. μήτε γὰρ ἀποκεῖσθαι ψυχὰς μήτε νῦν κτίζεσθαι. τοὺς γὰρ ταῦτα λέγοντας συνεργὸν ποιεῖν τὸν Θεὸν τοῖς μοιχοῖς· καὶ γὰρ ἐκ τούτων παιδία τίκεται· ψεῦδος δὲ εἶναι καὶ τὸ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὧν ἤρξατο ποιεῖν, εἴπερ ἔτι καὶ νῦν ψυχὰς δημιουργεῖ. ἀλλ', εἰ πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γεννώμενα δέδεικται θνητά· διὰ γὰρ τοῦτο γεννᾶ καὶ γεννᾶται, ἵνα τῶν φθαρτῶν διαμείνη τὸ γένος· ἀνάγκη καὶ τοῦτο ἢ θνητὴν εἶναι λέγειν τὴν ψυχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γινομένην, ἢ μὴ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλλήλων γεννᾶσθαι τὰς ψυχὰς. τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκ μοιχείας γεννωμένων τῷ τῆς προνοίας λόγῳ καταλείπομεν, ἀγνώστῳ παρ' ἡμῖν ὄντι. εἰ δέ τι δεῖ καὶ τῆς προνοίας καταστοχάσασθαι, πάντως οἶδεν τὸ τικτόμενον ἢ τῷ βίῳ ἢ ἑαυτῷ χρήσιμον ἐσόμενον καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ τὴν ἐμψύχωσιν γίνεσθαι. ἱκανὸν δὲ τεκμήριον τούτου λαμβάνομεν τὸν ἐκ τῆς Οὐρίου καὶ τοῦ Δαυὶδ γεννηθέντα Σολομῶνα. ἐξῆς ἐπισκεψώμεθα καὶ τὴν δόξαν τῶν Μανιχαίων ἣν ἔχουσι περὶ τῆς ψυχῆς. φασὶ μὲν γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον, μίαν δὲ μόνην εἶναι τὴν τῶν πάντων ψυχὴν κατακερματιζομένην καὶ κατατεμνομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα ἄψυχα τε καὶ ἔμψυχα· καὶ τὰ μὲν πλείονος αὐτῆς μετέχειν, τὰ δὲ ἐλάττονος· πλείονος μὲν τὰ ἔμψυχα, ἐλάττονος δὲ τὰ ἄψυχα, πολλῶ δὲ πλείονος τὰ οὐράνια· ὡς τῆς καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον εἶναι ψυχὰς. καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἔφασκον, ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκούουσι, μέτριον ἂν ἦν τὸ κακόν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τῆς ψυχῆς καταμερίζεσθαι λέγουσιν· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον, ὅτι κυρίως αὐτὴν ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμμερίζεσθαι τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει, καὶ πάλιν εἰς ταῦτο συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμάτων, ὡς ὕδωρ μεριζόμενον καὶ πάλιν συναγόμενον καὶ μιγνύμενον, καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν εἰς τὸ φῶς, φῶς οὖσας, τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ τῆς ὕλης χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα, καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατατέμνοντες καὶ σωματικὴν ἀποφαίνοντες καὶ πάθεισιν ὑποβάλλοντες, ἀθάνατον εἶναι φασιν. περιπίπτουσι δὲ καὶ τοῖς ἐναντίοις φάσκοντες

γὰρ ἀνατρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς ἐπὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ συμμί γνυσθαι ἀλλήλαις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς μετενσωματώσεσιν φασιν τιμωρεῖσθαι, κατὰ τὸ μέγεθος τῶν ἀμαρτημάτων ἐνοῦντες αὐτὰς καὶ πάλιν χωρίζοντες καθ' ὑπόστασιν· καὶ γὰρ τὰς σκιάς φωτὸς μὲν ὄντος χωρίζεσθαι, συννεφείας δὲ γενομένης ἐνοῦσθαι· ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ νοητῆς φύσεως γενέσθαι. καὶ γὰρ αἱ σκιαί τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοίη τις αὐτὰς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἐνοῦσθαι. Πλάτων δὲ καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν κατὰ μέρος, ὡς ἰδίᾳ μὲν τὸ πᾶν ἐψυχῶσθαι ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ κατὰ μέρος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐκάστου ψυχῆς. λέγει δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, οὐ τοπικῶς αὐτὴν διατετάσθαι φάσκων ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν καὶ συνέχουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὸ σωματοειδὲς τοῦ κόσμου· δεῖσθαι γὰρ τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδείχθη· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν· ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν καὶ φθείρεσθαι τὴν ἰδίαν φθοράν· ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται τὸ σῶμα, εἶναι λέγεται· διαλυόμενον δέ, φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα, μὴ πάντα δὲ εἶναι ζῶα. διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ τῷ αὔξεσθαι καὶ τρέφεσθαι, τουτέστι τῇ θρεπτικῇ καὶ φυτικῇ δυνάμει· τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν τῇ αἰσθήσει· τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλόγων τῷ λογικῷ· καὶ οὕτω πάντα ζῆν λέγοντες διαστέλλουσι τὴν ἐκάστου φύσιν. ζῆν οὖν λέγουσι καὶ τὰ πάντη ἄψυχα ἐκτικὴν ζωὴν καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς εἰς τὸ εἶναι μόνον καὶ μὴ διαλύεσθαι. ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν διακυβερνώσαν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς τὰς πρότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενομένας ἐπιπέμπουσαν, δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νόμους αὐτῇ δεδωκότος καθ' οὓς διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὓς καὶ εἰμαρμένην καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύνάμιν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς· εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς περὶ εἰμαρμένης. κοινῇ μὲν οὖν πάντες Ἕλληνες οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι τὴν μετενσωμάτωσιν δογματίζουσιν· διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἶδη τῶν ψυχῶν. οἱ μὲν γὰρ ἐν εἶδος τὸ λογικὸν λέγουσιν, τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβαίνειν, οἱ μὲν κατὰ τινὰς ῥητὰς χρόνων περιόδους, οἱ δὲ ὡς ἔτυχεν. ἄλλοι δὲ οὐχ ἐν εἶδος ψυχῶν ἀλλὰ δύο, λογικὸν τε καὶ ἄλογον. τινὲς δὲ πολλὰ, τοσαῦτα ὅσα τῶν ζώων τὰ εἶδη. μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ δόγμα τοῦτο διηνέχθησαν. εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἀρπακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λεόντων σώματα μεταμφιέννυσθαι, τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἠσχολημένας ὄνων καὶ τῶν τοιούτων ἀναλαμβάνειν σώματα· οἱ μὲν κυρίως ἤκουσαν τοὺς λύκους καὶ τοὺς λέοντας καὶ τοὺς ὄνους· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρηκέναι διέγνωσαν, τὰ ἦθη διὰ τῶν ζώων παρεμ φαίνοντα. Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν τῷ περὶ παλιγγενεσίας (οὕτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν) λογικὰς πάσας εἶναι βούλεται, ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωρος ὁ Πλατωνικὸς ἐν τῷ ὅτι ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἶδη ἐστί, καὶ Πορφύριος ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τούτοις δραμῶν κατ' εἶδος ζώων ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει, ἡγουν εἶδη διάφορα. γέγραπται γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον ἐπίγραφον ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ζῶα ἄλογα οὐδὲ ἀπὸ ζώων ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετενσωματώσεις γίνονται ἀλλ' ἀπὸ ζώων εἰς ζῶα καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους, καὶ μοι δοκεῖ μᾶλλον οὗτος ἕνεκα τούτου καλῶς κατεστοχάσθαι μὴ μόνον τῆς Πλάτωνος γνώμης ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων ἐπιδείξει, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. οὐδεμίαν γὰρ τῶν λογικῶν κινήσεων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις. οὔτε γὰρ τέχνη οὔτε μαθήματα οὔτε βουλαὶ οὔτε ἀρεταὶ οὔτε ἄλλο τι τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἐστί· ἐξ ὧν δῆλον ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. καὶ γὰρ ἄτοπον λέγειν τὰ ἄλογα λογικά. εἰ γὰρ καὶ κομιδῇ

νέοις οὔσι τοῖς βρέφεσιν ἢ ἄλογος μόνη κίνησις πρόσεστιν, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν ἔχειν φαμέν αὐτά, ἐπειδήπερ ἀυξανόμενα τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν· τὸ δὲ ἄλογον, κατ' οὐδεμίαν ἡλικίαν ἐμφαίνον τὸ λογικόν, περιττῶς ἂν ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρήστου παντελῶς μελλούσης ἔσσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως. καὶ γὰρ οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι συμφώνως πᾶσιν συνωμολόγηται· εἰ δὲ τοῦτο, περιττῶς ἂν ἢ λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσιν καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλλετο, μηδέποτε δυναμένη τὸ ἑαυτῆς ἔργον ἐπιδείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἔγκλημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι· οὔτε γὰρ τεχνίτου τὸ ἔργον οὔτε τάξιν ἢ ἀρμονίαν εἰδότος· εἰ δὲ τις λέγοι κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως, πιστούμενος τὸν λόγον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· περιαιρεθέντων γὰρ μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς πλείστας τέχνας παραπόλλυσθαι· οὐ λύει τὸ ζητούμενον· μένει γὰρ ἔτι τὸ αὐτὸ ἄτοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ πρόσφορον ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόνητον καὶ ἀνενέργητον, ἐμποδιζομένην διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἰς τὰς οἰκειάς ἐνεργείας, πρὸς τῷ καὶ τὸν λόγον αὐτοὺς κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων καὶ οὐχ ὁμολογουμένων. πόθεν γὰρ ὅτι κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; βέλτιον οὖν ἡγεῖσθαι πρόσφορον ἐκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐνηρμόσθαι, καὶ μηδὲν πλέον ἔχειν κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῆς ἐμφαινομένης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῶς ἀπλότητος· ἕκαστον γὰρ εἶδος τῶν ἀλόγων κατ' οἰκειάν ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς χρεῖαν τε καὶ ἐνέργειαν· καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάπλασιν ἐπιτηδείαν ἔσχεν. οὐ μὴν ἀβοήθητα παντάπασιν αὐτὰ καταλέλοιπεν ὁ δημιουργός, ἀλλ' ἐκάστῳ φυσικὴν, οὐ λογικὴν, ἐνέβαλεν σύνεσιν· τισὶ δὲ καὶ πανουργίας ἐνέθηκεν, ὥσπερ τέχνης εἰκόνα καὶ σκιὰν λογικὴν, δυοῖν τούτων ἔνεκεν, ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώσας ἐπιβουλάς ἐκκλίνειν καὶ τὰς μελλούσας προφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τῷ συνάψαι τὴν κτίσιν πᾶσαν ἑαυτῇ, ὡς ἤδη εἴρηται. ὅτι δὲ οὐ λογικῶς ταῦτα ποιεῖ δῆλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας, εἰ μὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, ἀλλὰ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. πᾶς γὰρ λαγῶδες ὁμοίως τεχνάζεται καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπου. μυρία γὰρ ὁδοὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. ἐλεύθερον γὰρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικόν· ὅθεν οὐκ ἔν καὶ ταῦτὸν πᾶσιν ἔργον ἀνθρώποις, ὡς ἐκάστῳ εἶδει τῶν ἀλόγων ζῶων. φύσει γὰρ μόνη ταῦτα κινεῖται· τὰ δὲ φύσει ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἔστιν. αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. εἰ δὲ λέγοιεν ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τῶν προημαρτημένων ἐν τῷ ἀνθρωπεῖω βίῳ εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι, ἐκ τῶν ὕστερον ποιοῦνται τὴν ἀπόδειξιν. διατί γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζῶων ἐνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; οὐ γὰρ δήπου ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπεῖοις ἀμαρτήσασαι πρὶν καὶ εἰς σῶμα γενέσθαι ἀνθρώπειον. ἔοικε δὲ ταύτῃ τῇ δόξῃ τίθεσθαι καὶ Γαληνὸς ὁ θαυμασίος ἰατρὸς καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζώου διάφορον εἶναι δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος. λέγει γὰρ εὐθύς ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς περὶ χρεῖας μορίων πραγματείας οὕτως· καὶ εἰ τοῦτο, πολλὰ τῶν ζῶων ἔσται μόρια, τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω, τὰ δὲ παντάπασιν εἰς ἕτερον εἶδος ἄτμητα· χρεῖα δὲ πάντων ἐστὶ τῇ ψυχῇ· τὸ γὰρ σῶμα ταύτης ὄργανον καὶ διὰ τοῦτο πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μόρια τῶν ζῶων ὅτι καὶ αἱ ψυχαί. πάλιν δὲ προκόπτων ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ προστίθησιν ἐπὶ τοῦ πιθήκου καὶ τοῦτο· καὶ μὴν, ὦ σοφώτατε κατήγορε, λέξειεν ἂν ἢ φύσις πρὸς σέ, γελοῖω τὴν ψυχὴν ζῶω γελοῖαν ἐχρῆν δοθῆναι σώματος κατασκευῆν. οὕτως οἶδεν τοῖς διαφόροις κατ' εἶδος σώμασιν διαφόρους ἐνούσας ψυχάς. καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἀπεδείξαμεν μήτε σῶμα οὔσαν μήτε ἀρμονίαν μήτε κρᾶσιν μήτε ἄλλην τινὰ ποιότητα, δῆλον ἐκ τούτων ὡς οὐσία τίς ἐστὶν ἀσώματος ἢ ψυχῆ. ὅτι μὲν γὰρ ἐστὶν ὡμολόγηται πᾶσιν· εἰ

δὲ μήτε σῶμα μήτε συμβεβηκὸς δῆλον ὅτι ἀσώματός ἐστιν οὐσία καὶ οὐδὲν τῶν ἔχοντων ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι. ταῦτα γὰρ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· τῆς δὲ ψυχῆς χωριζομένης, τὸ σῶμα πάντως φθείρεται. τοῖς αὐτοῖς δὲ χρησάμενόν ἐστιν ἀποδείξαι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὕσαν. εἰ γὰρ μήτε σῶμά ἐστιν, ὅπερ φύσει διαλυτὸν ἀπεδείχθη καὶ φθαρτὸν, μήτε ποιότης μήτε ποσότης μήτε ἄλλο τι τῶν φθειρομένων, δῆλον ὅτι ἀθάνατός ἐστιν. πολλοὶ μὲν οὖν εἰσι τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἀποδείξεις παρά τε Πλάτωνι καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν περισκελεῖς καὶ δυσκατανόητοι καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις ἐκείναις ταῖς ἐπιστήμαις γνώριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἢ τῶν θείων λογίων διδασκαλία τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχουσα διὰ τὸ θεόπνευστος εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μὴ καταδεχομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν γράμματα ἀρκεῖ τὸ μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδείξαι. εἰ γὰρ μηδὲν ἐστὶ τῶν φθειρομένων, ἔστι δὲ ἄφθαρτος, ἔστι καὶ ἀθάνατος ὥστε τοῦτο μὲν ἀρκούντως ἔχον παραλείπτεον. 3 περὶ ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος Ζητητέον δὲ πῶς ψυχῆς καὶ σώματος ἀψύχου γίνεται ἔνωσις· ἄπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα. εἰ δὲ μὴ μόνον ἐκ τοῦ των, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ συνέστηκεν ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπόν τινες, ἔτι πλέον ἀπορώτερον. πάντα γὰρ τὰ συνιόντα εἰς μιᾶς οὐσίας ὑπόστασιν πάντως ἐνοῦται· πάντα δὲ τὰ ἐνούμενα ἀλλοιοῦται καὶ οὐ μένει ἂ πρότερον ἦν, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων δειχθήσεται· ἐνωθέντα γὰρ ἄλλο τι γέγονεν. πῶς οὖν ἢ τὸ σῶμα ἠνωμένον τῇ ψυχῇ ἔτι μένει σῶμα ἢ πάλιν ἢ ψυχὴ ἀσώματος οὕσα καὶ οὐσιώδης καθ' ἑαυτήν, πῶς ἐνοῦται σώματι καὶ μέρος γίνεται τοῦ ζώου, σῶζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάφθορον; ἀνάγκη γὰρ ἢ ἠνωθῆαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα καὶ συνηλκωθῆαι καὶ συνεφθάρθαι ἀμφοτέρω, ὡς τὰ στοιχεῖα· ἢ μὴ ἠνωθῆαι μὲν διὰ τὰς προειρημένας ἀτοπίας, παρακεῖσθαι δὲ ὡς χορευτὰς ἐν χορῶ ἢ ψῆφον ψήφῳ, ἢ κεκρᾶσθαι, ὡς οἶνον καὶ ὕδωρ. ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακεῖσθαι τῷ σώματι ἢ ψυχῇ ἐν τῷ περὶ ψυχῆς ἀποδέδεικται. ἦν γὰρ ἂν μόνον αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ σώματος ἔμψυχον τὸ πλησιάζον τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ μὴ συνημμένον ἄψυχον· πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι ἐν λέγειν εἶναι τὰ κατὰ παράθεσιν, ὡς ξύλα φέρε ἢ σίδηρον ἢ τι τοιοῦτον. καὶ ἢ κρᾶσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφοτέρω συνδιαφθείρει, οὔτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ καθαρὸν τὸ κρᾶμα οὔτε οἶνος, καίτοι τῆς τοιαύτης κρᾶσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης λανθάνουσιν τὴν αἴσθησιν διὰ τὸ λεπτομερὲς τῶν κεκραμένων· δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πάλιν ἀπ' ἀλλήλων δύνασθαι χωρίζεσθαι· σπόγγος γοῦν ἐλαιωθεὶς ἀνιμάται καθαρὸν τὸ ὕδωρ καὶ πάπυρος· αἰσθητῶς δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἠνωμένα παντάπασι δύναντον. εἰ δὲ μήτε ἠνωται μήτε παράκειται μήτε κέκραται, τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἐν λέγεσθαι; Πλάτων μὲν οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος· ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεκρημένην, καὶ ὡσπερ ἐνδεδυμένην τὸ σῶμα. ἔχει δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος ἄπορον τι. πῶς γὰρ ἐν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἢ ψυχῆς; οὐ γὰρ ἐν ὁ χιτῶν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Ἀμμώνιος δὲ ὁ διδάσκαλος Πλωτίνου τὸ ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἐπελύετο. ἔλεγεν τὰ νοητὰ τοιαύτην ἔχειν φύσιν ὡς καὶ ἐνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι καθάπερ τὰ συνεφθαρμένα, καὶ ἐνούμενα μένειν ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα, ὡς τὰ παρακεῖμενα. ἐπὶ μὲν γὰρ σωμάτων ἢ ἔνωσις ἀλλοίωσιν τῶν συνιόντων πάντως ἐργάζεται, ἐπειδήπερ εἰς ἄλλα σώματα μεταβάλλεται, ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκρίματα, καὶ αἰ τροφαὶ εἰς αἷμα, τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα καὶ τὰ λοιπὰ μόρια τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἔνωσις μὲν γίνεται, ἀλλοίωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. οὐ γὰρ πέφυκε [νοητὸν] κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι, ἀλλ' ἢ ἐξίσταται ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεται, μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεται, οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατα· καὶ ἢ ψυχὴ ζωὴ οὕσα εἰ ἐν τῇ κρᾶσει μετεβάλλετο ἢ λλοιώθη ἂν καὶ οὐκ ἦν ἂν ἔτι ζωὴ. τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι εἰ μὴ παρείχεν αὐτῷ τὴν ζωὴν; οὐκ ἄρα

ἀλλοιοῦται ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἐνώσει. δεδειγμένου τοίνυν τούτου, ὅτι τὰ νοητὰ ἀναλλοίωτα καθ' οὐσίαν ἐστίν, ἀναγκαιῶς παρακολουθεῖ τὸ καὶ ἐνούμενα αὐτὰ μὴ συνδιαφθεῖρεσθαι οἷς ἦνῶται. καὶ ἦνῶται τοίνυν καὶ ἀσυγχύτως ἦνῶται τῷ σώματι ἢ ψυχῇ. ὅτι μὲν γὰρ ἦνῶται ἢ συμπάθεια δείκνυσιν· συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον ὡς ἐν ὄν· ὅτι δὲ καὶ ἀσύγχυτος μένει δῆλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωριζομένην τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ καὶ ὡς περ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλιποῦσαν, μόνον δὲ ἐξατιμίζουσαν αὐτὸ τῇ ζωῇ, ἵνα μὴ παντελῶς ἀπόληται, καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὄνειροις ἐνεργεῖν θεσπίζουσαν τὸ μέλλον καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν. τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὴν ἐπισκέπτηται τι τῶν ὄντων. καὶ τότε γὰρ ὡς οἷόν τε τοῦ σώματος ἑαυτὴν χωρίζει καὶ καθ' ἑαυτὴν γίνεται, ἴν' οὕτως ἐπιβάλλῃ τοῖς οὖσιν. ἀσώματος γὰρ οὖσα δι' ὅλου κεχώρηκεν ὡς τὰ συνεφθαρμένα, μένουσα ἀδιάφθορος καὶ ἀσύγχυτος καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἐν διασώζουσα καὶ ἐν οἷς ἂν γένηται τρέπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν καὶ μὴ τρεπομένη ὑπ' ἐκείνων. ὡς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ παρουσίᾳ τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει ποιῶν αὐτὸν φωτεινὸν καὶ ἐνοῦται τῷ ἀέρι τὸ φῶς ἀσυγχύτως ἅμα αὐτῷ κεχυμένον, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ ἐνούμενη τῷ σώματι μένει πάντως ἀσύγχυτος, κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάττουσα ὅτι ὁ μὲν ἥλιος σῶμα ὢν καὶ τόπῳ περιγραφόμενος οὐκ ἔστι πανταχοῦ ἔνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ (ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ· μένει γὰρ καὶ αὐτὸ ἐν τοῖς ξύλοις ἢ ἐν θρυαλλίδι δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ)· ἡ δὲ ψυχὴ ἀσώματος οὖσα καὶ μὴ περιγραφομένη τόπῳ δι' ὅλου χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς ἑαυτῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐκ ἔστι μέρος φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῆς ἐν ᾧ μὴ ὅλη πάρεστιν. οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα, οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἐστίν, ὡς ἐν ἀγγεῖῳ ἢ ἀσκῷ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν αὐτῇ. μὴ κωλυόμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων τὰ νοητὰ ἀλλὰ διὰ παντὸς σώματος χωροῦντα καὶ διαφοιτῶντα καὶ διεξιόντα, οὐχ οἷά τε ἐστὶν ὑπὸ τόπου σωματικοῦ κατέχεσθαι. νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν νοητοῖς καὶ τόποις ἐστίν, ἢ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν τοῖς ὑπερκειμένοις νοητοῖς, ὡς ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν ἑαυτῇ ἐστίν, ὅταν λογίζεται, ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ, ὅταν νοῆ. ἐπὶ οὖν ἐν σώματι λέγεται εἶναι, οὐχ ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεται εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει, καὶ τῷ παρεῖναι, ὡς λέγεται ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν. καὶ γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ πρὸς τι ῥοπή καὶ διαθέσει δεδέσθαι φαμέν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, ὡς λέγομεν ὑπὸ τῆς ἐρωμένης δεδέσθαι τὸν ἐραστήν, οὐ σωματικῶς οὐδὲ τοπικῶς ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. ἀμέγεθες γὰρ ὄν καὶ ἄογκον καὶ ἀμερές, τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγραφῆς κρεῖττόν ἐστιν. τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος ποῖω δύναται τόπῳ περιγράφεσθαι; ὄγκῳ γὰρ τόπος συνυφίσταται. τόπος γὰρ ἐστὶ πέρασ τοῦ περιέχοντος καθ' ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. εἰ δὲ τις λέγοι· οὐκοῦν καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ ἐστὶ καὶ πανταχοῦ ἡ ἐμὴ ψυχὴ; λανθάνει ἑαυτὸν πάλιν τόπον λέγων. καὶ γὰρ τὸ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ὅλως τὸ ἐν τῷδε τόπος ἐστίν. ἐν τόπῳ δὲ ὅλως οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἐν σχέσει. δέδεικται γὰρ μὴ δύνασθαι περιληφθῆναι τόπῳ. ὅταν οὖν ἐν σχέσει γένηται νοητὸν τόπου τινὸς ἢ πράγματος ἐν τόπῳ ὄντος, καταχρηστικώτερον λέγομεν ἐκεῖ αὐτὸ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐκεῖ, τὸν τόπον ἀντὶ τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. δεόν γὰρ λέγειν ἐκεῖ ἐνεργεῖ λέγομεν ἐκεῖ ἐστίν. ἀρμόσειε δ' ἂν οὗτος ὁ λόγος καθαρώτερον καὶ μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐνώσει τοῦ Θεοῦ λόγου, καθ' ἣν ἐνωθεὶς ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος, οὐ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τρόπον. ἐκείνη μὲν γὰρ τῶν πεπληθυσμένων οὖσα δοκεῖ καὶ συμπάσχειν πῶς δι' οἰκειότητα τῷ σώματι καὶ κρατεῖν ἔσθ' ὅτε καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς λόγος οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας μεταδιδούς δὲ αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, γίνεται σὺν αὐτοῖς ἐν, μένων ἐν ὅπερ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἐνώσεως· καινότερος οὗτος ὁ τρόπος τῆς κράσεως ἢ ἐνώσεως· καὶ κερνᾶται καὶ μένει παντάπασιν ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθορος καὶ ἀμετάβλητος, οὐ συμπάσχων

ἀλλὰ συμπράττων μόνον, οὐδὲ συμφθειρόμενος καὶ συναλλοιούμενος ἀλλὰ συναύξων μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὑπ' αὐτῶν, πρὸς τῷ μένειν ἄτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος, ἐπειδὴ καὶ καθαρῶς πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχος ἐστίν. μάρτυς τούτων Πορφύριος ὁ κατὰ Χριστοῦ κινήσας τὴν ἑαυτοῦ γλῶσσαν. ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν αἱ ὑπὲρ ἡμῶν μαρτυρίαι καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμεναι. οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῶν συμμίκτων ζητημάτων γράφει κατὰ λέξιν οὕτως· οὐκ ἀπογνωστέον οὖν ἐνδέχεσθαι τίνα οὐσίαν παραληφθῆναι εἰς συμπλήρωσιν ἐτέρας οὐσίας καὶ εἶναι μέρος οὐσίας μένουσαν κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μετὰ τὸ συμπληροῦν ἄλλην οὐσίαν, ἐν τε σὺν ἄλλῳ γενομένην καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐν διασώζουσιν, καὶ τὸ μεῖζον αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκεῖνα ἐν οἷς ἂν γίγνηται εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀληθὲς ὁ λόγος διὰ τὸ ἀσώματον, πολλῶ πλεῖον ἐπὶ τοῦ θεοῦ λόγου, τοῦ μᾶλλον ἀσυγκρίτως καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος ἀσωμάτου. ὅπερ ἀντικρὺς ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρούντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων οἱ πολλοὶ γέλωτα ποιοῦνται, φάσκοντες ἀδύνατον καὶ ἀπίθανον καὶ ἀπρεπὲς εἶναι συγγενέσθαι θνητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κρᾶσιν καὶ ἔνωσιν· ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρησάμενοι μάρτυσιν ἀποδύομεθα τὴν αἰτίαν. λέγεται δὲ παρά τισιν, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Εὐνομιανοῖς, ἠνῶσθαι τὸν Θεὸν λόγον τῷ σώματι οὐ κατ' οὐσίαν ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐκατέρου δυνάμεις. οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας τὰς ἐνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεισι ταῖς θεαῖσι συγκεκρᾶσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος πάντως δήπου τοῦ ὀργανικοῦ κατὰ Ἀριστοτέλην λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις· ταύταις οὖν αἱ θεαῖαι δυνάμεις συγκιρνώμεναι, τὴν ἔνωσιν ἀπειργάσαντο κατ' αὐτούς. οὐδεὶς δ' ἂν αὐτοῖς οἶμαι συγχωρήσειεν τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένοις. διώρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σαφῶς τίνα μὲν ἴδια σώματος, τίνα δὲ ψυχῆς, τίνα δὲ τοῦ συναμφοτέρου· καὶ ἐν τοῖς ἰδίῳ τοῦ συναμφοτέρου τὰς δι' ὀργάνων αἰσθήσεις ἐτίθεμεν· αὐτὰ δὲ τὰ ὄργανα τοῦ σώματος λέγομεν εἶναι. βέλτιον οὖν ὡς προεῖρηται κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν τῶν ἀσωμάτων ἀσυγχύτως τὴν ἔνωσιν γίνεσθαι τῶν οὐσιῶν, μηδὲν παραβλαπτομένης τῆς θειοτέρας ἐκ τῆς ὑποδεεστερας· ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελουμένης ἐκ τῆς θειοτέρας· ἐπεὶπερ ἡ καθαρῶς ἀσώματος φύσις χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων ἠνῶσθαι· τῷ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον. οὐκ εὐδοκία τοίνυν ὁ τρόπος τῆς ἐνώσεως, ὡς τισιν τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία. τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβεῖν σῶμα κατ' εὐδοκίαν εἴποι τις ἂν εὐλόγως γεγενῆσθαι· τὸ δὲ ἐνούμενον μὴ συγχυθῆναι κατὰ τὴν οἰκείαν τοῦ Θεοῦ φύσιν, οὐ κατ' εὐδοκίαν γίνεται. τοὺς γὰρ βαθμοὺς τῶν ψυχῶν καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις ἅς Ὁριγένης εἰσάγει, μηδὲν προσηκούσας ταῖς θεαῖσι γραφαῖς, μηδὲ συναδούσας τοῖς τῶν Χριστιανῶν δόγμασιν, παραλείπτει. 4 περὶ σώματος Πᾶν σῶμα τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα καὶ ἐκ τούτων γέγονεν· προσεχῶς δὲ τὰ τῶν ἐναίμων ζώων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν, αἵματος, φλέγματος, ξανθῆς τε χολῆς καὶ μέλανος· τὰ δὲ τῶν ἀναίμων ἔκ τε τῶν ἄλλων χυμῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναλογοῦντος ἐν αὐτοῖς τῷ αἵματι. προσεχῶς δὲ λέγεται ὅταν ἀμέσως ἐξ αὐτῶν ἐκείνων τι γίνηται. ὡς εἶναι τῶν μὲν τεσσάρων στοιχείων σύγκριμα τοὺς τέσσαρας χυμούς· τῶν δὲ χυμῶν τὰ ὁμοιομερῆ, ἃ ἐστὶ μόρια τοῦ σώματος, εἰκάζουσι δὲ τῇ μὲν γῆ τὴν μέλαιναν χολήν· τῷ δὲ ὕδατι τὸ φλέγμα· τῷ δὲ ἀέρι τὸ αἷμα· τῷ δὲ πυρὶ τὴν ξανθὴν χολήν. πᾶν δὲ σύγκριμα στοιχείων ἢ στερεόν ἐστίν ἢ ὑγρὸν ἢ πνεῦμα. Ἀριστοτέλης δὲ προσεχῶς ἐξ αἵματος μόνου βούλεται γίνεσθαι τὰ σώματα τῶν ζώων. ἐκ τούτου γὰρ καὶ τρέφεσθαι προσεχῶς καὶ αὔξεσθαι πάντα τὰ τοῦ ζώου μόρια· καὶ τὸ σπέρμα δὲ τὴν γένεσιν ἐξ αἵματος ἔχειν. ἀλλ' ἐπεὶπερ ἐξ ἐνός καὶ τοῦ

αὐτοῦ οὐκ ἔδόκει καλῶς ἔχειν τὰ τε σκληρότατα ὀστέα καὶ τὴν ἀπαλωτάτην σάρκα τε καὶ πιμελὴν γίνεσθαι ἤρεσεν Ἴπποκράτει πρῶτῳ τὰ σώματα τῶν ζῶων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν συμπήγνυσθαι προσεχῶς· ἴν' ἐκ μὲν τῶν γεωδεστέρων καὶ παχυμερεστέρων τὰ στερεώτερα γίνονται, ἐκ δὲ τῶν μαλακωτέρων τὰ μαλακά. εὐρίσκονται δὲ πολλάκις οἱ τέσσαρες ἐν τῷ αἵματι χυμοί, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς φλεβοτομίαις, ποτὲ μὲν τοῦ ὀρρώδους φλέγματος πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ, ποτὲ δὲ τῆς μελαίνης ἢ ξανθῆς χολῆς· ὅθεν δοκοῦσί πως ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες. ἔστι δὲ τῶν ἐν τοῖς ζῴοις μερῶν τὰ μὲν ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ· οἶον ὁμοιομερῆ μὲν ἐγκέφαλος, μήνιγγες, νεῦρον, μυελός, ὀστέον, ὀδοῦς, χόνδρος, ἀδένες, σύνδεσμος, ὑμένες, ἴνες, τρίχες, ὄνυχες, σάρκες, φλέβες, ἀρτηρίαι, πόροι, πιμελή, δέρμα, καὶ τὰ οἰονεῖ στοιχεῖα προσεχῆ τούτων, αἷμα καθὸ αἷμα καθαρὸν, φλέγμα, χολή μέλαινα καὶ ξανθή. ὁ γὰρ τένων σύνθετός ἐστιν ἐκ τε συνδέσμου καὶ νευρωδῶν ἰνῶν· ἀνομοιομερῆ δὲ κεφαλή. θώραξ, χεῖρες, πόδες, καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ἀνθρώπου. οὐ γὰρ εἰς κεφαλὴν διαιρεῖται ἢ κεφαλή, ὡσπερ τὸ νεῦρον εἰς νεῦρον καὶ ἢ φλέψ εἰς φλέβα καὶ ἢ σὰρξ εἰς σάρκα· πᾶν δὲ ἀνομοιομερὲς ἐξ ὁμοιομερῶν σύνεστηκεν, ὡς ἢ κεφαλή ἐκ νεύρων καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ τῶν τοιούτων· καλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ ὀργανικά. ὅρος δὲ ὁμοιομερῶν οὗτος· ὧν τὰ μόρια τῷ τε ὄλω καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ὅμοια· τὸ δὲ ὅμοιον νῦν ἀντὶ τοῦ ταύτων δεῖ λαμβάνειν. οὐ πᾶν δὲ ζῶον πάντα τὰ μόρια τοῦ σώματος κέκτηται· ἀλλ' ἔστιν ἕνια κολοβά. τὰ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄποδα, ὡς ἰχθύες καὶ ὄφεις· τὰ δὲ ἀκέφαλα, ὡς καρκίνοι καὶ κάραβοι καὶ τῶν νηκτῶν ἕνια· ἐν γὰρ τῷ στήθει τὰ αἰσθητήρια ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἔχειν κεφαλὴν· τὰ δὲ πνεύμονος ἐστέρηται, ὅσα μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· τὰ δὲ κύστιν οὐκ ἔχει, ὡς ὄρνιθες καὶ πάντα τὰ μὴ οὐροῦντα· τὰ δὲ ὀστρακόδερμα τῶν πλείστων ἀμοιρεῖ μελῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ αὐτοῖς τὸ εἶναι ζῴοις ὑπάρχει· δοκεῖ δὲ τινα καίτοι ἔχοντα μὴ ἔχειν· ὡς ἔλαφοι δοκοῦσι μὴ ἔχειν τὴν ξανθὴν χολήν, ἐπειδήπερ ἐν τοῖς ἐντέροις ἔχουσιν αὐτὴν διεσπαρμένην καὶ ἀφανῆ· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ πάντα καὶ τέλεια καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς ἔχει πάντα. οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὴν θέσιν τῶν μορίων πολλὴ διαφορὰ τοῖς ζῴοις. τὰ μὲν γὰρ ἔχει τοὺς μαστοὺς ἐν τῷ στήθει· τὰ δὲ ἐν τῇ κοιλίᾳ· τὰ δὲ ὑπὸ τοὺς μηρούς· καὶ τὰ μὲν δύο, τὰ δὲ τέσσαρας, τὰ δὲ πλείους. σχεδὸν γὰρ συνεμέτρησεν ἢ φύσις τῷ τῶν γεννωμένων ἀριθμῷ τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν. εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἐκλέγειν ταῦτα βούλοιο, τὴν περὶ ζῶων ἱστορίαν Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκέτω. οὐ γὰρ τῆς προκειμένης γραφῆς ἀκριβοῦν ἐστὶ ταῦτα, ἀλλ' οἶον ὑπογραφὰς τινος καὶ τύπους ἐκτίθεσθαι. μετέλθωμεν οὖν ἐπὶ τὸν τῶν στοιχείων λόγον, ἐξ ἀκολουθίας ἐπιζητούμενον. 5 περὶ στοιχείων Τὸ στοιχεῖον τὸ κοσμικόν ἐστὶν μέρος ἐλάχιστον τοῦ συγκρίματος τῶν σωμάτων. εἰσὶ δὲ στοιχεῖα τέσσαρα, γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ, συντεταγμένα κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν ἀπὸ τῶν κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω, σώματα καὶ αὐτὰ ὄντα πρῶτὰ τε καὶ ἀπλᾶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα σώματα. καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ὁμογενές ἐστὶ τοῖς ὧν ἐστὶ στοιχεῖον. ἢ μὲν γὰρ ἀρχὴ οὐχ ὁμογενῆς τοῖς ἐξ αὐτῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον πάντως ὁμογενές. ἀλλ' ὅτι μὲν γῆ καὶ ὕδωρ ἀήρ τε καὶ πῦρ ἐστὶ τὰ στοιχεῖα, δῆλον. καὶ γὰρ ἐν τούτοις ἄκραι αἰ ποιότητες δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ φαίνονται· οὐ μὴν τῶν αἰσθητῶν τι τούτων στοιχείων ἄκρατον καὶ ἀνεπίμικτόν ἐστιν ἐτέρου στοιχείου· νενόθευται γὰρ ἡρέμα πως ἅπαντα ταῦτα καὶ μετείληφεν ἀλλήλων μᾶλλον καὶ ἥττον· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μίξει κατάδηλός ἐστιν ἢ φύσις αὐτῶν. ἕκαστον δὲ τῶν στοιχείων κατὰ συζυγίαν δύο ποιότητος ἔχει τὰς εἰδοποιούσας αὐτό. ἔστι γὰρ ἢ μὲν γῆ ξηρὰ καὶ ψυχρὰ· τὸ δὲ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν· ὁ δὲ ἀήρ ὑγρὸς καὶ θερμὸς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν. οὐ μὴν αἰ ποιότητες καθ' ἑαυτὰς εἶναι δύνανται στοιχεῖα. οὐ γὰρ ἐκ ποιοτήτων ἀσωμάτων οἶόν τε συστῆναι σώματα, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ἄλλα σώματα μὴ ἄκραν ἔχοντα καὶ κατ' ἐνεργείαν τὴν ποιότητα δυνατόν εἶναι στοιχεῖα. ἦν γὰρ ἂν ἄπειρα τὰ

στοιχεῖα, πάντων τῶν ὄντων τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ποιότητα κεκτημένων καὶ οὐ δυναμένων διακριθῆναι ποῖα ποίων ἐστὶ στοιχεῖα. ἀνάγκη τοίνυν εἶναι τὸ στοιχεῖον καὶ σῶμα καὶ ἀπλοῦν σῶμα καὶ κατ' ἐνέργειαν ἔχον ἄκρας τὰς ποιότητας, λέγω δὲ θερμότητα ψυχρότητα ὑγρότητα ξηρότητα. αὗται γὰρ μόναι τῶν ποιότητων ὅλην δι' ὅλου μεταβάλλουσι τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ ἄλλων ποιότητων οὐδεμία τοῦτο δρᾷ. οὔτε γὰρ τὸ λευκὸν πλησιάζον σώματι λευκαίνει αὐτὸ διόλου, ὡς τὸ θερμὸν θερμαίνει καὶ τὸ ψυχρὸν ψύχει, οὔτε τῶν ἄλλων οὐδέν. ἐναντία δὲ ἀλλήλοις ἐστὶ τὰ στοιχεῖα τὰ κατὰ τὰς δύο ποιότητας ἐναντία, ὡς τὸ ὕδωρ τῷ πυρί, ψυχρὸν ὄν καὶ ὑγρὸν, θερμῷ ὄντι καὶ ξηρῷ· καὶ ἡ γῆ τῷ ἀέρι, ψυχρὰ οὖσα καὶ ξηρά, τῷ θερμῷ καὶ ὑγρῷ. ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐναντία συνάπτεσθαι ἀλλήλοις οὐκ ἐδύνατο μὴ μέσου τινὸς δεσμοῦ τεταγμένου τοῦ συνδέοντος αὐτὰ ἔταξεν ὁ δημιουργὸς ἐν μέσῳ μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος, ἐναντίων ὄντων, τὸ ὕδωρ, δούς αὐτῷ δύο ποιότητας, ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, καθ' ἃς ἐδύνατο τοῖς ἄκροις συναπτόμενον συνδεῖν αὐτά. τῷ μὲν γὰρ ψυχρῷ συνοικειοῦται τῇ γῆ· τῷ δὲ ὑγρῷ συνάπτεται τῷ ἀέρι. πάλιν μέσον τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρός, ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν, ἔταξε τὸν ἀέρα, τῇ μὲν ὑγρᾷ ποιότητι οἰκειούμενον τῷ ὕδατι, τῇ δὲ θερμῇ τῷ πυρί· καὶ οὕτω τὰ ἐναντία συνῆψεν ἀλλήλοις διὰ μέσων τινῶν τῶν συνδεόντων καὶ ἑαυτὰ καὶ τὰ συνδούμενα. ὁ γὰρ τοιοῦτος δεσμὸς ἄριστός ἐστιν. ἕκαστον οὖν αὐτῶν κατὰ μὲν τὴν ἑτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τῷ μετ' αὐτό· οἷον τὸ ὕδωρ ψυχρὸν ἐστὶ καὶ ὑγρὸν· ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῇ γῆ συνάπτεται, οὔση πρὸ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἄνοδον· κατὰ δὲ τὸ ὑγρὸν τῷ ἀέρι, ὄντι μετ' αὐτό. ὁμοίως καὶ ὁ ἀήρ κατὰ μὲν τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι, πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν τῷ πυρί μετ' αὐτὸν ὄντι. καὶ τὸ πῦρ δὲ κατὰ μὲν τὴν θερμότητα συνάπτεται τῷ ἀέρι πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὴν ξηρότητα τῇ γῆ κατ' ἐπίκλασιν καὶ ἐπιστροφὴν τὴν πρὸς τὸ ἄκρον· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ κατὰ μὲν τὸ ψυχρὸν τῷ ὕδατι· κατὰ δὲ τὸ ξηρὸν τῷ πυρί κατ' ἐπίκλασιν. ἵνα γὰρ μὴ μόνον τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω κάθοδόν τε καὶ ἄνοδον τὴν σχέσιν ἔχη τὰ στοιχεῖα ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ κύκλον ἐπέκαμψέ πως καὶ ἐπέστρεψε τὰ ἄκρα πρὸς ἄλληλα· λέγω δὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἀποβαλὸν τὴν θερμότητα μόνην γίνεται γῆ· τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν κεραυνῶν· καταφερόμενον γὰρ τὸ πῦρ καὶ ψυχόμενον ἐκ τῆς ὑπεροπτήσεως ἀπολιθοῦται. διὸ πᾶς κεραυνὸς μετὰ λίθου καὶ θεῖου φέρεται· ἔστι δὲ τὸ θεῖον ὡς περ πῦρ ἀπεψυγμένον, οὐκέτι θερμὸν κατ' ἐνέργειαν ἀλλὰ δυνάμει, τὸ δὲ ξηρὸν καὶ ἐνεργεῖα. μόναι δὲ τὰ στοιχεῖα κατ' ἐνέργειαν ἔχει τὰς ποιότητας· τὰ δ' ἄλλα πάντα δυνάμει ἔαν μὴ πλησίαση στοιχεῖω. ἵνα δὲ μηδέποτε ἐπιλίπη μήτε τὰ στοιχεῖα μήτε τὰ ἐξ αὐτῶν συγκρίματα σοφῶς ὁ δημιουργὸς ἐτεχνάσατο ὥστε τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι καὶ εἰς τὰ συγκρίματα, καὶ πάλιν τὰ συγκρίματα εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι. καὶ οὕτως ἐξ ἀλληλογονίας διαρκοῦς συνιστάμενα σώζεται διὰ παντός. γῆ μὲν γὰρ πηλωθεῖσα γίνεται ὕδωρ· ὕδωρ δὲ πυκνωθὲν καὶ πιληθὲν γίνεται γῆ· θερμανθὲν δὲ καὶ ἐξατμισθὲν γίνεται ἀήρ· ἀήρ δὲ συναχθεὶς μὲν καὶ πυκνωθεὶς γίνεται ὕδωρ· ξηρανθεὶς δὲ εἰς πῦρ μεταβάλλει· οὕτω δὲ καὶ τὸ πῦρ σβεσθὲν μὲν καὶ ἀποβαλὸν τὴν ξηρότητα ἐξαεροῦται. ἔστιν γὰρ ἀήρ σβέσις πυρός καὶ ἀτμὸς ὕδατος θερμανθέντος. ἐξ ἀμφοτέρων οὖν δῆλον ὡς ἐκ θερμότητος ἡ γένεσις αὐτῶ· καὶ γὰρ θερμανθὲν τὸ ὕδωρ καὶ σβεσθὲν τὸ πῦρ ἀήρ γίνεται. ἔστιν οὖν κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν φύσιν θερμὸς· ψύχεται δὲ τῇ γειτνιασῆ τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν· ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ τὰ πρὸς τῇ γῆ ψυχρὰ εἶναι· τὰ δὲ ἄνω καὶ πρὸς τῷ πυρί θερμά. συμβαίνει δὲ τοῦτο διὰ τὸ μαλακὸν καὶ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος· ταχέως γὰρ ἐξίσταται τῆς οἰκείας φύσεως καὶ μεταβάλλεται. Ἀριστοτέλης δὲ δύο γένη τοῦ ἀέρος εἶναι φησίν· τὸ μὲν ἀτμῶδες, τὸ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ καπνῶδες, τὸ ἐκ τῆς σβέσεως τοῦ πυρός· καὶ τὸ μὲν καπνῶδες θερμὸν εἶναι· τὸ δὲ ἀτμῶδες ἔνθα μὲν τίκτεται θερμὸν καὶ αὐτό,

προϊόν δὲ κατὰ μέρος ψύχεσθαι, καὶ προκόπτον ἐξυδατοῦσθαι. ἴνα δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δοκοῦντα εἶναι ἄτοπα διαφύγη καὶ πρὸς τούτοις τὸ τὰ ὑψηλότερα καὶ πολὺ τῆς γῆς ἀφροσῶτα ψυχρότερα φαίνεσθαι, διττὴν ὑπέθετο τὴν φύσιν αὐτοῦ. πάντα δὲ τὰ σώματα τὴν γένεσιν ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων ἔχει, τὰ τε τῶν φυτῶν καὶ τὰ τῶν ζώων· τῆς φύσεως τὰ καθαρώτατα τῶν στοιχείων εἰς τὴν γένεσιν τούτων τῶν σωμάτων ἐλκούσης. καλεῖ δὲ ταῦτα τὰ σώματα Ἀριστοτέλης φυσικά· οὐ κατὰ σωρείαν συντιθεμένων αὐτῶν ἀλλ' ὅλων δι' ὅλου εἰς ἕνωσιν ἀνακιρναμένων καὶ ἕν τι καὶ ἄλλο παρ' ἑαυτὰ ποιοῦντων τὸ σῶμα· οὕτω γὰρ ἦνται ὡς μὴ οἶόν τε εἶναι διακρίναι αὐτά· μηδὲ ἰδίᾳ μὲν θεάσασθαι τὴν γῆν, ἰδίᾳ δὲ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ πῦρ, τῷ ἕν τι καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνόδου τῶν τεσσάρων γεγενῆσθαι, ὡς ἐπὶ τῆς τετραφαρμάκου. καὶ γὰρ ἐκεῖ ἄλλο ἢ τετραφάρμακος παρὰ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται, οὐχ ὁμοίως μέντοι. οὐ γὰρ κατὰ παράθεσιν τὴν τῶν λεπτομερεστάτων, ὡς ἐν τῇ τετραφαρμάκῳ, τὰ στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα· ἀλλὰ κατὰ μεταβολὴν καὶ ἐνόητα. πάλιν δὲ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεται τὰ σώματα φθειρόμενα, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ διαμένει διηλεκῶς τὰ πάντα καὶ διαρκεῖ πρὸς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν μῆτε πλεονάζοντά ποτε μῆτε μειούμενα· ὅθεν καὶ τὴν ἄλλου γένεσιν ἄλλου φθορὰν εἶναί φασιν καὶ τὴν ἄλλου φθορὰν ἄλλου γένεσιν, οὐ μόνον κατὰ τὴν ψυχὴν ὡς προεῖρηται ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ σῶμα. Πλάτωνι δὲ δοκεῖ τὰ μὲν τρία στοιχεῖα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα. τὴν δὲ γῆν ἀμετάβλητον μένειν. ἀπεικάζων γὰρ ἐκάστῳ στοιχείῳ τὰ στερεώματα τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων (τῇ μὲν γῆ τὸ κυβικὸν σχῆμα ἐπειδὴ ἀκίνητότατον τῶν λοιπῶν ἐστίν, ὕδατι δὲ τῶν λοιπῶν τὸ δυσκίνητότατον τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ δὲ εὐκίνητότατον τὸ πυραμοειδὲς τῷ πυρί, τὸ δὲ ὀκτάεδρον τῷ ἀέρι, ὅπερ ἐστὶν εὐκίνητότερον μὲν ὕδατος δυσκίνητότερον δὲ πυρός), ἐκ τούτων τῶν σχημάτων ποιεῖται τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τὰ μὲν τρία εἰς ἄλληλα μεταβάλλειν, τὴν δὲ γῆν τοῦτο μὴ πάσχειν. τὰ μὲν γὰρ τρία, τὴν τε πυραμίδα καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰκοσάεδρον, ἐκ σκαληνῶν τριγῶνων συνίστασθαι, τὸν δὲ κύβον ἐξ ἰσοπλεύρων τριγῶνων. ὅσα τοίνυν ἐκ τῶν σκαληνῶν συνέστη τριγῶνων, ταῦτα δύνασθαι διαλυόμενα καὶ πάλιν συνιόντα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι· μῆτε δὲ κύβον διαλυθέντα εἶς τι τῶν ἄλλων τριῶν σχημάτων δύνασθαι μεταβάλλειν (ἐξ ἰσοπλεύρων γὰρ τριγῶνων συνέστηκεν ἐξ ὧν οὐδὲν τῶν ἄλλων τριῶν συστήναι δύναται), μῆτ' αὖ τι τῶν τριῶν σχημάτων εἰς κύβον. ἀνάγκη οὖν καὶ τὰ εἰδοποιηθέντα σώματα κατὰ τὰ εἶδη ταῦτα οὕτως ἔχειν πρὸς ἄλληλα ὡς ἐκεῖνα εἶχεν. οὐ μὴν ἀπαθῆς ἔμεινεν ἡ γῆ ἀλλὰ διαιρεῖται ὑπὸ τῶν λεπτομερεστερῶν σωμάτων ἀναστοιχειομένη μὲν οὐ μὴν καὶ μεταβαλλομένη εἰς τὰ διαιροῦντα αὐτήν. πάλιν γὰρ συνιοῦσα εἰς ἑαυτὴν ἀποκαθίσταται, ὅπερ φαίνεται ἐν τῷ ὕδατι. ἐὰν γὰρ εἰς ὕδωρ γῆν ὀλίγην βαλὼν ταραξῆς διαλύεται εἰς ὕδωρ ἢ γῆ· ἐὰν δὲ πάυση ταρατῶν στάσιν λαβόντος τοῦ ὕδατος ὑφίζανει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δεῖ νοεῖν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο μεταβολὴ ἀλλὰ διάκρισις τῶν μεμιγμένων. λέγει δὲ ὁ Πλάτων καὶ ὑπὸ τῆς ὀξύτητος τοῦ πυρός λύεσθαι τὴν γῆν· ἢ δὲ λυθεῖσα φέρεται ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἀέρος ὄγκῳ, δηλονότι ὅταν ἀῆρ αὐτὴν διαλύσῃ, ἢ ἐν ὕδατι ὅταν ὑφ' ὕδατος λυθῇ. λέγει δὲ κατ' ἄλλον τρόπον διαιρῶν ἕκαστον τῶν στοιχείων τρεῖς ποιότητας ἔχειν· τὸ μὲν πῦρ ὀξύτητα μανότητα κίνησιν, τὸ δὲ ἕτερον ἄκρον τῶν στοιχείων τουτέστι τὴν γῆν τὰς ἐναντίας ταύταις ποιότητας ἀμβλύτητα πυκνότητα στάσιν, ὡς εἶναι κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας ἐναντία τὴν γῆν καὶ τὸ πῦρ (ὅπερ οὐκ ἦν κατὰ τὰς ἄλλας τὰς ἐν συζυγίᾳ ποιότητας) εἰλήφθαι δὲ ἀφ' ἑκατέρων τῶν ἄκρων ποιότητας καὶ οὕτως τὰ μέσα στοιχεῖα γεγενῆσθαι· λαμβάνονται γὰρ τοῦ μὲν πυρός δύο ποιότητες, ἡ μανότης καὶ ἡ κίνησις, μία δὲ τῆς γῆς, ἡ μανότης, καὶ συνίσταται ὁ ἀῆρ εἰδοποιούς ἔχων ποιότητας ἀμβλύτητα μανότητα κίνησιν. πάλιν δύο λαμβάνονται ποιότητες τῆς γῆς, ἀμβλύτης καὶ πυκνότης· τοῦ δὲ πυρός μία μόνη ἢ

κίνησις· καὶ γίνεται τὸ ὕδωρ εἰδοποιούμενον καὶ αὐτὸ ἀμβλύτητι πυκνότητι κινήσει· ἔστιν οὖν ὡς ὀξύτης πρὸς ἀμβλύτητα οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα· ὡς δὲ μανότης πρὸς πυκνότητα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· ὡς δὲ κίνησις πρὸς στάσιν, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. ὡς ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα, οὕτως ἀήρ πρὸς ὕδωρ· καὶ ὡς ἀήρ πρὸς ὕδωρ, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. πέφυκε γὰρ τὰ μὲν ἐπίπεδα ὑπὸ μιᾶς μεσότητος συνέχεσθαι, τουτέστιν ἀναλογίας· τὰ δὲ στερεὰ ὑπὸ δύο μεσοτήτων. κατ' ἄλλον δὲ τρόπον λέγουσι ποιότητας ἔχειν τὰ στοιχεῖα· τὴν μὲν γὰρ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ βαρύτητα ἔχειν καθ' ἣν κάτω φύσει φέρονται, τὸν δὲ ἀέρα καὶ τὸ πῦρ κουφότητα καθ' ἣν ἄνω φύσει φέρονται. λέγουσι δὲ οἱ Στωϊκοὶ τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικά τὰ δὲ παθητικά· δραστικά μὲν ἀέρα καὶ πῦρ· παθητικά δὲ γῆν καὶ ὕδωρ. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ πέμπτον εἰσάγει σῶμα τὸ αἰθέριον καὶ κυκλοφορικόν, μὴ βουλόμενος τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων γεγενῆσθαι (κυκλοφορικόν δὲ λέγει τὸ πέμπτον σῶμα ὅτι ἐν κύκλῳ περὶ αὐτὸ φέρεται), τοῦ Πλάτωνος διαρρήδην φάσκοντος ἐκ πυρός καὶ γῆς αὐτὸν συνεστάναι. λέγει δὲ οὕτως· σωματοειδὲς δὲ καὶ ὄρατὸν ἄπτὸν τε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι, χωρὶς δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτε ὄρατὸν γένοιτο, οὐδὲ ἄπτὸν ἄνευ τινὸς στε ρεοῦ· στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς· ὅθεν ἐκ πυρός καὶ γῆς τὸ τοῦ παντὸς συνίσταναι σῶμα ὃ θεὸς ἀρχόμενος ἐποίησε. δύο δὲ μόνον καλῶς συνίστασθαι τρίτου χωρὶς οὐ δυνατόν, δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ δεῖ ἀμφοῖν συναγωγὸν γίνεσθαι· δεσμῶν δὲ κάλλιστος ὃς ἂν ἑαυτὸν τε καὶ τὰ ξυνδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιῇ· τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία κάλλιστα ἀποτελεῖν. δεσμὸν λέγων τὰ μέσα δύο στοιχεῖα ἐξ ἀναλογίας εἰλημμένα τῆς προρρηθείσης. οἱ δὲ τὰ τῶν Ἑβραίων πρεσβεύοντες διαφέρονται περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι σχεδὸν πάντες ἐξ οὐδεμιᾶς προϋποκειμένης ὕλης φάσκουσι γεγενῆσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἐπειδὴ Μωϋσῆς φασιν ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Ἀπολιναρίου δὲ ἐκ τῆς ἀβύσσου πεποιηκέναι τὸν θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν βούλεται· τῆς γὰρ ἀβύσσου Μωϋσῆς οὐκ ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ὡς γενομένης· ἐν δὲ τῷ Ἰωβ εἴρηται· ὁ ποιήσας τὴν ἄβυσσον· ἐκ ταύτης οὖν ὡς ἐξ ὕλης βούλεται τὰ ἄλλα πάντα γεγενῆσθαι· οὐ μὴν ἀγένητον ἀλλὰ γενητὴν αὐτὴν εἶναι, πρὸ πάντων τῶν σωματικῶν προκαταβεβλημένην ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ καὶ τούνομα τῆς ἀβύσσου τὸ τῆς ὕλης ἄπειρον. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὅπως ἂν ἔχοι οὐδὲν διαφέρει. καὶ οὕτως γὰρ πάντων ὁ θεὸς δημιουργὸς δεικνύται καὶ ἐξ οὐκ ὄντων πεποιηκῶς τὰ πάντα. πρὸς δὲ τοὺς ἐν μόνον λέγοντας εἶναι στοιχεῖον, ἢ τὸ πῦρ ἢ τὸν ἀέρα ἢ τὸ ὕδωρ, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἱπποκράτους εἰρημένα· εἰ ἐν ἦν ὁ ἄνθρωπος οὐδέ ποτε ἂν ἤλγεεν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἦν ὑφ' οὗ ἀλγήσειεν ἂν ἐν ὄν· εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν ἐν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον. δεῖ γὰρ τὸ μέλλον ἀλγεῖν ἐν μεταβολῇ γενέσθαι μετ' αἰσθήσεως· εἰ δὲ ἐν μόνον ἦν τὸ στοιχεῖον οὐκ ἦν εἰς ὃ μεταβληθεῖ· μὴ τρεπόμενον δὲ ἀλλὰ μένον ἐφ' ἑαυτοῦ οὐκ ἂν ἤλγησεν, εἰ καὶ αἰσθητὸν ἦν· ἀνάγκη δὲ καὶ τὸ πάσχον ὑπὸ τινος πάσχειν· εἰ δὲ μόνον ἐν ἦν τὸ στοιχεῖον οὐκ ἦν ἂν ἐτέρα ποιότης παρὰ τὴν τοῦ ἐνὸς στοιχείου ὑφ' ἧς ἔπαθεν ἂν τὸ ζῶον· εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι μήτε παθεῖν ἐδύνατο, πῶς ἂν ἤλγησεν; δείξας οὖν τοῦτο ἀδύνατον κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει· εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν ἐν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον· νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ἐν τὸ ἰώμενον ἀλλὰ πολλά. οὐκ ἄρα ἐν ἦν ὁ ἄνθρωπος. ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν αὐτοὶ πειρῶνται τὸ ἴδιον ἕκαστος κατασκευάζειν δόγμα, ἐκ τούτων μάλιστα δεικνύται τέσσαρα ὄντα τὰ στοιχεῖα. καὶ γὰρ Θαλής τὸ ὕδωρ μόνον λέγων εἶναι στοιχεῖον πειρᾶται δεικνύναι τὰ ἄλλα τρία ὑπὸ τούτου γινόμενα. τὴν μὲν γὰρ ὑποστάθμην αὐτοῦ γῆν γίνεσθαι· τὸ δὲ λεπτομερέστερον ἀέρα· τοῦ δὲ ἀέρος τὸ λεπτομερέστερον πῦρ. Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα μόνον λέγων καὶ αὐτὸς ὁμοίως πειρᾶται δεικνύναι τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος ἀποτελούμενα· Ἡράκλειτος δὲ καὶ Ἱππαρχος ὁ Μεταποντῖνος τὸ πῦρ λέγοντες ταῖς αὐταῖς ταύταις ἀποδείξεισι κέχρηται. ἐξ ὧν τοίνυν καὶ οὗτοί φασι τὸ πῦρ εἶναι

τῶν ἄλλων στοιχείων γεννητικὸν καὶ τῶν ἄλλων ὁ μὲν τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐκ τούτων δείκνυται ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεται· πάντων δὲ εἰς ἄλληλα τρεπομένων, ἀνάγκη στοιχεῖα τὰ πάντα εἶναι. ὅπερ γὰρ ἂν λάβῃς τῶν τεσσάρων εὐρεθήσεται καὶ τοῦτο ὑφ' ἑτέρου γινόμενον. τὸ δὲ σῶμα τῆς ψυχῆς ὄργανον ὑπάρχον ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαίρειται. ταύταις γὰρ πρόσφορόν τε καὶ ἐπιτήδειον κατεσκευάσται πρὸς τὸ μηδεμίαν αὐτῆς δύναμιν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδίζεσθαι. ἐκάστη γοῦν ψυχικῆ δύναμις πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἴδια μέρη τοῦ σώματος ἀποκεκλήρωται, ὡς προῖων ὁ λόγος ἀπο δείξει. ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τάξιν ἐπέχει τεχνίτου, τὸ δὲ σῶμα ὄργανον· ὕλη δὲ ἐστὶν περὶ ἧς ἡ πρᾶξις, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἡ πρᾶξις αὐτή. οἷον ὡς ὕλη μὲν ὑπόκειται ἡ γυνή, περὶ ταύτην γὰρ ἡ πρᾶξις· ἡ δὲ πρᾶξις μοιχεία ἢ πορνεία ἢ γάμος. διαίρουνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἰς τε τὸ φανταστικὸν καὶ διανοητικὸν καὶ μνημονευτικόν. 6 περὶ τοῦ φανταστικοῦ Φανταστικὸν μὲν οὖν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα· φανταστὸν δὲ τὸ τῆς φαντασίας ὑποπίπτον, ὡς αἰσθήσει αἰσθητόν· φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον· φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς ἀπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. οἱ δὲ Στωϊκοὶ τέσσαρα ταῦτά φασι, φαντασίαν, φανταστὸν, φανταστικόν, φάντασμα· φαντασίαν μὲν λέγοντες τὸ πάθος τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδεικνύμενον ἐν ἑαυτῷ καὶ τὸ πεποικηκὸς φανταστὸν. ὅταν γὰρ λευκὸν ἴδωμεν ἐγγίνεται τι πάθος τῆς ψυχῆς ἐκ τῆς λήψεως αὐτοῦ. ὡς γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἐγγί νεται πάθος ὅταν αἰσθάνηται· οὕτω καὶ ἐν τῆς ψυχῆς ὅταν ἐννοήσῃ. εἰκόνα γὰρ ἐν ἑαυτῇ δέχεται τοῦ νοητοῦ. φανταστὸν δὲ τὸ πεποικηκὸς τὴν φαντασίαν αἰσθητόν, οἷον τὸ λευκὸν καὶ πᾶν ὃ τι δύναται κινεῖν τὴν ψυχὴν· φανταστικὸν δὲ τὸν διάκενον διελκυσμὸν ἄνευ φανταστοῦ· φάντασμα δὲ ὃ ἐφέλκομεν κατὰ τὸν φανταστικὸν διάκενον ἐλκυσμόν, ὡς ἐπὶ τῶν μεμνηότων καὶ μελαγχολῶντων. ἡ δὲ διαφωνία τούτοις περὶ τὴν ἐναλλαγὴν μόνην γέγονε τῶν ὀνομάτων. ὄργανα δὲ αὐτοῦ αἱ πρόσθιοι τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίαι καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικὸν πνεῦμα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν νεῦρα τὰ διάβροχα τῷ ψυχικῷ πνεύματι καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν αἰσθητηρίων. ἐστὶ δὲ αἰσθητήρια μὲν πέντε· αἴσθησις δὲ μία ἡ ψυχικὴ, ἡ γνωρίζουσα διὰ τῶν αἰσθητηρίων τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα πάθη· καὶ τῷ μὲν γεωδεστάτῳ καὶ σωματικωτάτῳ τῶν αἰσθητηρίων, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀφή, τῆς γεώδους φύσεως αἰσθάνεται· τῷ δὲ αὐγοειδεστάτῳ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ὄψις, τῶν αὐγοειδῶν· ὡς καὶ τῷ ἀεροειδεῖ τῶν τοῦ ἀέρος παθημάτων· ἀήρ γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς φωνῆς οὐσία ἢ ἀέρος πληγὴ· καὶ τῷ σπογοειδεῖ δὲ καὶ ὕδατοειδεῖ, τῷ κατὰ τὴν γεῦσιν, τῶν χυμῶν ἀντιλαμβάνεται. ἕκαστον γὰρ τῶν αἰσθητῶν διὰ τοῦ οἰκείου γνωρίζεσθαι πέφυκεν. ἔδει τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ἐπειδὴ τέσσαρα στοιχεῖα, τέσσαρας εἶναι καὶ τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ἐπειδήπερ ὁ ἀτμὸς καὶ τὸ τῶν ὁσμῶν γένος μεταξὺ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀέρος καὶ ὕδατος· ἀέρος μὲν γὰρ ἐστὶ παχυμερέστερος, ὕδατος δὲ λεπτομερέστερος· δηλὸν δὲ γίνεται τὸ τοιοῦτον διὰ τῆς κορυζῆς τοῦ πάθους· οἱ γὰρ κορυζῶντες ἔλκουσι μὲν τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ἔλκοντες δὲ τοῦτον τῶν ἀτμῶν οὐκ ἀντιλαμβάνονται· διὰ γὰρ τὴν ἔμφραξιν τὸ παχυμερέστερον οὐκ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν αἴσθησιν· τούτου χάριν πέμπτον αἰσθητήριον, ἡ ὄσφρησις, ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξεύρηται, ἵνα μηδὲν τῶν δυναμένων εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν διαφύγῃ τὴν αἴσθησιν. ἐστὶν δὲ ἡ αἴσθησις οὐκ ἀλλοίωσις, ἀλλὰ διάγνωσις ἀλλοιώσεως, ἀλλοιοῦται μὲν γὰρ τὰ αἰσθητήρια, διακρίνει δὲ τὴν ἀλλοίωσιν ἢ αἴσθησις· καλεῖται δὲ πολλάκις αἴσθησις καὶ τὰ αἰσθητήρια. ἐστὶ δὲ αἴσθησις ἀντίληψις τῶν αἰσθητῶν. δοκεῖ δὲ οὗτος ὁ ὄρος οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως ἀλλὰ τῶν ἔργων αὐτῆς. διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται τὴν αἴσθησιν· πνεῦμα νοερὸν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμένον. ἐστὶ δὲ καὶ οὕτως· δύναμιν ψυχῆς ἀντιληπτικὴν τῶν αἰσθητῶν, αἰσθητήριον δὲ ὄργανον τῆς

ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν. Πλάτων δὲ τὴν αἴσθησιν λέγει ψυχῆς καὶ σώματος κοινωσίαν πρὸς τὰ ἐκτός. ἡ γὰρ δύναμις ψυχῆς· τὸ δὲ ὄργανον σώματος· ἄμφω δὲ διὰ φαντασίας ἀντιληπτικὰ τῶν ἕξωθεν. τῶν δὲ ψυχικῶν τὰ μὲν ἐστὶν ὑπουργικὰ τε καὶ δορυφορικὰ· τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ ἡγεμονικὰ. ἀρχικὰ μὲν τὸ τε διανοητικὸν καὶ ἐπιστημονικόν· ὑπουργικὰ δὲ τὰ τε αἰσθητικὰ καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κινήσεις καὶ τὸ φωνητικόν. καὶ γὰρ ἡ κινήσεις καὶ ἡ φωνὴ ὀξύτατα καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ὑπακούει τῇ βουλήσει τοῦ λογισμοῦ· ἅμα γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θέλομέν τε καὶ κινούμεθα οὐδενὸς ἐπιδεόμενοι μεταξὺ χρόνου τῆς τε βουλήσεως καὶ τῆς κινήσεως, ὡς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν δακτύλων ἐστὶν ἰδεῖν· καὶ τῶν φυσικῶν δὲ ἔνια ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἐστὶ τοῦ διανοητικοῦ, ὡς τὰ καλούμενα πάθη. 7 περὶ ὄψεως Ἡ ὄψις ὁμωνύμως λέγεται· καὶ γὰρ τὸ αἰσθητήριον καὶ ἡ δύναμις ἡ αἰσθητική. Ἰππαρχος δὲ φησὶν ἀκτῖνας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτετινομένης τοῖς πέρασιν ἑαυτῶν καθάπερ χειρῶν ἐπαφαῖς καθαπτούσας τοῖς ἐκτός σώμασιν τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ ὄρατικὸν ἀναδιδόναι. οἱ δὲ γεωμέτραι κῶνους τινὰς ἀναγράφουσιν ἐκ τῆς συνεμπτώσεως τῶν ἀκτίνων γινομένους τῶν ἐκπεμπομένων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν. πέμπειν γὰρ ἀκτῖνας τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὰ ἀριστερά, τὸν δὲ ἀριστερὸν ἐπὶ τὰ δεξιά· ἀπὸ δὲ τῆς συνεμπτώσεως αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι κῶνον, ὅθεν ὁμοῦ μὲν πολλὰ περιλαμβάνειν ὄρατὰ τὴν ὄψιν, βλέπειν δὲ ἀκριβῶς ἐκεῖνα ἔνθα ἂν συνεπέσωσιν αἱ ἀκτῖνες. οὕτω γοῦν πολλάκις ὀρῶντες εἰς τοῦδαφος οὐχ ὀρῶμεν τὸ ἐν αὐτῷ νόμισμα κείμενον, ἀτενίζοντες ἐπὶ πλεῖστον, ἕως ἂν αἱ συμβολαὶ τῶν ἀκτίνων ἐν ἐκείνῳ γένωνται τῷ μέρει ἔνθα κεῖται τὸ νόμισμα, καὶ τότε τῇ θέᾳ προσπίπτομεν αὐτοῦ, ὡς τότε πρῶτον ἀρξάμενοι προσέχειν. οἱ δὲ ἐπικούρειοι εἶδωλα τῶν φαινομένων προσπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Ἀριστοτέλης δὲ οὐκ εἶδωλον σωματικὸν ἀλλὰ ποιότητα δι' ἀλλοιώσεως τοῦ πέριξ ἀέρος ἀπὸ τῶν ὀρατῶν ἄχρι τῆς ὄψεως παραγίνεσθαι. Πλάτων δὲ κατὰ συναύγειαν τοῦ μὲν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν φωτὸς ἐπὶ ποσὸν ἀπορρέοντος εἰς τὸν ὁμογενῆ ἀέρα, τοῦ δὲ ἀπὸ μὲν τῶν σωμάτων ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ τὸν μεταξὺ ἀέρα, εὐδιάχυτον ὄντα καὶ εὐτρεπτον, συνεκτεινομένου τῷ πυροειδεῖ τῆς ὄψεως. Γαληνὸς δὲ συμφώνως Πλάτωνι περὶ τῆς ὄψεως ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῆς Συμφωνίας λέγει, γράφων οὕτω πως σποράδην· εἶπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφικνεῖτο μοῖρά τις ἢ δύναμις ἢ εἶδωλον ἢ ποιότης τῶν ὀρωμένων σωμάτων, οὐκ ἂν τοῦ βλεπομένου τὸ μέγεθος ἔγνωμεν, οἷον ὄρους εἰ τύχοι μεγίστου. τὴν λικοῦτον γὰρ εἶδωλον ἐμπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν παντάπασιν ἄλογον· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ὀπτικὸν οὐχ οἷόν τε τοσαύτην ἰσχὺν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν ὡς περὶ χεῖσθαι παντὶ τῷ βλεπομένῳ· λείπεται οὖν τὸν πέριξ ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον ἡμῖν γίνεσθαι καθ' ὃν ὀρῶμεν χρόνον ὁποῖον ἐν τῷ σώματι τὸ νεῦρον ὑπάρχει τὸ ὀπτικόν. τοιοῦτον γὰρ τι πάσχειν ἔοικεν ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀήρ· ἡ τε γὰρ αὐγὴ τοῦ ἡλίου, ψαύουσα τοῦ ἄνω πέρατος τοῦ ἀέρος, διαδίδωσιν εἰς ὅλον τὴν δύναμιν· ἡ τε διὰ τῶν ὀπτικῶν νεύρων αὐγὴ φερομένη, τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει πνευματικὴν, ἐμπίπτουσα δὲ τῷ περιέχοντι καὶ τῇ πρώτῃ προσβολῇ τὴν ἀλλοίωσιν ἐργαζομένη, διαδίδωσιν ἄχρι πλείστου συνεχοῦς ἑαυτῇ, ἄχρις ἂν εἰς ἀντιτυπὲς ἐμπέση σῶμα. γίνεται γὰρ ὁ ἀήρ ὄργανον τῷ ὀφθαλμῷ πρὸς τὴν τῶν ὀρωμένων διάγνωσιν τοιοῦτον οἷόν περ ἐγκεφάλῳ τὸ νεῦρον· ὥστε ὃν ἔχει λόγον ἐγκέφαλος πρὸς τὸ νεῦρον, τοιοῦτον ἔχει τὸν ὀφθαλμὸν πρὸς τὸν ἀέρα ἐψυχωμένον ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς αὐγῆς. ὅτι δὲ πέφυκεν ὁ ἀήρ τοῖς πλησιάζουσι σώμασιν συνεξομοιοῦσθαι δῆλον ἐκ τοῦ καὶ πυρροῦ τινὸς ἢ κυανοῦ ἢ καὶ ἀργύρου λαμπροῦ διαφερομένου φωτὸς ὄντος ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος ἀλλοιοῦσθαι τὸν ἀέρα. Πορφύριος δὲ ἐν τῷ Περὶ αἰσθήσεως οὔτε κῶνον οὔτε εἶδωλον οὔτε ἄλλο τί φησὶν αἴτιον εἶναι τοῦ ὄραν ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἐντυγχάνουσαν τοῖς ὀρατοῖς ἐπιγινώσκειν ἑαυτὴν οὔσαν τὰ ὄρατὰ τῷ τὴν ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα καὶ εἶναι τὰ πάντα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα διάφορα. μίαν γὰρ βουλόμενος εἶναι

πάντων ψυχὴν τὴν λογικὴν εἰκότως φησὶ γνωρίζειν ἑαυτὴν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν. Ὅρα δὲ ἡ ὄψις κατ' εὐθείας γραμμᾶς, αἰσθάνεται δὲ κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τῶν χρωμάτων, συνδιαγινώσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν χῶραν ἔνθα ἐστὶ καὶ τὸ διάστημα καὶ τὸν ἀριθμὸν κινήσιν τε καὶ στάσιν καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον καὶ ὁμαλὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύστασιν εἴτε ὕδατῶδες εἴτε γεῶδές ἐστιν, οἷον ὑγρὸν ἢ ξηρόν. τὸ μὲν οὖν ἴδιον αὐτῆς αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ χρῶμα· διὰ μόνης γὰρ τῆς ὄψεως τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβάνομεθα· εὐθέως δὲ σὺν τῷ χρώματι καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸν τόπον ἐν ᾧ τυγχάνει ὃν τὸ ὀρώμενον, καὶ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τοῦ τε ὀρώμετος καὶ τοῦ ὀρωμένου. ὁπόσαις γὰρ τῶν αἰσθήσεων συνεμφαίνεται καὶ τὸ σῶμα, ταύταις εὐθέως καὶ ὁ τόπος συνδιαγινώσκειται, ὡς τῇ ἀφῆ καὶ τῇ γεύσει· ἀλλ' αὗται μὲν τότε μόνον ὅταν προσπελάσωσι τῷ σώματι συναισθάνονται, πλὴν τῶν ἐξῆς διορισθησομένων· ὄψις δὲ καὶ πόρρωθεν. ἐπεὶ δὲ πόρρωθεν ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε τὸ μόνην ὄραν καὶ τὸ διάστημα, τὸ δὲ μέγεθος τότε μόνην διαγινώσκειν ὅταν τὸ φαινόμενον δύνηται διὰ μιᾶς προσβολῆς περιλαβεῖν. ἐν οἷς δὲ μεῖζόν ἐστὶ τὸ ὀρώμενον ἢ κατὰ μίαν προσβολὴν περιλαμβάνεσθαι, ἐν τούτοις ἡ ὄψις δεῖται καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας. κατὰ μέρος γὰρ αὐτὸ θεωμένη καὶ οὐχ ὑπ' ἐν ὄλον, ἀναγκαίως εἰς ἕτερον ἀφ' ἐτέρου μεταβαίνει, καὶ τὸ μὲν ἐπιπίπτει ἀεὶ κατὰ τὴν μετάβασιν αἰσθητὸν ἐστὶ· τὰ δὲ ἔμπροσθεν ἐωραμένα ἢ μνήμη διαφυλάττει. συνάγει δὲ ἀμφοτέρω ἢ διάνοια τὸ τε αἰσθητὸν καὶ τὸ μνημονευτόν. τοῦ μὲν οὖν μεγέθους διχῶς ἀντιλαμβάνεται, ποτὲ μὲν μόνην, ποτὲ δὲ μετὰ μνήμης καὶ διανοίας· τοῦ δὲ ἀριθμοῦ τῶν ὀρωμένων τοῦ ὑπὲρ τρία ἢ τέσσαρα, τοῦ κατὰ μίαν προσβολὴν μὴ ὀρωμένου, καὶ τῶν κινήσεων καὶ τῶν σχημάτων τῶν πολυγώνων, οὐδέποτε μόνην, ἀλλ' ἀεὶ μετὰ μνήμης καὶ διανοίας. οὐ γὰρ δύναται τὰ πέντε καὶ ἕξ καὶ ἑπτὰ καὶ πλείω χωρὶς μνήμης συναγαγεῖν. οὕτως οὐδὲ τὰ ἐξάγωνα καὶ ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα σχήματα. καὶ ἡ κίνησις δὲ κατὰ μετάβασιν γινομένη τὸ μὲν ἔχει πρότερον τὸ δὲ δεύτερον. ἔνθα δὲ πρότερον ἐστὶ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, τοῦτο μνήμη μόνην διαφυλάττει· τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὁμαλόν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ ἀμβλὺ κοινὰ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὄψεως ἐστὶν, ἐπειδὴ καὶ μόναι τὸν τόπον διαγινώσκουσι. χρήζουσι δὲ καὶ διανοίας. μόνον γὰρ ἐκεῖνο, τὸ κατὰ μίαν προσβολὴν προσπίπτει τῇ αἰσθήσει μόνης αἰσθήσεως ἔργον ἐστὶ· τὰ δὲ κατὰ πλείους οὐ μόνης, ἀλλὰ καὶ μνήμης μετὰ διανοίας, ὡς ἔμπροσθεν ἐδείχθη. τῶν δὲ διαφανῶν καὶ μέχρι τοῦ βάθους διῖκνεῖσθαι πέφυκεν ἡ ὄψις, ἀέρος μὲν πρώτως καὶ μάλιστα· ὄλον γὰρ διεξέρχεται· δεύτερον δὲ ὕδατος ἡρεμοῦντός τε καὶ καθαροῦ· τοὺς ἰχθύς γοῦν νηχομένους ὀρώμεν· ἦττον δὲ δι' ὕαλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων, δῆλον δέ, ὅτι πεφωτισμένων· καὶ ἔστι καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς. μὴ ἀπατήση δὲ τινὰς ὡς καὶ τῶν θερμῶν ἢ ἀντίληψις ὄψεως ἐστὶν, ἐπειδὴ τὸ πῦρ ὀρώμεντες ἴσμεν εὐθέως ὅτι καὶ θερμόν ἐστίν· ἂν γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ὄψιν ἀναγάγη τὸν λόγον εὐρήσεις ὡς τότε ὅτε πρῶτον ἡ ὄψις ἐθεάσατο τὸ πῦρ, μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ἔσχεν τὴν ἀντίληψιν· προσελθούσης δὲ καὶ τῆς ἀφῆς ἐγνωρίσαμεν ὅτι καὶ θερμόν ἐστίν, ὅπερ διεφύλαξεν ἡ μνήμη παραλαβοῦσα παρὰ τῆς ἀφῆς· νῦν οὖν, ὅταν θεασώμεθα πῦρ, οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν ἢ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πυρός· ἡ δὲ διάνοια συμπαραλαμβάνει τοῖς ὀρωμένοις διὰ τῆς μνήμης καὶ τὴν θερμότητα. ὁ αὐτὸς λόγος κἀπὶ τοῦ μήλου. εἰ γὰρ οὐχ ὑπὸ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος εἰδοποιεῖται τὸ μήλον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀσμῆς καὶ τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητος, οὐχὶ καὶ τούτων ἡ ὄψις ἀντιλαμβανόμενη οἶδεν ὅτι μήλον ἐστίν· ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὴν μνήμην ἀποσώζει τὴν ἐκ τῆς ὀσφρήσεως τε καὶ γεύσεως ἅμα τε τῷ θεάσασθαι συνεπινοεῖ καὶ ταῦτα τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι. ὅταν οὖν κήρινον μήλον νομίσωμεν ἀληθινὸν εἶναι μήλον

οὐχ ἡ ὄψις ἐστὶν ἡ ἑξαπατωμένη ἀλλ' ἡ δίανοια. ἡ γὰρ ὄψις ἐν τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οὐ διεσφάλη· τό τε γὰρ χρῶμα καὶ τὸ σχῆμα συνεῖδεν. αἱ μὲν οὖν τρεῖς τῶν αἰσθήσεων, ἢ τε ὄψις καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ ὄσφρησις τῶν ἕξωθεν καὶ μὴ προσπελαζόντων ἀντιλαμβάνονται διὰ μέσου τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γεῦσις οὐκ ἄλλως αἰσθάνεται ἔαν μὴ προσομιλήσῃ τῷ αἰσθητῷ· ἡ δὲ ἀφή ἐπαμφοτερίζει· καὶ γὰρ πλησιάζουσα τοῖς σώμασιν καὶ διὰ μόνης ἔσθ' ὅτε ῥάβδου. ποτὲ μὲν οὖν ἡ ὄψις τῆς ἐπιμαρτυρίας χρίζει τῆς τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅταν ἢ τὸ φαινόμενον ἐπιτετεχνημένον πρὸς ἀπάτην, ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς· γραφικῆς γὰρ ἔργον ἀπατήσαι τὴν ὄψιν ἑξοχαῖς οὐκ οὔσαις καὶ κοιλώμασιν, εἰ τὸ πρᾶγμα τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν· ἔνθα χρεῖα πρὸς διάγνωσιν μάλιστα μὲν τῆς ἀφῆς, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ τῆς γεύσεως ἢ ὄσφρησεως, ὡς ἐπὶ τοῦ κηρίνου μήλου· ποτὲ δὲ καθ' ἑαυτὴν ἐναργῶς παρίστησι τὰ φαινόμενα ὅταν μὴ πόρρωθεν ὄρᾳ· τὸν γοῦν πύργον, τὸν τετράγωνον στρογγύλον ὄρᾳ πόρρωθεν· σφάλλεται δὲ καὶ ὅταν δι' ἀχλύος ἢ καπνοῦ βλέπωμεν ἢ τινος τῶν παραπλησίων τῶν ἐπιθολούντων τὴν ὄψιν. ὁμοίως καὶ ὅταν δι' ὕδατος κινουμένου· καὶ γὰρ ἐν τῇ θαλάσῃ τὴν κώπην ὡς κεκλασμένην ὄρᾳ· ὁμοίως καὶ ὅταν διὰ τινος διαφανοῦς ὕλης βλέπη, ὡς ἐπὶ τῶν ἐσόπτρων καὶ τῆς ὑάλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων· ἢ ὅταν ὀξέως κινῆται τὸ ὀρώμενον· συνταράσσει γὰρ τὴν ὄψιν ἢ ταχεῖα κινήσεις, ὡς στρογγύλα τὰ μὴ στρογγύλα βλέπειν καὶ ὡς ἐστῶτα τὰ κινούμενα· ἢ ὅταν ἡ δίανοια πρὸς ἄλλοις ἀσχολῆται, ὡς ἐπὶ τοῦ προθεμένου μὲν συντυχεῖν φίλῳ καὶ συντυχόντος μὲν παρελθόντος δὲ αὐτόν, τῷ τὴν δίανοιαν αὐτοῦ πρὸς ἑτέροις εἶναι. οὐκ ἔστιν δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα τῆς ὄψεως, ἀλλὰ τοῦ νοῦ. ἡ μὲν γὰρ εἶδεν καὶ ἀπήγγειλεν· ὁ δὲ νοῦς οὐ προσέσχε τοῖς ἀπαγγελθεῖσιν. τεσσάρων δὲ μάλιστα πρὸς ἐναργῆ διὰ γνωσιν ἡ ὄψις χρίζει, ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμετρου κινήσεως καὶ διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ. 8 περὶ ἀφῆς Ἐκαστον μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν ὁ δημιουργὸς κατεσκεύασεν καὶ τόπῳ τινὶ καὶ μορίῳ τοῦ σώματος περιέγραψεν· καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς δύο καὶ ὦτα δύο καὶ δύο πόρους τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ῥίνι πεποίηκεν καὶ γλώττας δὲ δύο πᾶσι τοῖς ζώοις ἐνέφυσεν· ἀλλὰ τοῖς μὲν διηρημένας ὡς τοῖς ὄφεσι, τοῖς δὲ συνημμένας καὶ συνηνωμένας ὡς τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο καὶ δύο τὰς προσθίους κοιλίας μόνας τοῦ ἐγκεφάλου πεποίηκεν, ἵνα ἐξ ἑκατέρας κοιλίας τὰ αἰσθητικὰ νεῦρα καταπεμπόμενα, διπλᾶ ποιῆ τὰ αἰσθητήρια. διπλᾶ δὲ αὐτὰ πεποίηκεν δι' ὑπερβάλλουσας κηδεμονίας· ἵνα τοῦ ἐτέρου παθόντος τὸ περιλειπούμενον σῶζῃ τὴν αἴσθησιν. ἀλλὰ τῶν μὲν πλείστων αἰσθητηρίων διαφθειρομένων οὐδὲν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καταβλάπτεται τὸ ζῶον· ἀφῆς δὲ ἀπολλυμένης συναπόλλυται καὶ τὸ ζῶον. ἀφή γὰρ μόνη τῶν αἰσθήσεων κοινὴ πάντων ἐστὶ τῶν ζώων. πᾶν γὰρ ζῶον ἀφήν ἔχει· τὰς δὲ ἄλλας αἰσθήσεις οὐ πάντα πάσας, ἀλλ' ἐνίας ἐνια· πάσας δὲ ἔχει τὰ τελειότερα. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ τὸ ζῶον ἐκινδύνευε ζῶον εἶναι ἢ μὴ εἶναι, οὐχ ἔν μορίον ὁ δημιουργὸς ἀπεκλήρωσε τῇ ἀφῆ· ἀλλὰ πᾶν σχεδὸν τὸ σῶμα τοῦ ζῴου· πλην γὰρ ὀστέων καὶ ὀνύχων καὶ κεράτων, συνδέσμων τε καὶ τριχῶν, καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων, πᾶν μόριον τοῦ σώματος τῆς ἀφῆς ἀντιλαμβάνεται. συμβέβηκεν οὖν ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων διπλᾶς ἔχειν αἰσθήσεις τὴν μὲν τῶν ἰδίων αἰσθητῶν, τὴν δὲ τῆς ἀφῆς, ὡς ἡ ὄψις· καὶ γὰρ τὰ χρώματα διακρίνει καὶ τῶν θερμῶν καὶ ψυχρῶν ἀντιλαμβάνεται· ἀλλὰ τούτων μὲν ὡς σῶμα, τῶν δὲ χρωμάτων ὡς ὄψις. ὡσαύτως δὲ καὶ γεῦσις καὶ ὄσφρησις καὶ ἀκοή. πῶς οὖν παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἀφή, εἴπερ ἀπὸ τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου λέγομεν εἶναι τὰς αἰσθήσεις; ἢ δῆλον ὅτι νεύρων καταπεμπομένων ἐξ ἐγκεφάλου καὶ διασπειρομένων εἰς πᾶν μόριον τοῦ σώματος ἡ τῆς ἀφῆς αἴσθησις προσγίνεται. ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ὑπ' ἀκάνθης πληγέντες τὸν πόδα τῆς κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας φρίττομεν ὡήθησάν τινες τὸ πάθος ἢ τὴν αἴσθησιν τοῦ πάθους εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι καὶ

οὕτως αἰσθάνεσθαι. ἀλλ' εἶπερ ἦν ἀληθῆς οὗτος ὁ λόγος οὐκ ἂν ἤλγει τὸ τεμνόμενον μόριον ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος, βέλτιον οὖν λέγειν ὅτι τὸ νεῦρον ἐγκεφαλός ἐστιν. καὶ γὰρ μοῖρά τις ἐστὶν ἐγκεφάλου, διὰ παντὸς ἑαυτοῦ τὸ ψυχικὸν ἔχον πνεῦμα, ὡς ὁ πεπυρακτω μένος σίδηρος ἔχει τὸ πῦρ· διὰ τοῦτο ἔνθα ἂν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐμφύηται ἐκεῖνο τὸ μέρος αἰσθήσεως ὑπ' αὐτοῦ μεταλαμβάνει καὶ γίνεται αἰσθητικόν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον λέγειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι οὐ τὸ πάθος ἀλλὰ συναίσθησιν τινα καὶ ἀπαγγελίαν τοῦ πάθους. ἔστι δὲ ἴδιον αἰσθητὸν ἀφῆς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, τὸ τε μαλακὸν καὶ σκληρὸν, καὶ γλίσχρον καὶ κραῦρον, βαρὺ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ τῆς ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται. κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὄψεως τὸ τε ὄξυ καὶ ἀμβλὺ καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον, τὸ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχὺ τε καὶ λεπτόν, ἄνω καὶ κάτω· καὶ γὰρ ὁ τόπος, τὸ τε μέγεθος ὅταν ᾗ τοιοῦτον ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἀφῆς περιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸ πυκνὸν δὲ καὶ τὸ μανὸν καὶ τὸ στρογγύλον, ὅταν ᾗ μικρὸν, ὡς καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα. ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλησιάζοντος αὐτῆ σώματος αἰσθάνεται σὺν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ. ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ· ἀλλὰ μέχρι δυοῖν ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥαδίως περιλαμβανομένων· μᾶλλον δὲ τῆς ἀφῆς ἢ ὄψις τούτων ἀντιλαμβάνεται, ὡσπερ καὶ τοῦ ὀμαλοῦ καὶ τοῦ ἀνωμάλου. τοῦ γὰρ γένους ἐστὶ τοῦ λείου καὶ τραχέος σκληρότητι μὲν γὰρ ἀνωμαλία μιχθεῖσα τραχύτητα, ὀμαλότης δὲ πυκνότητι λειότητα ποιεῖ. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς πολλὴν κοινωνίαν αἰ αἰσθήσεις αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι. καὶ γὰρ τὰ τῆς ἐτέρας διαμαρτήματα ἢ ἐτέρα διασαφεῖ. ἐπὶ γοῦν τῆς γραφῆς ἢ μὲν ὄψις ἐξοχὰς τινὰς ὄρα ῥίνος τε καὶ τῶν ἄλλων· ἢ δὲ ἀφή προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. ὡσπερ δὲ ἢ ὄψις ἀεὶ καὶ πάντα διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ὄρα, οὕτω καὶ ἢ ἀφή διὰ μέσης τῆς βακτηρίας τῶν σκληρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν αἰσθάνεται, ἀλλὰ συλλογιστικῶς καὶ μετὰ διανοίας· ἀκριβεστάτην γὰρ ἔχει ταύτην τὴν αἴσθησιν ὁ ἄνθρωπος. ταύτη γοῦν καὶ τῇ γεύσει πλέον ἔχει τῶν ἄλλων ζώων, καίτοι ταῖς ἄλλαις τρισὶν ἠττώμενος. ἄλλο μὲν γὰρ ζῶον κατ' ἄλλην αἴσθησιν τῶν τριῶν πλεονεκτεῖ τὸν ἄνθρωπον· ὁ δὲ κύων ἐν ταῖς τρισὶν ἅμα· ὀξύτερον γὰρ καὶ ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ὀσφραίνεται, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἰχνευόντων κυνῶν. καὶ πᾶν μὲν τὸ σῶμα τῆς ἀφῆς ἐστὶν αἰσθητήριον, ὡς καὶ πρόσθεν εἴρηται· μάλιστα δὲ τῶν χειρῶν τὰ ἔσωθεν, καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων· ταῦτα γὰρ ὡσπερ γνώμονας ἀκριβεῖς τῆς ἀφῆς ἔχομεν. οὐ γὰρ μόνον ἀντιληπτικὸν ὄργανον ὁ δημιουργὸς τὰς χεῖρας κατεσκεύασεν ἀλλὰ καὶ ἀπτικόν. διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα λεπτότερον ἔχουσι καὶ μῦς αὐταῖς ὄλαις ἔσωθεν ὑπέστρωται καὶ τριχῶν ἀμοιροῦσιν, ἵνα μᾶλλον τῶν ἀπτῶν ἀντιλαμβάνωνται. τοῦ δὲ τρίχας αὐτὰς μὴ φύειν ὁ ὑπεστορεσμένος μῦς γέγονεν αἴτιος. τῶν δὲ χειρῶν αἰ μὲν σκληρότεροι πρὸς ἀντίληψιν εἰσὶν ἰσχυρότεροι· αἰ δὲ μαλακώτεροι πρὸς τὴν ἀφήν ἀκριβέστεροι· ὡσπερ καὶ τῶν νεύρων τὰ μὲν σκληρὰ πρὸς κίνησιν, τὰ δὲ μαλακὰ πρὸς αἴσθησιν εἰσὶν ἐπιτηδειότερα. ταῦτα γὰρ αὐτὰ τῆς ἀφῆς ἐστὶν ὄργανα· διὰ τούτων γὰρ ἢ τῆς ἀφῆς αἴσθησις γίνεται. 9 περὶ γεύσεως Τὴν μὲν ὄψιν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν κατ' εὐθείας γραμμὰς ὄρα· ἢ δὲ ὀσφρησις καὶ ἢ ἀκοὴ οὐ κατ' εὐθείαν μόνον ἀλλὰ πανταχόθεν. ἀφή δὲ καὶ γεῦσις οὔτε κατ' εὐθείας γραμμὰς οὔτε πανταχόθεν γνωρίζουσιν· ἀλλὰ τότε μόνον ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσιν τοῖς ἰδίους αἰσθητοῖς, πλὴν τῶν ἤδη διωρισμένων. ἔστιν δὲ ἢ γεῦσις τῶν χυμῶν ἀντιληπτικὴ ὄργανα δὲ αὐτῆς ἢ γλῶσσα, καὶ ταύτης μᾶλλον τὸ ἄκρον, ἔτι τε σὺν τούτοις ἢ ὑπερῶα, ἐν οἷς ἔστι τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τὴν γενομένην ἀντίληψιν πρὸς τὸ ἡγεμονικόν. τῶν δὲ χυμῶν αἰ γευστικαὶ καλούμεναι ποιότητές εἰσιν αὐταὶ· γλυκύτης ὀξύτης δριμύτης στρυφνότης αὐστηρότης πικρότης ἀλμυρότης λιπαρότης. τούτων γὰρ ἐστὶν ἢ γεῦσις διαγνωστικὴ. κατὰ ταύτας δὲ τὰς ποιότητας καὶ τὸ ὕδωρ ἄποιον λέγεται, τῷ μηδεμίαν τούτων ἐμφαίνειν ἐν τῇ γεύσει ποιότητα.

κατὰ γὰρ τὰς ἄλλας, οἶον ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, σύμφυτον ἔχει τὴν ποιότητα. στρυφνότης δὲ καὶ αὐστηρότης τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον στύφειν ἀλλήλων διαφέρουσιν. αἱ μὲν οὖν ἀπλαῖ γευστικαὶ ποιότητες αὗται μόναι σχεδὸν εἰσιν· σύνθετοι δὲ μυρία. καθ' ἕκαστον γὰρ εἶδος ζώου καὶ φυτῶν ἰδιάζουσαι ποιότητές εἰσιν. ἄλλης γὰρ ἂν οὕτω τύχη χοιρείου ποιότητος ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἄλλης αἰγείου. διὸ καὶ μὴ μαθόντες ὁποῖόν ἐστι τὸ προσενεχθὲν κρέας, ἐν τῇ γεύσει γνωρίζομεν· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἦν εἰ μὴ διάφορος ἦν ἐκάστου τῶν γευστῶν ἡ ποιότης ὅθεν οὐκ ἂν τις αὐτὰς γενικῶς περιλάβοι, ἀπείρους οὔσας, καὶ πάντως ἀλλήλων διαφερούσας καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐπικρατεῖ μία τις τῶν ἀπλῶν ποιοτήτων, καὶ ἐν τούτοις γνώριμος ἢ κατ' εἶδος τῶν γευστῶν διαφορά. ἰσχάδος γοῦν καὶ ἀσταφίδος καὶ φοίνικος μία μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης ἢ κατὰ γλυκύτητα, ἀλλ' ἡ γεῦσις διακρίνει τῶν εἰδῶν τὸ διάφορον. 10 περὶ ἀκοῆς Ἡ δὲ ἀκοὴ τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων ἐστὶν αἰσθητικὴ· διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα, λειό τητά τε καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. ὄργανα δὲ καὶ ταύτης τὰ νεῦρα τὰ ἐξ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ καὶ τῶν ὠτων ἢ κατασκευή, μάλιστα δὲ αὐτῶν τὸ χονδρῶδες γένος, πρὸς γὰρ ψόφους καὶ ἤχους ἐπιτήδειός ἐστιν ὁ χόνδρος. μόνος δὲ ἄνθρωπος καὶ πίθηκος οὐ κινουῦσι τὰ ὦτα, τῶν ἄλλων πάντων ζῶων τῶν ἐχόντων ὦτα κινούντων αὐτά. 11 περὶ ὄσφρησης Ἡ δὲ ὄσφρησις γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥινῶν, περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων τοῦ ἐγκεφάλου κοιλιῶν. αὗται γὰρ ἀτμοειδέσταται τὴν φύσιν οὔσαι τῶν ἀτμῶν ῥαδίως ἀντιλαμβάνονται. λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν ὡς ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων καθ' ὁμοιότητά τινα καὶ οἰκειότητα τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται. οὐ μὴν ὥσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις νεῦρον αἰσθητικὸν κατέπεμψεν ὁ ἐγκέφαλος οὕτω καὶ τῇ ὄσφρησει· ἀλλὰ τοῖς πέρασιν ἑαυτοῦ τῶν νεύρων ἀναπληροῖ τὴν χρεῖαν καὶ τὴν τῶν ἀτμῶν ἀνάδοσιν δέχεται. τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη διαφορά εὐωδία τέ ἐστι καὶ δυσωδία, καὶ τὸ μέσον τούτων, ὃ μῆτε εὐωδές ἐστι μῆτε δυσωδες. γίνεται δὲ εὐωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων· μέσως δὲ ἡ μέση διάθεσις· καταδεέστερον δὲ ἢ μῆδ' ὅλως ἡ δυσωδία. 12 περὶ τοῦ διανοητικοῦ Τοῦ μὲν οὖν φανταστικοῦ ἢ τε δύναμις καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰ μόρια καὶ τῶν μορίων ἢ κοινωνία τε καὶ διαφορά τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον ὡς ἐν βραχέσιν ἰκανῶς εἴρηται· τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσι γενικῶς μὲν αἱ τε κρίσεις καὶ αἱ συγκαταθέσεις καὶ ἀποφυγαὶ καὶ ὄρμαί· εἰδικῶς δὲ αἱ τε νοήσεις τῶν ὄντων καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ ἐπιστῆμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι καὶ τὸ βουλευτικὸν καὶ προαιρετικόν· τοῦτο δὲ ἐστὶν τὸ καὶ διὰ τῶν ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἦνπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες. ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ. 13 περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ Τὸ δὲ μνημονευτικὸν ἐστὶ μνήμη καὶ ἀναμνήσεως αἰτίον τε καὶ ταμιεῖον· ἔστι δὲ μνήμη ὡς μὲν Ὀριγένης φησὶν φαντασία ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν φαινομένης· ὡς δὲ Πλάτων, σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως. ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται καὶ γίνεται δόξα· τῶν δὲ νοητῶν διὰ τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόησις, ὅταν οὖν τοὺς τύπους ὧν τε ἐδόξασεν ὧν τε ἐνόησεν διασώζη μνημονεύειν λέγεται. ἔοικεν δὲ νόησιν λέγειν ὁ Πλάτων ἐν τούτοις οὐ τὴν κυρίως νόησιν ἀλλὰ τὴν διανόησιν. τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ μνημο νεύεται καθ' ἑαυτὰ τὰ δὲ νοητὰ κατὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ καὶ τῶν διανοητῶν ἡ μνήμη ἐκ προλαβούσης φαντασίας περιγίνεται· τὰ δὲ κυρίως νοητὰ ὅτι μὲν ἐμάθομεν ἢ ἠκούσαμεν μεμνήμεθα· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐκ προηγησαμένης φαντασίας ἢ τῶν νοητῶν ἀνάληψις, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας. εἰ δὲ μνημονεύειν λεγόμεθα ἢ πρότερον εἶδομεν ἢ ἠκούσαμεν ἢ ἄλλως πως ἔγνωμεν· τὸ δὲ πρότερον τὴν ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὸν παρελθόντα χρόνον, δῆλον ὡς

μνημονευτά ἐστὶ τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα, τὰ ἐν χρόνῳ συνιστάμενα· καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων ἡ μνήμη, οὐ μὴν ὑπὸ τῶν ἀπόντων γίνεται. ἀνάμνησις δὲ λέγεται ὅταν λήθῃ μεσολαβήσῃ τὴν μνήμην. ἔστι γὰρ ἀνάμνησις μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ἀνάκτησις· γίνεται δὲ ἐξιτήλος ὑπὸ τῆς λήθης· λήθῃ δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποβολή· ἀλλ' ἢ μὲν διηνεκῆς ἢ δὲ ἐπὶ ποσόν, ἧς ἐστὶν ἡ ἀνάμνησις. ἑτέρα δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις ἣτις οὐκ ἔστιν λήθῃ τῶν ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοήσεως, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέγομεν ἐννοίας τὰς ἀδιδάκτως πᾶσι προσούσας. ὡς τὸ εἶναι Θεόν· ταύτην δὲ ὁ Πλάτων ἀνάμνησιν εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν· τί δὲ ἐστὶν ἡ ἰδέα ἐν τοῖς ἐξῆς ἐροῦμεν. τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ τὰ φαινόμενα· τὸ δὲ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν παραλαβὸν καὶ κρῖναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἢ ὄπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἦν καὶ παρεγκεφαλίδα καὶ παρεγκρανίδα καλοῦσιν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ψυχικὸν πνεῦμα. ἐπειδὴ δὲ τῶν μὲν αἰσθήσεων ἀρχὰς καὶ ρίζας τὰς ἔμπροσθεν εἶναι κοιλίας φαμέν τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ δὲ διανοητικοῦ τὴν μέσσην, τοῦ δὲ μνημονευτικοῦ τὴν ὄπισθεν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐπιδειῖξαι εἰ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἵνα μὴ δόξωμεν ἀλόγως πιστεύειν τοῖς λεγομένοις. ἰκανωτάτη δὲ ἀπόδειξις ἢ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν μορίων ἐνεργείας λαμβανομένη. τῶν μὲν γὰρ προσθίων κοιλίων καθ' ὄντινα δήποτε τρόπον βλαβειῶν, αἱ μὲν αἰσθήσεις παραποδίζονται, τὸ δὲ διανοητικὸν ἔτι μένει σωζόμενον· τῆς δὲ μέσης κοιλίας μόνης παθούσης, ἢ μὲν διάνοια σφάλλεται, τὰ δὲ αἰσθητήρια μένει φυλάττοντα τὴν κατὰ φύσιν αἴσθησιν· ἐὰν δὲ καὶ αἱ πρόσθιοι καὶ ἡ μέση κοιλία πάθωσιν, ὁ λογισμὸς ἅμα ταῖς αἰσθήσεσι παρακόπτει· τῆς δὲ παρεγκεφαλίδος παθούσης, ἢ μνήμη μόνη παραπόλλυται, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας εἰς οὐδὲν βλαπτομένων [δῆλον δὲ ὡς οὐκ ἔστιν ἡμῖν ὁ λόγος νῦν περὶ τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως]· ἐὰν δὲ σὺν ταῖς προσθίοις καὶ ἡ μέση καὶ ἡ ὄπισθεν πάθῃ τι, καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν μνήμην ὁμοῦ παραφθείρονται, πρὸς τῷ καὶ τὸ πᾶν κινδυνεύειν ἀπολέσθαι ζῶον. γίνεται δὲ τοῦτο δῆλον καὶ δι' ἄλλων μὲν πολλῶν παθῶν τε καὶ συμπτωμάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς φρενίτιδος. τῶν γὰρ φρενιτιζόντων οἱ μὲν τὰς αἰσθήσεις διασώζουσι, τῆς διανοίας μόνης βλαβείσης. τοιοῦτον ἀναγράφει Γαληνὸς φρενιτίσαντα, ὃς ἐριουργοῦ τινος ἐργαζομένου παρ' αὐτῷ διαναστὰς καὶ λαβῶν ὑαλᾶ σκεύη, ἐπὶ τε τὰς θυρίδας ὀρμήσας, ἠρώτα τοὺς παριόντας, ἕκαστον τῶν σκευῶν ἐξ ὀνόματος καλῶν, εἰ θέλουσιν αὐτὸ ριφήναι κάτω· τῶν δὲ παρεστώτων βούλεσθαι φησάντων, πρῶτον ἠκόντισε τῶν σκευῶν ἕκαστον· εἶτα ἤρετο τοὺς παρόντας εἰ καὶ τὸν ἐριουργὸν βούλοιντο ριφήναι· τῶν δὲ παιδιὰν νομισάντων εἶναι τὸ πρᾶγμα καὶ διὰ τοῦτο θέλειν φησάντων, λαβῶν ὤθησεν ἄνωθεν κάτω τὸν ἐριουργόν. οὗτος τὰς μὲν αἰσθήσεις ὑγίαιεν· ἦδει γὰρ ὅτι σκεύη ταῦτα καὶ ἐριουργὸς οὗτος· ἐνόσει δὲ τὴν διάνοιαν. ἄλλοι δὲ διάκενον ἔλκουσι φαντασίαν, ὄραν οἰόμενοι τὰ μὴ ὀρώμενα· τὰ δ' ἄλλα φρονοῦσι κατὰ λόγον· οὗτοι τὰς προσθίους μόνας κοιλίας ἐβλάβησαν, τῆς μέσης ἀπαθοῦς μεινάσης. ἐκ δὲ τῶν παθῶν τῶν παρακολουθούτων ἐκάστῳ μορίῳ τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐμποδίζεται· εἰς ἐκείνην γὰρ τὴν ἐνέργειαν καταβλάπτεται τὸ ζῶον ἢν πέφυκεν ἐνεργεῖν τὸ πεπονθὸς μόριον, ὡς καὶ τοῦ ποδὸς παθόντος, εἰς τὸ περιπατεῖν ἐμποδιζόμεθα. ταύτην γὰρ ὁ πούς ἔχει τὴν ἐνέργειαν. 14 περὶ τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου Αὕτη μὲν οὖν μία διαίρεσις τῆς ψυχικῆς δυνάμεως, ἣ συνδιαίρεται μέρη τινὰ τοῦ σώματος· ἑτέρα δὲ διαίρεσις καθ' ἕτερον τρόπον τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς, ὃ τε καλούμενος ἐνδιάθετος λόγος καὶ ὁ προφορικός. ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος τὸ κίνημα τῆς ψυχῆς τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες λόγον ὅλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα· καὶ ἐν τοῖς ὄνειροις διαλεγόμεθα· κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμέν. οὐ γὰρ οὕτω κατὰ τὸν προφορικὸν λόγον ὡς κατὰ τοῦτον. καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ καὶ οἱ διὰ πάθος ἢ

νόσημα τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες οὐδὲν ἦττον λογικοὶ εἰσιν. ὁ δὲ προφορικός λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει. ὄργανα δὲ τῆς φωνῆς πολλά. οἷ τε γὰρ ἐν τοῖς μεσοπλευροῖς ἔσωθεν μύες καὶ ὁ θώραξ καὶ ὁ πνεύμων ἢ τε τραχεῖα ἀρτηρία καὶ ὁ λάρυγξ καὶ τούτων μάλιστα τὸ χονδρῶδες καὶ τὰ παλινδρομοῦντα νεῦρα καὶ ἡ γλωττίς καὶ πάντες οἱ κινοῦντες ταῦτα τὰ μόρια μύες τῆς ἐκφωνήσεως εἰσιν ὄργανα. τῆς δὲ διαλέκτου τὸ στόμα. ἐν τούτῳ γὰρ διαπλάσσεται καὶ σχηματίζεται καὶ οἶονεὶ μορφοῦται ἢ διάλεκτος· τῆς μὲν γλώσσης καὶ τοῦ γαργαρεῶνος πλήκτρον λόγον ἐπεχόντων· τῆς δὲ ὑπερώας, ἡχείου· τῶν δὲ ὀδόντων καὶ τῆς ποιᾶς τοῦ στόματος διανοίξεως, ὡς ἐν λύρα, τὴν τῶν χορδῶν ἀναπληροῦντων χρεῖαν, συντελούσης τι καὶ τῆς ῥινὸς πρὸς εὐφωνίαν ἤτοι κακοφωνίαν, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀδόντων. Διαιροῦσι δὲ καὶ ἄλλως εἰς δυνάμεις ἢ εἶδη ἢ μέρη τὴν ψυχὴν, εἰς τε τὸ φυτικόν, ὃ καὶ θρεπτικόν καὶ παθητικόν καλεῖται, καὶ εἰς τὸ αἰσθητικόν καὶ εἰς τὸ λογικόν. τῶν δὲ ὀργάνων ἐκάστου τούτων τὰ μὲν εἴρηται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἐξῆς ῥηθήσεται. Ζήνων δὲ ὁ Στωϊκὸς ὀκταμερῆ φησὶν εἶναι τὴν ψυχὴν, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τε τὸ ἡγεμονικόν, καὶ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ τὸ φωνητικόν καὶ τὸ σπερματικόν. Παναίτιος δὲ ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν φωνητικόν τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως μέρος εἶναι βούλεται, λέγων ὀρθότατα· τὸ δὲ σπερματικόν, οὐ τῆς ψυχῆς μέρος, ἀλλὰ τῆς φύσεως. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν μὲν τοῖς Φυσικοῖς πέντε εἶναι λέγει τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, τό τε φυτικόν καὶ τὸ αἰσθητικόν καὶ τὸ κινητικόν κατὰ τόπον καὶ τὸ ὀρεκτικόν καὶ τὸ διανοητικόν· φυτικόν λέγων τὸ τρέφον καὶ αὖξιν καὶ γεννᾶν ποιοῦν καὶ διαπλάσσειν τὰ σώματα· καλεῖ δὲ τὸ φυτικόν καὶ θρεπτικόν, τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ κρατίστου μέρους καλῶν, τοῦ τρέφοντος, ἀφ' οὗ καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ φυτικοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει. οὕτω μὲν ἐν τοῖς Φυσικοῖς· ἐν δὲ τοῖς Ἠθικοῖς εἰς δύο τὰ πρῶτα καὶ γενικώτατα διαιρεῖ τὴν ψυχὴν, εἰς τε τὸ λογικόν καὶ τὸ ἄλογον· ὑποδιαιρεῖ δὲ τὸ ἄλογον εἰς τε τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ καὶ εἰς τὸ μὴ κατήκοον λόγου. περὶ μὲν οὖν τοῦ λογικοῦ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται· περὶ δὲ τοῦ ἀλόγου νῦν διαληψόμεθα. 15 περὶ τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς μέρους ἢ εἴδους ὃ καὶ παθητικόν καὶ ὀρεκτικόν καλεῖται Τινὲς καθ' ἑαυτὴν εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν, ὡς ἄλογον ψυχὴν οὔσαν, καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς. πρῶτον μὲν, ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῶις εὐρίσκεται· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τελεία τίς ἐστὶ, καὶ οὐ μέρος ἄλλης· εἴθ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶ τῆς λογικῆς μέρος εἶναι τὸ ἄλογον. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν καὶ διαιρεῖ εἰς δύο, ὡς ἔφαμεν· καλεῖται δὲ ταῦτα κοινῶς καὶ ὀρεκτικόν· τούτου δὲ ἐστὶν καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις. ἡ γὰρ ὄρεξις κινήσεως ἐστὶν ἀρχή. ὀρεχθέντα γὰρ τὰ ζῶα ἐπὶ τὴν καθ' ὁρμὴν ἄττει κίνησιν. τοῦ δὲ ἀλόγου τὸ μὲν οὐ πείθεται λόγῳ, τὸ δὲ ἐπιπειθὲς ἐστὶ λόγῳ· πάλιν δὲ τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ διαιρεῖται εἰς δύο εἰς τε τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ τὸ θυμικόν. ἔστιν δὲ ὄργανα τοῦ μὲν ἐπιθυμητικοῦ τοῦ δι' αἰσθήσεως τὸ ἦπαρ· τοῦ δὲ θυμικοῦ ἡ καρδία, σκληρὸν μόριον καὶ κίνησιν εὐτονον ἐπιδεχόμενον, εἰς σκληρὰν ὑπηρεσίαν καὶ σύντονον ὀρμὴν τεταγμένον, ὥσπερ τὸ ἦπαρ, ἀπαλὸν σπλάγχνον, τῆς ἀπαλῆς ἐπιθυμίας ὄργανον γέγονεν. καλεῖται δὲ ταῦτα ἐπιπειθῆ λόγῳ ὅτι πέφυκε πείθεσθαι λόγῳ καὶ ὑποτάττεσθαι καὶ κινεῖσθαι ὡς ἂν ὁ λόγος κελεύῃ ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων ἀνθρώπων. ἔστι δὲ καὶ ταῦτα τὰ πάθη συστατικὰ τῆς ζωώδους οὐσίας. ἄνευ γὰρ τούτων οὐκ ἔστι συστῆναι τὴν ζωὴν. ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται διασταλτέον πρότερον τὴν ὁμωνυμίαν. λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικόν, ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη· λέγεται πάθος καὶ τὸ ψυχικόν, περὶ οὗ νῦν ἐστὶν ὁ λόγος, ἢ τε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός. ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς ζῶου πάθος ὃ ἔπεται ἡδονῇ ἢ λύπῃ. ἔπεται γὰρ τῷ πάθει λύπη καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν πᾶν τὸ πάσχον καὶ ἦλγει· νῦν δὲ τὰ ἀναίσθητα πάσχει μὲν οὐκ ἀλγεῖ δέ· οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶ τὸ ἄλγημα, ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἰσθήσις. δεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀξιόλογον εἶναι ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ. τῶν δὲ

ψυχικῶν παθῶν ὄρος οὗτος· πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητῆ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. καὶ ἄλλως· πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. τὸ δὲ γενικὸν πάθος οὕτως ὀρίζονται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου. ἐνέργεια δὲ ἐστὶ κίνησις δραστική· δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδοῦς, πάθος δὲ τῶν δύο μερῶν τῆς ψυχῆς καὶ προσέτι τοῦ σώματος ἡμῶν παντὸς ὅταν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ βιαίως ἄγεται πρὸς τὰς πράξεις. ἐξ ἑτέρου γὰρ ἐν ἑτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ ἐλέγομεν εἶναι πάθος. καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἢ ἐνέργεια πάθος λέγεται ὅταν ἢ παρὰ φύσιν. ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν κίνησις· πάθος δὲ παρὰ φύσιν. καὶ κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἢ ἐνέργεια, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινήται, λέγεται πάθος, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ κινῶτο εἴτε ἐξ ἑτέρου. τῆς γοῦν καρδίας ἢ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις ἐνέργειά ἐστίν· ἢ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς πάθος. ἐξ αὐτῆς μὲν γὰρ ἐστὶν καὶ ἡ κατὰ τοὺς παλμοὺς κίνησις, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν· ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ τῶν σφυγμῶν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν. οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν ἐν καὶ ταῦτόν πράγμα καὶ πάθος καὶ ἐνέργειαν ὀνομάζεσθαι. καθ' ὃ μὲν γὰρ κινήσεις εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς, ἐνέργειαι τινές εἰσι· καθ' ὅσον δὲ ἄμετροι καὶ οὐ κατὰ φύσιν, οὐκ ἐνέργειαι ἀλλὰ πάθη. οὕτως οὖν ἢ κίνησις τοῦ ἀλόγου πάθος ἐστὶ κατ' ἄμφω τὰ σημαινόμενα. οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ πάθος καλεῖται· ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἴσθησιν προβαίνουσαι. αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι οὐδέπω πάθη. δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον. διὸ πρόσκειται τῷ ὄρω τοῦ πάθους τὸ κίνησις αἰσθητῆ. αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις λανθάνουσαι τὴν αἴσθησιν οὐ ποιοῦσι πάθος, ὡς εἴρηται. 16 περὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ Διαιρεῖται μὲν οὖν ὡς ἔφαμεν τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ εἰς δύο, τό τε ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν· πάλιν δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας· ἐπιτυχάνουσα μὲν γὰρ ἢ ἐπιθυμία ἡδονὴν ἐμποιεῖ· ἀποτυχάνουσα δὲ λύπην. πάλιν δὲ καθ' ἕτερον τρόπον ἢ ἐπιθυμία διαιρουμένη τέσσαρα σὺν ἑαυτῇ τὰ πάντα εἶδη ποιεῖ. ἐπεὶ γὰρ τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστὶν ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα· καὶ τὰ μὲν ἤδη πάρεστι, τὰ δὲ προσδοκᾶται· κατὰ τούτους τοὺς τρόπους τῶν δύο εἰς δύο πολυπλασιαζομένων τὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα διαιρεῖται. ἔστι γὰρ ἀγαθὸν καὶ κακόν· καὶ πάλιν παρὸν καὶ προσδοκώμενον. προσδοκώμενον μὲν ἀγαθὸν ἐπιθυμία ἐστίν· ἤδη δὲ παρὸν, ἡδονή. πάλιν προσδοκώμενον μὲν κακόν, φόβος· παρὸν δὲ, λύπη. περὶ τὰ ἀγαθὰ μὲν γὰρ στρέφεται ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία· περὶ τὰ φαῦλα δὲ φόβος καὶ λύπη. διὸ τινες τὸ πάθος εἰς τέσσαρα διαιροῦσιν, ἐπιθυμίαν, ἡδονήν, φόβον, λύπην. ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα λέγομεν ἢ τὰ ὄντως ὄντα ἢ τὰ νομιζόμενα. ἐγγίνεται δὲ τὰ φαῦλα πάθη τῇ ψυχῇ διὰ τριῶν τούτων· διὰ κακῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἀμαθίας, ὑπὸ καχεξίας. μὴ ἀχθέντες γὰρ καλῶς ἐκ παίδων ὡς δύνασθαι κρατεῖν τῶν παθῶν εἰς τὴν ἀμετρίαν αὐτῶν ἐκπίπτομεν· ἐκ δὲ τῆς ἀμαθίας φαῦλα κρίσεις τῷ λογιστικῷ τῆς ψυχῆς ἐμφύονται ὡς οἶεσθαι τὰ φαῦλα χρηστὰ εἶναι καὶ τὰ χρηστὰ φαῦλα· γίνεται δὲ τινὰ καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος καχεξίας. ὀργίλοι γὰρ εἰσὶν οἱ πικρόχολοι καὶ καταφερεῖς οἱ θερμοὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν· θεραπευτέον δὲ τὸ μὲν κακὸν ἔθος ἔθει καλῶ, τὴν δὲ ἀμαθίαν μαθήσει καὶ ἐπιστήμη, τὴν δὲ καχεξίαν ἰατέον σωματικῶς μεθιστάντας αὐτὴν ὡς οἶόν τε εἰς τὴν μέσην κρᾶσιν ἀρμοζούση διαίτη καὶ γυμνασίους καὶ φαρμάκοις, ἔαν καὶ τούτων δεηθῶμεν. 17 περὶ ἡδονῶν Τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσὶν ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί. ψυχικαὶ μὲν αἱ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν, αὗται γὰρ καὶ αἱ τοιαῦται μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς· σωματικαὶ δὲ εἰσὶν αἱ μετὰ κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι, καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι, ὡς αἱ περὶ τὰς τροφὰς καὶ τὰς συνουσίας. μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἂν εὔροι τις ἰδίας ἡδονὰς ἀλλὰ πάθη, οἷον τομὰς καὶ ρεύσεις καὶ τὰς κατὰ κρᾶσιν ποιότητας. πᾶσα γὰρ ἡδονὴ μετ' αἰσθήσεως· ψυχικὴν δὲ τὴν αἴσθησιν ἐδειξαμεν. καὶ

δήλον ὡς τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ ἡδονή. ὕφ' ἕτερον γὰρ καὶ ἕτερον γένος εἰσὶν, ὡς αἱ σπουδαῖαι ἡδοναὶ καὶ αἱ φαῦλαι· καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης κατ' ἐπιστήμην· αἱ δὲ μετὰ σώματος κατ' αἴσθησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν κατ' αἴσθησιν αἱ μὲν εἰσι φυσικαί· αἱ δὲ οὐ· καὶ τῇ μὲν ἡδονῇ τῇ ἐν τῷ πίνειν ἀντίκειται ἢ ἐν τῷ διψῆν λύπη· τῇ δὲ κατὰ θεωρίαν οὐδέν. ταῦτα οὖν πάντα δείκνυσι τὴν ἡδονὴν ὁμώνυμον. τῶν δὲ σωματικῶν καλουμένων ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀναγκαῖαι ἅμα καὶ φυσικαί, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον· ὡς αἱ τροφαὶ αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δέ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις. αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσιν· δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν· αἱ δὲ οὔτε ἀναγκαῖαι οὔτε φυσικαί, ὡς ἡ μέθη καὶ ἡ λαγνεῖα καὶ πλησμοναὶ τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνουσαι. οὔτε γὰρ εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἡμῖν συμβάλλονται, ὡς ἡ κατὰ νόμον συνουσία, οὔτε εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ προσβλάπτουσιν. τῷ τοίνυν κατὰ θεὸν ζῶντι μόνας μεταδιωκτέον τὰς ἀναγκαῖας ἅμα καὶ φυσικὰς ἡδονὰς· τῷ δὲ μετ' ἐκεῖνον, ἐν δευτέρᾳ τάξει τῶν ἀρετῶν τεταγμένῳ, ταύτας τε καὶ τὰς φυσικὰς μὲν, οὐκ ἀναγκαῖας δὲ μετιτέον μετὰ τοῦ προσήκοντος καὶ τρόπου καὶ μέτρου καὶ καιροῦ καὶ τόπου· τὰς δὲ ἄλλας φευκτέον παντὶ τρόπῳ. ἀπλῶς δὲ ἡγητέον ταύτας εἶναι καλὰς ἡδονὰς τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπη μῆτε μεταμέλειαν ἐμποιοῦσας μῆτε βλάβης ἐτέρας γεννητικὰς, μῆτε τοῦ μετρίου πέρα χωρούσας, μῆτε τῶν σπουδαίων ἡμᾶς ἔργων ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλούσας. κυρίως δὲ εἰσιν ἡδοναὶ αἱ τῇ κατανοήσει τοῦ θείου καὶ ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγινόμεναι πῶς ἢ συμπεπλεγμένα, ἄσπερ ἐν τοῖς κατὰ πρῶτον λόγον περισπουδάστοις θετέον, οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἀπλῶς, οὐδὲ εἰς τὴν διαμονὴν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰς τὸ εἶναι καὶ σπουδαίοις καὶ θεοφιλέσιν εἶναι συντελούσας, καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰ ψυχὴν καὶ τὸ νοερὸν τελειότητα, αἴπερ οὔτε θεραπειαὶ τινῶν παθῶν εἰσιν, ὡς αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαί, οὔθ' ὅλως λύπην ἔχουσι προηγουμένην ἢ ἐπομένην ἢ ἀντικειμένην, ἀλλ' εἰσὶ καθαραὶ καὶ ἄμικτοι πάσης ὑλικῆς συμπλοκῆς, ψυχικαὶ μόνον οὔσαι. καὶ γὰρ κατὰ Πλάτωνα τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσι ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· ψευδεῖς μὲν, ὅσαι μετ' αἰσθήσεως γίνονται καὶ δόξης οὐκ ἀληθοῦς, καὶ λύπας ἔχουσι συμπεπλεγμένας· ἀληθεῖς δὲ ὅσαι τῆς ψυχῆς εἰσι μόνης αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μετ' ἐπιστήμης καὶ νοῦ καὶ φρονήσεως, καθαραὶ καὶ ἀνεπίμικτοι λύπης, αἷς οὐδεμία μετάνοια παρακολουθεῖ ποτε. καλοῦσι δὲ τὰς ἐπακολουθούσας τῇ θεωρίᾳ καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν ἡδονὰς οὐ πάθη ἀλλὰ πείσεις. τινὲς δὲ κυρίως τὴν τοιαύτην ἡδονὴν χαρὰν λέγουσιν. ὀρίζονται δὲ τὴν ἡδονὴν γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητὴν. ἔοικεν δὲ οὗτος ὁ ὅρος τῆς σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι. αὕτη γὰρ ἀναπλήρωσις τίς ἐστὶ καὶ ἰατρεία τῆς σωματικῆς ἐνδείας, καὶ τῆς προσγενομένης διὰ τὴν ἔνδειαν λύπης. ῥιγοῦντες γὰρ ἢ διψῶντες τὴν ἐκ τοῦ ῥίγους καὶ τῆς δίψης θεραπεύοντες λύπην, ἐν τῷ θάλπεσθαι καὶ πίνειν ἡδόμεθα. κατὰ συμβεβηκὸς οὖν εἰσιν ἀγαθαὶ καὶ οὐ καθ' ἑαυτὰς οὐδὲ φύσει. ὡς γὰρ τὸ ὑγιάζεσθαι κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶν ἀγαθόν, τὸ δὲ ὑγιαίνειν φύσει καὶ καθ' ἑαυτό· οὕτω καὶ αὗται κατὰ συμβεβηκὸς εἰσιν ἀγαθαί, ἰατρεῖαί τινες οὔσαι· αἱ δὲ τῆς θεωρίας ἡδοναὶ καθ' ἑαυτὰς εἰσιν ἀγαθαὶ καὶ φύσει. οὐ γὰρ ἐπ' ἐνδείᾳ γίνονται. δήλον οὖν ἐντεῦθεν ὡς οὐ πᾶσα ἡδονὴ τῆς ἐνδείας ἐστὶν ἀναπληρωτικὴ. εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὑγιῆς ὁ ὅρος ὁ λέγων γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητὴν εἶναι τὴν ἡδονὴν. οὐ γὰρ πάσας περιλαμβάνει τὰς ἡδονὰς, ἀλλὰ παραλείπει τὴν ἐκ τῆς θεωρίας. καὶ Ἐπίκουρος δὲ τὴν ἡδονὴν ὀριζόμενος παντὸς τοῦ λυποῦντος ὑπεξαίρεισιν τὸ αὐτὸ φησι τοῖς λέγουσι γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητὴν. τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος ἡδονὴν εἶναι φησιν. ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία γένεσις τοῖς οἰκείοις ἀποτελέσμασιν ὁμογενῆς ἐστὶν ἢ συγγενῆς, οὐδὲ τὴν γένεσιν τῆς ἡδονῆς ἡδονὴν ἡγητέον, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡδονὴν ἄλλο τι ἐν τῷ γίνεσθαι μὲν γὰρ ἢ γένεσις

ἔστιν· οὐδὲν δὲ τῶν γινομένων ἅμα γίνεται καὶ γέγονεν· ἀλλὰ δῆλον ὅτι κατὰ μέρος· τὸ δὲ ἠδόμενον ἀθρόως ἦσθη· οὐκ ἄρα γένεσις ἢ ἠδονή· ἔτι πᾶσα γένεσις οὐκ ὄντος ἔστιν· ἢ δὲ ἠδονή τῶν ἤδη ὄντων· οὐκ ἔστιν ἄρα γένεσις ἢ ἠδονή· ἔτι γένεσις μὲν ταχεῖα καὶ βραδεῖα λέγεται· ἠδονή δὲ οὐ· ἔτι τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν ἕξις ἔστιν, τὰ δὲ ἐνέργεια, τὰ δὲ ὄργανα· ἕξις μὲν ὡς ἀρετή· ἐνέργεια δὲ ὡς ἢ κατ' αὐτὴν πράξις· καὶ πάλιν ἕξις μὲν ἢ ὄρατική· ἐνέργεια δὲ τὸ ὄραν· ὄργανα δὲ δι' ὧν ἐνεργοῦμεν, ὡς ὀφθαλμὸς καὶ πλοῦτος καὶ τὰ τοιαῦτα· πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα ψυχικαὶ δυνάμεις ἕξεων τινῶν εἰσι δυνάμεις· εἴπερ οὖν ἀγαθὸν ἔστιν ἠδονή ἢ φαῦλον, ἐν τούτοις ἔσται μόνις· ἀλλ' ἕξις μὲν οὐκ ἔστιν· οὔτε γὰρ ὡς ἀρετή· οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥαδίως μετέπιπτεν εἰς τὴν ἐναντίαν ἑαυτῇ λύπην· οὔτε ὡς ἢ ἀντικειμένη τῇ στερήσει· κατὰ ταῦτόν γὰρ ἕξιν καὶ στέρησιν ἀδύνατον εἶναι· ἅμα δὲ τινες ἠδονται καὶ λυποῦνται, ὡς οἱ κνώμενοι· οὐκ ἔστιν ἄρα ἕξις ἢ ἠδονή· ἀλλ' οὐδὲ ὄργανον· τὰ γὰρ ὄργανα καὶ δι' ἄλλα, καὶ οὐ δι' ἑαυτά· ἢ δὲ ἠδονή οὐ δι' ἄλλο ἀλλὰ δι' ἑαυτήν· οὐκ ἄρα οὐδὲ ὄργανον· λείπεται δὲ ἐνέργειαν αὐτὴν εἶναι· ὅθεν Ἀριστοτέλης αὐτὴν ὀρίζεται ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως ἀνεμπόδιστον· τὰ γὰρ ἐμπόδια τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας, λύπη· ἀλλὰ καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἐνέργειά ἐστιν ἀνεμπόδιστος τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως· συμβαίνει δὲ κατὰ τὸν ὅρον τοῦτον τὴν εὐδαιμονίαν ἠδονὴν εἶναι, καὶ διεσφάλλαι τὸν ὅρον· διορθούμενος οὖν ὠρίσατο τὴν ἠδονὴν τέλος εἶναι τῶν τοῦ ζῶου κατὰ φύσιν ἀνεμπόδιστων ἐνεργειῶν, ὡς συμπεπλέχθαι καὶ συνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ τὴν ἠδονήν, ἀλλ' οὐχ ἠδονὴν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν· οὐ πᾶσα δὲ ἐνέργεια κινήσις ἔστιν, ἀλλ' ἔστι τις καὶ δι' ἀκινήσιας ἐνέργεια, καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἐνεργεῖ Θεός· τὸ γὰρ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον· τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις ἐνέργεια· διὰ γὰρ ἀκινήσιας· καὶ γὰρ τὸ θεωρούμενον ἐν καὶ ταῦτόν ἀεὶ καὶ ἡ διάνοια τοῦ θεωροῦντος ἔστηκεν· περὶ ἐν γὰρ καὶ ταῦτόν ἀεὶ κατα γίνεται· εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἢ ἠδονή, μεγίστη τε οὕσα καὶ κυριωτάτη καὶ ἀληθής, δι' ἀκινήσιας γίνεται, δῆλον ὡς αἱ δι' ἐλαττόνων κινήσεων γινόμεναι, ὅσῳ δι' ἐλαττόνων, τοσοῦτω καὶ κρείσσους καὶ μείζους εἰσίν· συνδιαίρουνται δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἠδοναὶ κατ' εἶδος ὅσα γὰρ ἐνεργειῶν εἶδη, τοσαῦτα καὶ ἠδονῶν· καὶ τῶν μὲν καλῶν καλαί, τῶν δὲ φαύλων φαῦλαι· καὶ δῆλον ὡς καθ' ἐκάστην αἴσθησιν ἕτεραι τῶ εἶδει καὶ ἠδοναί· ἕτεραι γὰρ ἀφῆς καὶ γεύσεως καὶ ἕτεραι τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀσφρήσεως· καθαρώτεραι δὲ εἰσι τῶν αἰσθήσεων ὅσαι μὴ προσπελάζουσαι τοῖς αἰσθητοῖς ἠδουσιν, ὡς ὄψις καὶ ἀκοή καὶ ὀσφρησις· καὶ τῶν διανοητικῶν δὲ εἶδη δύο· τὸ μὲν γὰρ ἔστι πρακτικόν, τὸ δὲ θεωρητικόν· δῆλον οὖν ὅτι καὶ τῶν ἠδονῶν τῶν παρεπομένων ταῖς ἐνεργείαις ταύταις εἶδη δύο· καὶ τούτων δὲ καθαρώτερον τὸ θεωρητικὸν τοῦ πρακτικοῦ· τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἴδια, καθ' ὃ ἀνθρώπος, αἱ διανοητικά· κοιναὶ γὰρ καθ' ὃ ζῶον αἱ αἰσθητικά καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα· ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἠδονῶν οἱ μὲν ἄλλαι, οἱ δὲ ἄλλαις ἠδονται, οὐχ αἱ τοῖς φαύλοις ἀλλ' αἱ τοῖς σπουδαίοις καλαὶ φαινόμεναι καὶ καθ' ἑαυτάς εἰσι καλαί· κριτῆς γὰρ ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ ὁ τυχών· ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος· 18 περὶ λύπης· τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος· ἔστι δὲ ἄχος λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα· ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα· φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς· πᾶσα δὲ λύπη κακὸν τῇ ἑαυτῆς φύσει· εἰ γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος λυπηθήσεται ποτε, χρηστῶν ἀνδρῶν διαφθειρομένων, ἢ τέκνων, ἢ πόλεως πορθουμένης· ἀλλ' οὐ προηγουμένως, οὐδὲ κατὰ πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν· καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ μὲν θεωρητικὸς ἀπαθὴς ἔσται παντάπασιν, ἀλλοτρίως ἑαυτὸν τῶν τῆδε καὶ συνάψας θεῶ· ὁ δὲ σπουδαῖος μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς καὶ οὐχ ὑπερβάλλων οὐδὲ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν ἀλλὰ μᾶλλον κρατῶν αὐτῶν· ἀντίκειται δὲ ἡ λύπη ὡς μὲν κακὸν καλῶ τῇ μετρίᾳ ἠδονῇ, ὡς δὲ κακὸν κακῶ τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἠδονῇ· ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις ὑπερβολαί

γίνονται· αἱ γὰρ θεωρητικά, ἄκραι τινές οὖσαι καὶ τὸ τέλειον ἔχουσαι, τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἐπιδέχονται. οὐδὲ γὰρ ἀντίκειται αὐταῖς λύπη οὐδὲ ἐπὶ θεραπείᾳ προηγησαμένης λύπης γίνονται. 19 περὶ θυμοῦ θυμός ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη. διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χόλος. ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὁ θυμός ἐστιν ὄρεξις ἀντιτιμωρήσεως. ἀδικούμενοι γὰρ ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι θυμούμεθα, καὶ γίνεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ. εἶδη δὲ τοῦ θυμικοῦ τρία· ὀργή, ἢ καὶ χολὴ καὶ χόλος καλεῖται, μῆνις, κότος. θυμός μὲν γὰρ ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων, ὀργὴ καὶ χολὴ καὶ χόλος λέγεται· μῆνις δὲ χολὴ εἰς παλαιώσιν ἀγομένη· εἴρηται γὰρ παρὰ τὸ μένειν καὶ τῇ μνήμῃ παραδεδοσθαι· κότος δὲ ὀργὴ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι. ἔστι δὲ ὁ θυμός τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ. ὅταν γὰρ οὗτος ἄξιον κρίνῃ τὸ γενόμενον ἀγανακτήσεως, τότε ὁ θυμός ἐπεξέρχεται, ἐὰν κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν φυλάττωσιν. 20 περὶ φόβου Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἕξ, εἰς ὄκνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἔκπληξιν, εἰς ἀγωνίαν· ἔστι δὲ ὄκνος μὲν φόβος μελλούσης ἐνεργείας· κατάπληξις δὲ φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας· ἔκπληξις δὲ φόβος ἐξ ἀσυνήθους φαντασίας· ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως, τουτέστιν ἀποτυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως ἀγωνιῶμεν· αἰδῶς δὲ φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος· αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπ' αἰσχρῶ πεπραγμένῳ. οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν· ταύτῃ δὲ διαφέρει αἰδῶς αἰσχύνης ὅτι ὁ μὲν αἰσχυρόμενος ἐφ' οἷς ἔπραξε καταδύεται· ὁ δὲ αἰδούμενος φοβεῖται περιπεσεῖν ἀδοξίᾳ τινί. καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ τὴν αἰδῶ αἰσχύνην, καὶ τὴν αἰσχύνην αἰδῶ, καταχρώμενοι τοῖς ὀνόμασιν. γίνεται δὲ ὁ φόβος κατὰ περίψυξιν, τοῦ θερμοῦ παντὸς συντρέχοντος εἰς τὴν καρδίαν ἐπὶ τὸ ἀρχικόν, καθάπερ καὶ ὁ δῆμος ὅταν φοβῆται καταφεύγει πρὸς τοὺς ἄρχοντας. τῆς δὲ λύπης ὄργανον τὸ στόμα τῆς κοιλίας. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῆς δῆξεως αἰσθανόμενον ἐν ταῖς λύπαις, ὡς ὁ Γαληνὸς ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ἀποδεικτικῆς φησὶν οὕτω πως· τοῖς λυπούμενοις οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν γαστέρα καταρρεῖ ξανθῆς χολῆς, ὃ τὴν δῆξιν αὐτοῖς παρέχει, καὶ οὐ πρότερον παύονται λυπούμενοι καὶ δακνόμενοι πρὶν ἐξεμέσαι τὴν χολήν. γίνεται γὰρ ἡ δῆξις αὐτοῖς ὑποκάτω τοῦ κατὰ τὰ μέσα στέρνα χόνδρου, τοῦ ξιφοειδοῦς ὀνομαζομένου. πολὺ δὲ ἀνωτέρω κεῖται ἡ καρδία· τοῦ γὰρ διαφράγματος ἢ μὲν γαστήρ κατωτέρω ἐστίν· ἢ δὲ καρδία ἀνωτέρω. συνήθως δὲ οἱ παλαιοὶ καρδίαν καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς καλοῦσιν, ὡς Ἴπποκράτης καὶ Θουκυδίδης ἐν τῷ λοιμῶ λέγων οὕτως· ὁπότε εἰς τὴν καρδίαν στηρίζαι, ἀνέστρεφέν τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πᾶσαι, ὁπόσαι ἀπ' ἰατρῶν ὠνομασμένοι εἰσίν, ἐπήεσαν. τὸ γὰρ ἀναστρεφόμενον τὸ στόμα τῆς γαστρὸς ἐστίν, ἀναγκαζόμενον ἑμῖν, οὐ τὸ σπλάγχχνον ἢ καρδία. 21 περὶ τοῦ ἀλόγου τοῦ μὴ κατηκόου λόγου Τὸ μὲν οὖν ἐπιπειθές, λόγῳ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγῳ ἐστὶ τό τε θρεπτικὸν καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικόν. καλεῖται δὲ φυσικὸν μὲν τὸ θρεπτικὸν καὶ γεννητικόν, ζωτικὸν δὲ τὸ σφυγμικόν. 22 περὶ τοῦ θρεπτικοῦ Τοῦ θρεπτικοῦ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ τέσσαρες, ἑλκτική, καθεκτική, ἀλλοιωτική, ἀποκριτική· ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἔλκει πρὸς ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφήν καὶ ἐλκύσαν κατέχει καὶ κατασχὸν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει καὶ οὕτως τὸ περιττὸν ἐξωθεῖ. καὶ αὐταὶ εἰσὶν αἱ δυνάμεις αἱ τὴν τροφήν τῶν μορίων τοῦ σώματος διοικοῦσαι, ἐξ ὧν ἢ αὔξεις, ἢ τε κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, γίνεται. ἐκκρίνεται δὲ τὰ περιττὰ διὰ γαστρὸς, δι' οὖρων, δι' ἐμέτων, δι' ἰδρώτων, διὰ στόματος, διὰ ῥινῶν, δι' ὠτων, δι' ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδήλων πόρων. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι ἐκκρίσεις πρόδηλοι· δι' ὠτων δὲ ἡ καλουμένη κυψέλη, ἣτις ἐστὶν ῥύπος τῶν ὠτων· διὰ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν, δάκρυα καὶ λῆμαι· διὰ δὲ τῆς ἐκπνοῆς, τὸ λιγνυῶδες τῆς θερμότητος τῆς καρδίας. ἀδήλους δὲ πόρους φασὶ τὴν διαπνοὴν παντὸς τοῦ σώματος, καθ' ἣν ἐκ τοῦ βάθους

καὶ τῆς συστολῆς τῶν ἀρτηριῶν ἀτμοὶ πλεῖστοι διὰ τῆς μανότητος τοῦ δέρματος διεξέρχονται. ὄργανα δὲ τοῦ θρεπτικοῦ τό τε στόμα καὶ ὁ στόμαχος καὶ ἡ γαστήρ καὶ τὸ ἥπαρ, αἶ τε φλέβες πᾶσαι, τὰ τε ἔντερα καὶ αἱ χολαὶ ἀμφοτέραι, καὶ οἱ νεφροί. τὸ γὰρ στόμα πρῶτον προκατασκευάζει τῇ γαστρὶ τὴν τροφήν εἰς λεπτὰ κατατέμνον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης. μεγίστην γὰρ καὶ ἡ γλώττα χρειᾶν παρέχεται τῇ διαμασῆσει, συνάγουσα τὴν τροφήν καὶ τοῖς ὁδοῦσιν ὑποβάλλουσα, καθάπερ αἱ ἀλετρίδες διὰ τῆς χειρὸς τὸν σίτον ταῖς μύλαις. τρόπον γὰρ τινα καὶ ἡ γλώττα χεῖρ ἐστὶ τῆς διαμασῆσεως. οὕτω δὲ κατεργασθεῖσα ἡ τροφή παραπέμπεται τῇ κοιλίᾳ διὰ τοῦ στομάχου· ὁ γὰρ στόμαχος οὐ μόνον αἰσθητήριόν ἐστὶ τῆς ἐνδείας ἀλλὰ καὶ δίοδος τῶν σιτίων. ἀνατρέχει γὰρ ἐν τῇ καταπόσει καὶ ἐπισπᾶται τὴν τροφήν καὶ παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ. ἡ δὲ κοιλία παραλαβοῦσα χωρίζει τὸ χρηστὸν καὶ τὸ τρόφιμον ἀπὸ τοῦ λιθώδους καὶ ξυλώδους καὶ ἀτρόφου· καὶ τὸ μὲν χρηστὸν εἰς χυμοὺς μεταβάλλουσα ἀναπέμπει τῷ ἥπατι διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἔλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς καὶ διοχετευουσῶν εἰς τὸ ἥπαρ, αἵτινες φλέβες ρίζαις ἐοικασὶ τοῦ ἥπατος, ἔλκούσαις ἀπὸ τῆς γαστρὸς τὴν τροφήν, ὡς ἀπὸ τῆς γῆς ἔλκουσιν αἱ τῶν φυτῶν ρίζαι. ἔοικε γὰρ ἡ μὲν κοιλία τῇ γῇ τῇ παρεχούσῃ τὴν τροφήν τοῖς φυτοῖς· ρίζαις δὲ αἱ φλέβες αἱ ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τὰ σιμὰ τοῦ ἥπατος ἀνάγουσαι τὸν χυμὸν ἀπὸ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν ἐντέρων διὰ τοῦ μεσαρίου· πρέμνω δὲ τὸ ἥπαρ αὐτό· κλάδοις δὲ καὶ ἀκρέμοσιν αἱ φλέβες αἱ κατασχιζόμεναι τῆς κοιλίης φλεβὸς τῆς ἀποφυομένης ἐκ τῶν κυρτῶν τοῦ ἥπατος· τὸ γὰρ ἥπαρ δεξάμενον ἐκ τῆς κοιλίας τὸν χυμὸν συμπέσσει τε καὶ ἐξομοιοῖ ἑαυτῷ. ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον τὴν σάρκα τῷ αἵματι, εἰκότως εἰς αἷμα μεταβάλλει τὸν χυμὸν. τὸ δὲ αἷμα καθαίρεται διὰ τε τοῦ σπληνὸς καὶ τῆς χοληδόχου κύστεως καὶ τῶν νεφρῶν· τοῦ μὲν σπληνὸς τὸ τρυγῶδες ἔλκοντος καὶ τροφήν οἰκείαν ποιουμένου· τῆς δὲ χοληδόχου κύστεως τὸ δριμὺ τὸ ἐναπομεῖναν τοῖς χυμοῖς ἐκ τῆς τροφῆς· τῶν δὲ νεφρῶν τὸ ὀρρώδες μετὰ τοῦ περιλειπομένου δριμέος, ὡς καθαρὸν λοιπὸν καὶ χρηστὸν τὸ αἷμα γενόμενον, εἰς τροφήν διανέμεσθαι τοῖς ἄλλοις πᾶσι μορίοις τοῦ σώματος διὰ τῶν κατασπειρομένων εἰς αὐτὰ φλεβῶν· καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν μορίων ἔλκον τὸ αἷμα καὶ κατέχον καὶ μεταβάλλον εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸ περιττὸν παραπέμπει τοῖς γειτνιώσι μορίοις τροφήν ἐπιτήδειον ἐκείνοις γενόμενον. καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πάντα τὰ μόρια ἐξ αἵματος τρέφεται καὶ αὖξει καὶ διαμένει, χορηγοῦντος αὐτὸ τοῦ ἥπατος. λέγεται δὲ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ ἀλόγου μὴ πείθεσθαι λόγῳ ἐπειδήπερ οὐ κατὰ γνώμην ἡμῶν οὐδὲ κατὰ προαίρεσιν ἀλλὰ φυσικῶς τὸ ἴδιον ἔργον ἀποτελεῖ. 23 περὶ σφυγμῶν Ἡ δὲ σφυγμικὴ κίνησις καλεῖται μὲν καὶ ζωτικὴ δύναμις. ἔχουσα δὲ τὴν καρδίαν ἀρχὴν καὶ μάλιστα τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κοιλίαν, τὴν πνευματικὴν καλουμένην, τὴν ἔμφυτον καὶ ζωτικὴν θερμότητα διανέμει παντὶ μορίῳ τοῦ σώματος διὰ τῶν ἀρτηριῶν, καθάπερ τὸ ἥπαρ διὰ τῶν φλεβῶν τὴν τροφήν. θερμαινομένης γοῦν τῆς καρδίας παρὰ φύσιν, εὐθέως καὶ τὸ ζῶον ὅλον παρὰ φύσιν θερμαίνεται, καὶ ψυχομένης ψύχεται. τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα παρ' αὐτῆς διὰ τῶν ἀρτηριῶν εἰς πᾶν τὸ σῶμα κατασπείρεται. συγκατασχίζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλοις τὰ τρία ταῦτα, φλέψ, ἀρτηρία, νεῦρον, ἐκ τῶν τριῶν ἀρχῶν τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον· ἐξ ἐγκεφάλου μὲν ἀρχῆς ὄντος κινήσεως τε καὶ αἰσθήσεως τὸ νεῦρον· ἐξ ἥπατος δὲ ἀρχῆς ὄντος αἵματός τε καὶ τοῦ θρεπτικοῦ ἡ φλέψ, τὸ ἀγγεῖον τοῦ αἵματος· ἐκ δὲ τῆς καρδίας ἀρχῆς οὔσης τοῦ ζωτικοῦ ἡ ἀρτηρία, τὸ ἀγγεῖον τοῦ πνεύματος· συνόντα δὲ ἀλλήλοις τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας καρποῦνται. ἡ μὲν γὰρ φλέψ τροφήν χορηγεῖ τῷ νεύρῳ καὶ τῇ ἀρτηρίᾳ, ἡ δὲ ἀρτηρία μεταδίδωσι τῇ φλεβὶ θερμασίας φυσικῆς καὶ πνεύματος ζωτικοῦ· ὅθεν οὔτε ἀρτηρίαν ἐστὶν εὐρεῖν χωρὶς αἵματος λεπτοῦ οὔτε φλέβα χωρὶς πνεύματος ἀτμώδους. διαστέλλεται δὲ σφοδρῶς καὶ συστέλλεται ἡ ἀρτηρία κατὰ ἀρμονίαν τινὰ καὶ λόγον, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα τῆς κινήσεως ἐκ τῆς καρδίας· ἀλλὰ διαστελλομένη μὲν

ἐκ τῶν παρακειμένων φλεβῶν ἔλκει τῇ βίᾳ τὸ λεπτὸν αἷμα· ὅπερ ἀναθυμιάμενον τροφή γίνεται τῷ ζωτικῷ πνεύματι· συστελλομένη δὲ τὸ αἶθαλῶδες τὸ ἐν αὐτῇ κενοῖ διὰ παντὸς τοῦ σώματος καὶ τῶν ἀδήλων πόρων, ὡς διὰ τοῦ στόματος καὶ τῆς ῥινὸς ἢ καρδία τὸ λιγνυῶδες ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἀνωθεῖται. 24 περὶ τοῦ γεννητικοῦ ἢ σπερματικοῦ. Καὶ τὸ γεννητικὸν δὲ τοῦ μέρους ἐστὶ τοῦ μὴ κατηκούου λόγῳ· ἀβουλήτως γὰρ ἐν ταῖς ὄνειρώξεσιν προΐεμεν τὴν γονήν, καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲ τῆς συνουσίας φυσικὴ. ἄκοντες γὰρ ἐπ' αὐτὴν κινούμεθα. ἡ δὲ πράξις ὁμολογουμένως ἐφ' ἡμῖν καὶ ψυχικὴ. καὶ γὰρ διὰ τῶν καθ' ὄρμην ὀργάνων συντελεῖται, καὶ ἀποσχέσθαι καὶ κρατῆσαι τῆς ὄρμης ἐφ' ἡμῖν ἐστίν. ὄργανα δὲ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως πρῶτον μὲν αἱ φλέβες καὶ αἱ ἀρτηρίαι. ἐν ταύταις γὰρ τὸ θορῶδες πρῶτον ὑγρὸν τίκτεται, μεταβληθέντος τοῦ αἵματος, καθάπερ ἐν τοῖς τιθοῖς τὸ γάλα. τροφή γὰρ τῶν ἀγγείων τούτων ἐστὶν ὁ χυμὸς οὗτος. καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐκ σπέρματος ἢ γένεσις αὐτοῖς ἐστίν. ἐκπέσσουσι μὲν οὖν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες τὸ αἷμα εἰς τὸ θορῶδες ὑγρὸν, ἵνα τρέφωται· τὸ δὲ περιττεῦον τῆς τροφῆς αὐτῶν γίνεται γονή. ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλὴν· πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταφέρεται διὰ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηριῶν. ὅθεν ἐάν τις ἐκτέμῃ τὰς φλέβας τὰς παρὰ τὰ ὦτα καὶ τὰς παρὰ τὰς καρωτίδας ἄγονον ποιεῖ τὸ ζῶον. αὗται δὲ αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι γίνονται τὸ ἐλικοειδὲς καὶ κισσοειδὲς πλέγμα παρὰ τὸν ὄσχεόν, ἔνθα θορῶδες ὑγρὸν ἐμπίπτει εἰς ἐκάτερον τῶν διδύμων, μία ἀρτηρία καὶ μία φλέψ, πλήρεις σπέρματος· ἐν τούτοις δὲ τελέως ἀποσπερματοῦται, καὶ διὰ τοῦ κισσοειδοῦς παραστάτου τοῦ μετὰ τοὺς διδύμους ἐκκρίνεται μετὰ πνεύματος, διότι καὶ ἀρτηρία ἐστὶν ἢ πέμπουσα. ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ φλεβὸς φέρεται δῆλόν ἐστιν ἐκ τῆς λαγνείας. ὅταν γὰρ ἐπὶ πολὺ συνουσιάσωσιν καὶ καταναλώσωσιν τὸν σπερματικὸν καὶ θορῶδη χυμὸν, τότε ὑπὸ τῆς βιαίας ὀλκῆς αἷμα καθαρὸν ἐκκρίνουσιν. καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πάντα τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔχουσι μόρια, ἀλλ' ἔνδον καὶ οὐκ ἔξω. Ἀριστοτέλης μὲν οὖν καὶ Δημόκριτος οὐδὲν βούλονται συντελεῖν τὸ τῆς γυναικὸς σπέρμα πρὸς γένεσιν τέκνων. τὸ γὰρ προΐεμενον ἐκ τῶν γυναικῶν ἰδρῶτα τοῦ μορίου μᾶλλον ἢ γονὴν εἶναι βούλονται· Γαληνὸς δὲ καταγινώσκων Ἀριστοτέλους λέγει σπερμαίνειν μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν μίξιν ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖν τὸ κύημα· διὸ καὶ τὴν συνουσίαν μίξιν λέγεσθαι· οὐ μὴν τελείαν γονήν, ὡς τὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἔτι ἄπεπτον καὶ ὑγροτέραν. τοιαύτη δὲ οὕσα τῆς γυναικὸς ἢ γονὴ τροφή γίνεται τῇ τοῦ ἀνδρός. ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ μέρος τι τοῦ χορίου τοῦ περὶ τὰς κεραίας τῆς μήτρας συμπήγνυται, καὶ ὁ καλούμενος ἀλλαντοειδής, δοχεῖον ὦν τῶν περιττωμάτων τοῦ ἐμβρύου. καθ' ἕκαστον δὲ γένος ζώου τότε προσίεται ἡ θήλεια τὸν ἄρρενα ὅταν δύνηται κυῖσκεσθαι. τὰ τοίνυν ἀεὶ δυνάμενα κυῖσκεσθαι ἀεὶ προσίεται τὴν συνουσίαν, ὡς ἀλεκτορίδες καὶ περιστραῖ καὶ ἄνθρωπος. ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κύοντα τὴν σύνοδον ἀποφεύγει· γυνὴ δὲ ἀεὶ προσδέχεται. αἱ γὰρ ἀλεκτορίδες τῷ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν τίκτειν καθ' ἑκάστην προσίενται τὴν συνουσίαν· αἱ δὲ γυναῖκες ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτεξούσιον ἔχουσιν οὕτω καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῇ μετὰ τὴν σύλληψιν. τὰ γὰρ ἄλογα τῶν ζῴων οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται, καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὠρισμένον δέχεται. 25 ἄλλη διαίρεσις τῶν διοικουσῶν δυνάμεων τὸ ζῶον Διαιροῦσι δὲ καὶ ἄλλως τὰς κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεις, καὶ τὰς μὲν λέγουσι ψυχικάς, τὰς δὲ φυσικάς, τὰς δὲ ζωτικάς· ψυχικάς μὲν τὰς κατὰ προαίρεσιν, φυσικάς δὲ καὶ ζωτικάς τὰς ἀπροαιρέτους. καὶ εἰσὶ ψυχικαὶ μὲν δύο, ἢ τε καθ' ὄρμην κινήσεις καὶ ἡ αἴσθησις, τῆς δὲ καθ' ὄρμην κινήσεως εἶδη τό τε μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν τοῦ σώματος παντὸς καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν, ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦτα καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ αἱ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων γινόμεναι, ὡς ἡ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ, φυσικαὶ οὕσαι· καὶ ἡ σφυγμικὴ, ζωτικὴ οὕσα. τὰ δὲ ὄργανα τῶν μὲν

ἄλλων ἔμπροσθεν εἴρηται· τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως νῦν ἐροῦμεν. 26 περὶ τῆς καθ' ὄρμην ἢ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως, ἣτις ἐστὶ τοῦ ὀρεκτικοῦ Ἔστιν οὖν τῆς κατὰ προαίρεσιν ἢ καθ' ὄρμην κινήσεως ἀρχὴ μὲν ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαῖος μυελός, ἐγκεφάλου μέρος ὢν καὶ αὐτός· ὄργανα δὲ τὰ ἐκ τούτων πεφυκότα νεῦρα καὶ οἱ σύνδεσμοι καὶ οἱ μύες. οἱ δὲ μύες συνεστήκασιν ἕκ τε σαρκῶν καὶ νευρωδῶν ἰνῶν καὶ τενόντων, συμπεπλεγμένων ταῖς τῶν νεύρων ἴνεσιν. ὅθεν τινὲς ᾤθησαν αὐτοὺς αἰσθητικοὺς εἶναι, διὰ τὴν γινομένην ἐκ τῶν συμπεπλεγμένων αὐτοῖς νεύρων αἴσθησιν. ἔστιν οὖν ὁ τένων σύνθετος ἕκ τε συνδέσμου καὶ νεύρων λεπτῶν. διαφέρει δὲ νεύρου τένων ὅτι πᾶν μὲν νεῦρον αἰσθητικόν ἐστὶ καὶ στρογγύλον καὶ ἀπαλώτερον καὶ ἀπ' ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει· ὁ δὲ τένων καὶ σκληρότερος καὶ ἔξ ὀστέου καὶ ἀναίσθητος καθ' ἑαυτόν, καὶ ἔσθ' ὅτε πλατύς. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν χεῖρες ἀντιληπτικὸν ὄργανον καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιτηδειότατον. ἐὰν γὰρ τις ἀφέλῃ τὰς χεῖρας, ἢ τῶν χειρῶν μόνους τοὺς δακτύλους, εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τέχνας ἀχρηστότατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. διὸ καὶ μόνος ἄνθρωπος, ἐπειδὴ λογικός ἐστὶ καὶ τεχνῶν δεκτικός, χεῖρας ἔσχε παρὰ τοῦ δημιουργοῦ. οἱ δὲ πόδες μεταβατικὸν ὄργανον. τὴν γὰρ κατὰ τόπον κίνησιν διὰ τούτων ποιούμεθα. μόνος δὲ ἄνθρωπος καθέζεται, μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος. μόνος γὰρ πρὸς δύο γωνίας ὀρθὰς κάμπτει τὰ σκέλη, κατὰ τε τὸ ἰσχίον καὶ τὴν ἰγνύν· τὴν μὲν ἐπὶ τὰ ἔνδον, τὴν δὲ ἐπὶ τὰ ἔξω. ὅσα τοίνυν διὰ νεύρων καὶ μυῶν κινεῖται, ταῦτα πάντα ψυχικά τε ἐστὶ καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται. τούτων δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φωνὴν ἐδείξαμεν εἶναι. αὕτη μὲν οὖν ἐστὶν ἢ κατὰ λόγον τῶν τε ψυχικῶν καὶ φυσικῶν ἔργων διάγνωσις. ὁ δὲ δημιουργὸς κατὰ τὴν ἄκραν ἑαυτοῦ προμήθειαν συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά καὶ ἀνάπαλιν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἔκκρισις τῶν περιττωμάτων τῆς ἀποκριτικῆς ἐστὶ δυνάμεως, ἣτις μία τῶν φυσικῶν ἐστὶ δυνάμεων, ἵνα μὴ ἀπροαιρέτως ἀσχημονῶμεν, ἔνθα οὐ δεῖ καὶ ὅτε οὐ δεῖ καὶ ἐφ' ὧν οὐ δεῖ προϊέμενοι, πυλωροὺς τινὰς ἐπέστησε ταῖς ἐκκρίσει τοὺς μῦς, καὶ οὕτως ἐποίησε τὰ τῆς φύσεως ἔργα ψυχικά. τὰς γοῦν ἐκκρίσεις ἐπέχειν διὰ τοῦτο δυνάμεθα καὶ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολὺ. καταπέμπεται δὲ τὰ μὲν αἰσθητικά καὶ μαλακὰ νεῦρα ἀπὸ τε τῆς μέσης καὶ τῶν ἔμπροσθεν κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου· τὰ δὲ σκληρότερα καὶ κινητικὰ ἀπὸ τῆς ὀπισθεν κοιλίας καὶ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ· σκληρότερα δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐκ τοῦ νωτιαίου, καὶ τούτων δὲ ἔτι μᾶλλον τὰ ἐκ τῶν κάτωθεν μερῶν τοῦ νωτιαίου. ὅσῳ γὰρ πλέον ἀποχωρεῖ τοῦ ἐγκεφάλου ὁ νωτιαῖος, τοσοῦτω πλέον αὐτός τε σκληρότερος γίνεται καὶ τὰ νεῦρα τὰ ἐξ αὐτοῦ φύομενα. ὡσπερ δὲ τὰς αἰσθήσεις διπλᾶς ἐλάβομεν, οὕτω καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν νεύρων διπλᾶς ἔχομεν. ἕκαστος γὰρ σφόνδυλος τοῦ νωτιαίου συζυγίαν ἐκπέμπει νεύρων, ἧς τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ σώματος χωρεῖ, θάτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. σχεδὸν γὰρ ὅλον ἡμῶν τὸ σῶμα εἰς δύο μεμέρισται, εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερά. οὕτω καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, ὡς καὶ τῶν αἰσθητηρίων. 27 περὶ ἀναπνοῆς Καὶ ἡ ἀναπνοὴ δὲ τῶν ψυχικῶν ἐστὶν ἔργων. καὶ γὰρ μύες εἰσὶν οἱ διαστέλλοντες τὸν θώρακα, τὸ κυριώτατον τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον, καὶ ἡ ἀθρόα καὶ στεναγματώδης ἀναπνοή, ἐπὶ ταῖς μεγάλαις λύπαις γινομένη, ψυχικὴν δείκνυσι τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ αἱ κατὰ τὴν χρεῖαν τῆς ἀναπνοῆς μεταβολαί. ἀλγοῦντες γὰρ τι τῶν ἀναπνευστικῶν μορίων ἢ τῶν συγκινουμένων αὐτοῖς, οἷον τοῦ διαφράγματος ἢ τοῦ ἥπατος ἢ σπληνὸς ἢ τῆς κοιλίας καὶ τῶν λεπτῶν ἐντέρων καὶ τοῦ κόλου, μικρὸν καὶ πυκνὸν ἀναπνέομεν· μικρὸν μὲν ἵνα μὴ σφοδρότερον πλήττωμεν τὸ ἀλγοῦν μόριον, πυκνὸν δὲ ἵνα τὸ λεῖψαν κατὰ τὸ μέγεθος ἢ πυκνότης ἀναπληρώσῃ. καὶ γὰρ ὅταν ἀλγῶμεν τὸ σκέλος ἐπ' ὀλίγον ἐκτείνουμεν αὐτὸ βαδίζοντες, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δι' ἣν καὶ τὴν ἀναπνοήν. ὡσπερ οὖν καὶ τὸ βαδίζειν ψυχικόν, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀναπνοῆς. ἀλλ' ἡσυχάζοντες μὲν καὶ μὴ βαδίζοντες ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ζῆν

δυνάμεθα· τὴν δὲ ἀναπνοὴν οὐδὲ δέκατον ὥρας ἐπισχεῖν οἷόν τε. καταπνιγόμενον γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἐκ τῆς αἰθάλης κατασβέννυται καὶ παραχρῆμα θάνατον ἐπάγει. καὶ γὰρ εἰ φλόγα τις σκεπάσειεν ἐν ἀγγεῖω τινὶ διαπνοὴν οὐκ ἔχοντι ἀποσβέσειεν ἂν αὐτὴν καταπνιγεῖσαν ἀπὸ τῆς λιγνύος. διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀνάγκην καὶ κοιμωμένων ἡμῶν οὐδὲν ἦττον ἐνεργεῖ κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἢ ψυχὴ, εἰδυῖα ὡς εἰ τὸ βραχύτατον ῥαθυμήσειε διαφθείρεται τὸ ζῶον. πάλιν οὖν ἐνταῦθα τῷ ψυχικῷ συνεπλάκη τὸ φυσικόν. δι' ἀρτηρίας γὰρ ποιεῖται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναπνοῆς, ὄργανου φυσικοῦ καὶ ἀεὶ κινουμένου, ἵνα μηδέποτε ἐπιλίπη τὸ ἔργον αὐτῆς, ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρτηριῶν. ὅθεν τινὲς οὐ συνιέντες φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοὴν. τρία δὲ τῆς ἀναπνοῆς ἐστὶν αἷτια, χρεῖα, δύναμις, ὄργανα. χρεῖα μὲν διττὴ, φυλακὴ τε τῆς ἐμφύτου θερμασίας, καὶ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος· ἀλλ' ἢ μὲν φυλακὴ τῆς κατὰ φύσιν θερμότητος διὰ τε τῆς εἰσπνοῆς καὶ τῆς ἐκπνοῆς συνίσταται· τῆς μὲν εἰσπνοῆς ψυχούσης καὶ μετρίως ἀναρρίπιζούσης τὸ θερμόν· τῆς δὲ ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς καρδίας ἐκχεούσης. ἢ δὲ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς. ἔλκεται γὰρ τις ἀέρος μοῖρα κατὰ τὰς διαστολὰς τῆς καρδίας εἰς αὐτήν. δύναμις δὲ ἡ ψυχικὴ. αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ κινούσα τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν μυῶν καὶ πρῶτον τὸν θώρακα. τούτῳ δὲ συγκινεῖται ὁ πνεύμων καὶ αἱ τραχεῖαι ἀρτηρίαι, μέρος οὖσαι τοῦ πνεύμονος. τῆς γὰρ τραχείας ἀρτηρίας τὸ μὲν χονδρῶδες τῆς φωνῆς ἐστὶν ὄργανον, οἱ δὲ ὑμενώδεις αὐτῆς δεσμοὶ τῆς ἀναπνοῆς, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων, αὐτὴ ἡ ἀρτηρία, φωνητικόν τε ἅμα καὶ ἀναπνευστικόν ὄργανον. ἔστιν οὖν ὁ πνεύμων πλέγμα συγκείμενον ἐκ τεσσάρων, ἕκ τε τῆς τραχείας ἀρτηρίας καὶ τῆς λείας καὶ φλεβὸς καὶ τῆς ἀφρώδους σαρκὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύμονος, ἣτις σὰρξ ἀναπληροῖ δίκην στοιβῆς τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος, τῶν τε δύο ἀρτηριῶν καὶ τῆς φλεβός, ὥστε τούτων ἔδραν αὐτὴν καὶ δεσμὸν γενέσθαι. συμπέσει δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύμονος φυσικῶς τὸ πνεῦμα καθάπερ τὸ ἦπαρ τὸν ἐκ τῆς κοιλίας χυμόν· καὶ διὰ τοῦτο ὡσπερ τὸ ἦπαρ ἄκροισ τοῖς λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει τὴν γαστέρα θερμασίας δεομένην οὕτω καὶ ὁ πνεύμων μέσσην περιλαμβάνει τὴν καρδίαν δεομένην τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς περιψύξεως. συνάπτεται δὲ τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ κατὰ τὸ συν εχὲς ὁ βρόγχος, συγκείμενος ἐκ μεγάλων τριῶν χόνδρων· τούτῳ δὲ ἡ φάρυγξ· εἶτα τὸ στόμα καὶ ἡ ρίς. δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἔλκομεν ἔξωθεν τὸν ἀέρα· χωρεῖ δὲ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἠμοιοειδοῦς ἢ σπογγοειδοῦς ὀστοῦ, ὅπερ κατετρήθη ἵνα ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς ταῖς κατὰ ποιότητα τοῦ ἀέρος μηδὲν ὁ ἐγκέφαλος βλάβηται, ἀθροῦς τοῦ πνεύματος ἐπίπτοντος εἰς αὐτόν. συνεχρήσατο δὲ καὶ ἐνταῦθα τῇ ῥινὶ πρὸς τε τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν ὄσφρησιν ὁ δημιουργός, ὡς τῇ γλώττῃ πρὸς τε τὴν φωνὴν καὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διαμάσησιν. τὰ μὲν οὖν καιριώτατα μόρια πρὸς τε τὴν ὑπαρξίν αὐτὴν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρεῖας ταῖς ψυχικαῖς συνδιήρηται δυνάμεσιν. εἰ δέ τι καὶ παραλέλειπται ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων εὐσύνοπτον ἔσται. ὡσπερ δὲ πάντων τῶν γενομένων τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἕτερα, τὰ δὲ δι' ἕτερα μόνον, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς παρυπέστη, οὕτω κάπῃ τῶν μορίων τοῦ ζώου τὴν αὐτὴν εὐρήσεις ἀκολουθίαν. τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα πάντα τῶν τριῶν ἀρχῶν ὄργανα τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον δι' ἑαυτὰ γέγονεν· ταῦτα γὰρ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον κατεσκευάσται, ἃ καὶ κατὰ φύσιν κυρίως λέγεται, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐκ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος λαμβάνει τὴν γένεσιν ὡς καὶ τὰ ὀστέα. ἢ δὲ ξανθὴ χολὴ καὶ δι' ἑαυτὴν καὶ δι' ἄλλο. καὶ γὰρ πρὸς πέψιν συντελεῖ καὶ κινεῖ τὴν ἔκκρισιν, καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ τῶν θρεπτικῶν ἐν τι μόριον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θερμασίαν τινὰ παρέχει τῷ σώματι, καθάπερ ἡ ζωτικὴ δύναμις. τούτων μὲν οὖν ἕνεκα δι' ἑαυτὴν δοκεῖ γεγονέναι· τῷ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα, διὰ τοῦτό πως δοκεῖ γεγονέναι. καὶ ὁ σπλὴν δὲ οὐ μικρὰ πρὸς πέψιν συμβάλλεται. ὀξώδης γὰρ ὢν καὶ στρυφνὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν

ἔκκρισιν τοῦ περιττεύοντος χυμοῦ τοῦ μέλανος εἰς τὴν γαστέρα προχέων, στύφει τε αὐτὴν καὶ τονοῖ καὶ πρὸς τὰς πέψεις διεγείρει. πρὸς τούτοις δὲ καὶ καθαίρει τὸ ἥπαρ. διὸ καὶ αὐτὸς δοκεῖ πως διὰ τὸ αἷμα γεγονέναι. καὶ οἱ νεφροὶ δὲ τοῦ τε αἵματος καθάρσιόν εἰσι καὶ τῆς ὀρέξεως τῆς κατὰ τὴν συνουσίαν αἷτιοι. αἱ γὰρ φλέβες ἃς λέγομεν ἐμπίπτειν εἰς τοὺς διδύμους, διὰ τῶν νεφρῶν διεξέρχονται· κάκεῖθεν ἀρύονται δριμύτητά τινα τὴν ἐρεθίζουσαν τὴν ὄρεξιν, ὥσπερ καὶ τὸν κνησμόν ἢ δριμύτης ὑπὸ τὸ δέρμα γινομένη ποιεῖ. ὅσω δὲ τῶν διδύμων ἢ σὰρξ ἀπαλωτέρα τοῦ δέρματός ἐστι, τοσοῦτω πλέον ὑπὸ τῆς δριμύτητος δακνόμενοι ἐμμανῆ ποιοῦσι τῆς ἐκκρίσεως τῆς γονῆς τὴν ἐπιθυμίαν. ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα τρόπον τινὰ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα γέγονεν. οἱ δὲ ἀδένες καὶ ἡ σὰρξ δι' ἄλλα μόνον. οἱ μὲν γὰρ ἀδένες ὄχημα καὶ στήριγμα τῶν ἀγγείων εἰσίν, ἵνα μὴ διαρραγῆ μετέωρα φερόμενα ἐν ταῖς βιαίοις κινήσεσιν. ἡ δὲ σὰρξ σκέπασμα γέγονε τῶν ἄλλων μορίων ἵνα καὶ θέρους ἀναψύχῃ τὸ ζῶον νοτίαν ἔσωθεν ἐκπέμπουσα καὶ χειμῶνος τὴν τῶν πιλητῶν ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρεῖαν. καὶ τὸ δέρμα δὲ σκέπασμα γέγονε καὶ τῆς ἀπαλῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν ἔντοσθεν· ἔστιν δὲ τὴν φύσιν σὰρξ ὑπὸ τε τοῦ περιέχοντος καὶ τῶν προσομιλούντων σωμάτων τυλωθεῖσα. τὰ δὲ ὅσα στήριγμα τοῦ παντὸς σώματος ἐστὶ, καὶ μάλιστα ἡ ράχις, ἦν καὶ τρόπον τοῦ ζῶου φασὶν εἶναι. οἱ ὄνυχες δὲ καὶ κοινῇ μὲν πᾶσι τοῖς ἔχουσι παρέχονται χρεῖαν τὴν τοῦ κνήθεσθαι καὶ ἰδίαν δὲ παρὰ ταύτην ἄλλην ἄλλω. πολλοῖς μὲν γὰρ τῶν ζῶων ἀμυντήριον ἐδόθησαν, ὡς τοῖς γαμψώνυξιν· καὶ εἰσὶν ὥσπερ ὄργανον τοῦ θυμικοῦ, πολλοῖς δὲ ἀμυντήριον τε ἅμα καὶ στήριγμα τῆς βάσεως, ὡς τοῖς ἵπποις καὶ παντὶ μονώνυχι· καὶ ἀνθρώποις δὲ οὐ μόνον πρὸς τὸ κνήθεσθαι καὶ διαφορεῖν τὴν δριμύτητα τοῦ δέρματος ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν λεπτῶν ἀντίληψιν· τὰ γὰρ πάνυ λεπτὰ δι' αὐτῶν ἐπαίρομεν· καὶ τοῖς ἄκροις δὲ τῶν δακτύλων ὄπισθεν ἀντιβαίνοντες στηρίζουσι τὴν λαβὴν αὐτῶν. αἱ δὲ τρίχες κατὰ συμβεβηκὸς παρ' ὑπέστησαν. τῶν γὰρ ἀτμῶν τῶν καπνωδεστάτων τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τοῦ σώματος πῆξιν τινα λαμβανόντων κατὰ συμβεβηκὸς συνίστανται. οὐδὲ ταύτας δὲ παντάπασιν ἀχρήστους ἐποίησεν ὁ δημιουργός· ἀλλὰ καίτοι κατὰ συμβεβηκὸς γενομένας εἰς σκέπην τε καὶ κάλλος συντελεῖν τοῖς ζῴοις παρεσκεύασεν· σκέπην μὲν αἰξίν καὶ προβάτοις, κόσμον δὲ τοῖς ἀνθρώποις· τισὶ δὲ ζῴοις κόσμον τε ἅμα καὶ σκέπην ὡς τῶν λέοντι. 28 περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου Ἐπειδὴ πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου ἀνάγκη καὶ περὶ τούτων διαλαβεῖν ἵνα τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν γνώσεως μὴ διασφαλλόμεθα. δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα περὶ ἀκουσίου καὶ ἐκουσίου λέγειν πρότερον ἐκθέσθαι κανόνας τινὰς καὶ γνώμονας δι' ὧν γνώριμον ἔσται εἴτε ἐκούσιον εἴτε ἀκούσιον ἐστὶ τὸ γινόμενον. ἐπεὶ τοίνυν πᾶν ἐκούσιον ἐν πράξει τινὶ ἐστὶ, καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον καὶ αὐτὸ ἐν πράξει ἐστὶ (δειχθήσεται τοῦτο μετ' οὐ πολὺ· τινὲς δὲ καὶ τὸ ὄντως ἀκούσιον οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται), ὀριστέον πρὸ τῶν ἄλλων τί ἐστὶ πράξις. πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικῆ. ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπαινος ἢ ψόγος ἔπεται, καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται, καὶ αἱ μὲν εἰσὶν αἰρεταὶ τῷ πράττοντι αἱ δὲ φευκταί, καὶ τῶν αἰρετῶν αἱ μὲν ἀεὶ αἰρεταὶ αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν φευκτῶν. καὶ πάλιν αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεοῦνται καὶ συγγνώμης ἀξιοῦνται αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. ἔστωσαν οὖν γνώμονες τοῦ μὲν ἐκουσίου τὸ πάντως ἔπα κολουθεῖν ἔπαινον ἢ ψόγον, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, καὶ τὸ αἰρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν ἢ ἀεὶ ἢ τότε ὅτε πράττονται. τοῦ δὲ ἀκουσίου γνώμονες τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι, καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς. τούτων οὕτω διορισθέντων λέγωμεν πρότερον περὶ τοῦ ἀκουσίου. 29 περὶ ἀκουσίου Τοῦ ἀκουσίου τὸ μὲν κατὰ βίαν τὸ δὲ δι' ἄγνοιάν ἐστὶ, τῶν τοίνυν κατὰ βίαν ἀκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἔξωθὲν ἐστὶν, ἄλλο γάρ τι τῆς βίας αἷτιον ἐστὶ καὶ οὐχ ἡμεῖς. ὅρος τοίνυν τοῦ κατὰ βίαν

ἀκουσίῳ ἐστὶν οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν, μὴδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὀρμὴν τοῦ βιασθέντος. ἀρχὴ δὲ εἴρηται ἐνταῦθα ἡ ποιητικὴ αἰτία. ζητεῖται δὲ εἰ καὶ ταῦτα ἀκούσιά ἐστιν, οἷον αἱ ἀποβολαὶ τῶν φορτίων ἅς ποιοῦνται οἱ ναῦται χειμῶνι περιπεσόντες, ἢ ὅταν τις αἰσχροῦ πράγμα καταδέξῃται παθεῖν ἢ πράξει ὑπὲρ τοῦ σῶσαι φίλους ἢ πατρίδα. εἰκόσιν δὲ μᾶλλον εἶναι ἐκούσιοι. διὰ τοῦτο γὰρ πρόσκειται τῷ ὄρω τὸ μὴδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὀρμὴν τοῦ βιασθέντος, ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιούτοις ἐκόντες αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν κινουῦσι τὰ ὀργανικὰ μόρια καὶ οὕτω ῥίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ φορτία. ὁμοίως δὲ καὶ οἱ αἰσχροῦ ἢ δεινόν τι ὑπομένοντες διὰ μείζον καλόν, ὡς Ζήνων ὁ ἀποφαγὼν ἑαυτοῦ τὴν γλῶτταν καὶ ἀποπτύσας Διονυσίῳ τῷ τυράννῳ ὑπὲρ τοῦ μὴδ' ὅλως αὐτῷ ἐξείπειν τὰ ἀπόρρητα, ὁμοίως καὶ Ἀνάξαρχος ὁ φιλόσοφος ὑπομείνας πτίσεσθαι ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου ὑπὲρ τοῦ μὴ προδοῦναι τοὺς φίλους. καθόλου οὖν ὅταν ἢ διὰ φόβον μείζονων κακῶν ἔληται τις τὸ ἔλαττον κακόν, ἢ δι' ἐλπίδα μείζονος καλοῦ καταδέξῃται τις ἔλαττον κακόν, ὃ οὐκ ἔστιν ἄλλως κατορθῶσαι, οὐκ ἀκούσιον ὑπομένει πράξιν ἢ πάθος· ποιεῖ γὰρ κατὰ προαίρεσιν καὶ κατ' ἐκλογὴν, καὶ τότε εἰσὶν αἰρεταὶ ὅταν πράττωνται, καθ' ἑαυτὰς οὐκ οὔσαι αἰρεταί. εἰσὶν οὖν μικταὶ ἐξ ἀκουσίῳ καὶ ἐκουσίῳ· ἀκουσίῳ μὲν καθ' ἑαυτὰς, ἐκουσίῳ δὲ τότε διὰ περίστασιν. ἄνευ γὰρ περιστάσεως οὐδεὶς ἂν ἔλοιτο ταῦτα πράξει. δηλοῖ δὲ καὶ ὁ ἐπὶ ταῖς τοιαύταις πράξεσι γινόμενος ἔπαινος ἢ ψόγος ὅτι ἐκούσιαί εἰσιν. ἀκουσίῳ γὰρ ἔργων οὐδεὶς ἔπαινος ἢ ψόγος ἔσται. οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον διακρίναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἰρετέον. δεῖ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸ τῶν αἰσχροῦ αἰρεῖσθαι τὰ λυπηρά, ὡς Σωσάννα καὶ Ἰωσήφ ἐποίησαν, οὐκ ἀεὶ μέντοι· Ὀριγένης γοῦν διὰ τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ αἰσχύνη τῇ τῶν Αἰθιοπῶν ἐπιθύσας τοῦ παντὸς ἐξέπεσεν· οὕτως οὐκ ἔστιν εὐκόλος ἢ τῶν τοιούτων διάγνωσις. ἔτι δὲ καὶ τούτου χαλεπώτερόν ἐστι τὸ ἐμμεῖναι τοῖς δόξασιν. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐκπλήσσει τὰ δεινὰ προσδοκώμενα καὶ ἐπαγόμενα, ἀλλ' ἐνίοτε κρίναντες ἐξιστάμεθα τῆς κρίσεως ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενοι, ὡς ἐπὶ τινῶν συμβέβηκεν ἐν τῷ μαρτυρεῖν τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν ἐν τῇ πείρᾳ τῶν χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες. μὴδεὶς δὲ νομίση τῆς ἀκολασίας τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὸν θυμὸν τῶν ἀκουσίῳ εἶναι πλημμελημάτων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχει τὴν ποιητικὴν· τό τε γὰρ κάλλος τῆς πόρνης ἐξοίστησεν ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν τὸν ἑωρακότα, καὶ ὁ παροξύνας ἐκίνησε τὸν θυμόν. εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων ἐνεργοῦσιν, καὶ οὐχ ὑποπίπτουσι τῷ ὄρω τοῦ ἀκουσίῳ, ὁπότε καὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αἰτίαν ἑαυτοῖς παρέχονται διὰ φαύλην ἀγωγὴν ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως αἰχμαλωτιζόμενοι. ψέγονται γοῦν οἱ ταῦτα πράττοντες ὡς ἐκούσιον κακόν ὑπομένοντες. ὅτι δὲ ἐκούσιόν ἐστι, δῆλον, ἡδοναὶ γὰρ ἐπὶ τῇ πράξει· τὸ δὲ ἀκούσιον λυπηρὸν ἐδείχθη. περὶ μὲν οὖν τοῦ ἀκουσίῳ τοῦ βία ταῦτα, περὶ δὲ τοῦ δι' ἄγνοιαν εἰπεῖν ὑπολέλειπται. 30 περὶ τοῦ δι' ἄγνοιαν ἀκουσίῳ Πολλὰ πράττομεν δι' ἄγνοιαν ἐφ' οἷς μετὰ τὴν πράξιν χαίρομεν, ὡς ὅταν τις ἄκων μὲν ἐχθρὸν φονεύσῃ, χαίρῃ δὲ ἐπὶ τῷ φόνῳ. ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἐκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια. καὶ πάλιν πράττομεν τινα δι' ἄγνοιαν καὶ ἐπὶ τοῖς γενομένοις λυπούμεθα. ταῦτα ἐκάλεσαν ἀκούσια, ὅσοις πραχθεῖσιν ἐπακολουθεῖ λύπη. τῶν οὖν δι' ἄγνοιαν δύο ἐστὶν εἶδη, ἐν μὲν τὸ οὐχ ἐκούσιον ἕτερον δὲ τὸ ἀκούσιον. πρόκειται δὲ νῦν εἰπεῖν περὶ μόνου τοῦ ἀκουσίῳ, τὸ γὰρ οὐχ ἐκούσιον τοῖς ἐκουσίῳ μᾶλλον ὑπάγεται, μικτὸν ὑπάρχον· τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀκούσιον ἔχει, τὸ δὲ τέλος ἐκούσιον, ἐξ ἀποβάσεως γὰρ ἐκούσιον γέγονε τὸ ἀκούσιον. διὸ καὶ οὕτως ὀρίζονται τὸ ἀκούσιον· ἀκούσιόν ἐστι τὸ πρὸς τῷ μὴ ἐκούσιον εἶναι ἐπίλυτον καὶ ἐν μεταμελείᾳ. πάλιν ἄλλο μὲν ἐστὶ δι' ἄγνοιαν τι ποιεῖν, ἄλλο δὲ ἀγνοοῦντα. ἐὰν γὰρ ἐφ' ἡμῖν ἢ τῆς ἀγνοίας τὸ αἴτιον, ἀγνοοῦντες μὲν ποιοῦμεν, οὐ δι' ἄγνοιαν δέ. ὁ γὰρ μεθύων καὶ θυμούμενος

καὶ ποιῶν τι φαῦλον, ὁ μὲν τὴν μέθην, ὁ δὲ τὴν ὀργὴν αἰτίαν ἔχει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων, ἅπερ ἦν ἐκούσια· ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ μεθυσθῆναι. αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ γέγονε τῆς ἀγνοίας αἴτιος. ταῦτα οὖν οὐ δι' ἄγνοιαν λέγεται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοοῦντα πράττειν, ἅπερ οὐκ ἔστιν ἀκούσια ἀλλ' ἐκούσια. διὸ καὶ ψέγονται παρὰ τῶν χρηστῶν οἱ ταῦτα πράττοντες. εἰ γὰρ μὴ ἐμεθύσθη οὐκ ἂν ἐποίησεν· ἐκὼν δὲ ἐμεθύσθη, ἐκὼν ἄρα καὶ ταῦτα ἐποίησεν. δι' ἄγνοιαν δὲ ταῦτα πράττομεν ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συνέβη· οἷον ἐν τῷ τόπῳ τις τῷ συνήθει τοξεύων τὸν πατέρα παριόντα κατὰ τύχην βαλὼν ἀπέκτεινεν. ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἀποδεικνύται ὅτι οὐχ ὁ ἀγνοῶν τὰ συμφέροντα οὐδ' ὁ νομίζων εἶναι τὰ φαῦλα χρηστὰ πάθος ἀκούσιον ὑπομένει· τῆς γὰρ αὐτοῦ μοχθηρίας ἐστὶν ἡ ἄγνοια, ψέγεται γοῦν καὶ οὗτος, τῶν δὲ ἐκουσίων ὁ ψόγος. οὐκ ἄρα τῶν καθόλου καὶ γενικῶν ἢ τῶν κατὰ προαίρεσιν ἀκούσιός ἐστιν ἡ ἄγνοια, ἀλλὰ τῶν ἐν μέρει· τὰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστα ἄκοντες, τὰ δὲ καθόλου ἐκόντες ἀγνοοῦμεν. τούτων οὕτω διωρισμένων ἐξῆς ῥητέον ποῖά ἐστι τὰ καθ' ἕκαστα. ταῦτα δὲ ἐστὶν ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥήτορσιν περιστατικὰ μόρια· τίς, τίνα, τί, τίνοι, ποῦ, πότε, πῶς, διὰ τί. οἷον πρόσωπον, πρᾶγμα, ὄργανον, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία. πρόσωπον μὲν τὸ ποιοῦν, ἢ περὶ τίνα ἢ πρᾶξις· οἷον εἰ πατέρα υἱὸς ἐτύπησεν ἀγνοῶν· πρᾶγμα δὲ αὐτὸ τὸπραχθέν, εἰ ῥαπίσαι θέλων ἐτύφλωσεν· ὄργανον δὲ εἰ λίθον ἠκόντισεν νομίσας εἶναι κίσηριν· τόπος δὲ εἰ ἐν τῷ περικλᾶν στενωπὸν ἔκρουσεν ἀγνοῶν τὸν ἀπαντήσαντα· χρόνος δὲ εἰ ἐν νυκτὶ νομίσας πολέμιον τὸν φίλον ἐφόνευσεν· τρόπος δὲ εἰ πλήξας ἡρέμα καὶ μὴ ῥαγδαίως ἐφόνευσεν. ἠγνόησε γὰρ εἰ πληγεὶς ἡρέμα τελευτήσει· αἰτία δὲ εἰ ὁ μὲν ἔδωκε φάρμακον ὡς ὑγιάζον, ἀπέθανεν δὲ ὁ λαβὼν τῷ τὸ φάρμακον εὐρεθῆναι δηλητήριον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἅμα πάντα οὐδ' ἂν μαινόμενός τις ἀγνοήσειεν· ὁ δὲ τὰ πλεῖστα τούτων ἢ τὰ κυριώτερα ἀγνοήσας, οὗτος δι' ἄγνοιαν πεποίηκεν. κυριώτατα δὲ ἐστὶν ἐν τούτοις τὸ οὗ ἔνεκα καὶ τί τὸπραττόμενον, τουτέστιν, ἡ αἰτία καὶ τὸ πρᾶγμα. 31 περὶ ἐκουσίου τοῦ ἀκουσίου ὄντος διττοῦ, τοῦ τε δι' ἄγνοιαν καὶ τοῦ κατὰ βίαν, τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. ἔστι γὰρ τὸ μήτε βία μήτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον. καὶ ἔστιν οὐ βία μὲν οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς, οὐ δι' ἄγνοιαν δὲ εἰ μὴ τῶν καθ' ἕκαστά τι εἶη ἀγνοούμενον δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. συνθέντες οὖν ἕκαστον ὀριζόμεθα τὸ ἐκούσιον οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότεί τὰ καθ' ἕκαστα ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. ζητεῖται δὲ εἰ τὰ φύσει γινόμενα ἐκούσια ἐστὶν, οἷον ἡ πέψις καὶ ἡ αὔξις. δείκνυται δὲ ταῦτα μήτε ἐκούσια μήτε ἀκούσια· τὸ γὰρ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν, ἡ δὲ πέψις καὶ ἡ αὔξις οὐκ ἐφ' ἡμῖν. ὅθεν εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα μὴ ἀγνοοῦμεν, τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν αὐτὰ εἶναι οὔτε ἐκούσια ἐστὶν οὔτε ἀκούσια. τὰ δὲ διὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἐδείχθη ἐκούσια· καὶ γὰρ κατορθούμενα ἐπαινεῖται, καὶ ἀμαρτανόμενα ψέγεται ἢ μισεῖται, καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς ἐστὶν. ἐν αὐτοῖς γὰρ ἦν τὸ μὴ ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως ἀλίσκεσθαι, διὰ γὰρ τῶν ἔθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται. ἄλλως τε εἰ ταῦτα ἀκούσια οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζῶων ἐκούσιως τι πράττει, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παιδιά. νῦν δὲ οὐχ οὕτως ἔχει, ὀρωμεν γὰρ ἐκούσιως αὐτὰ ἐπὶ τὴν τροφὴν ἐρχόμενα, καὶ οὔτε βία· αὐτὰ γὰρ ἐστὶ τὰ δι' ἑαυτῶν ὀρμῶντα, οὔτε ἀγνοοῦντα· τὴν γὰρ τροφὴν οὐκ ἀγνοεῖ, θεωρήσαντα γοῦν τροφὴν ἡδεταί καὶ ὡς ἐπὶ πρᾶγμα γνώριμον ὀρμᾶ καὶ ἀποτυγχάνοντα λυπεῖται. ἐκουσίου δὲ γνώμονες ἐπιτυγχάνοντος μὲν ἡδονή, ἀποτυγχάνοντος δὲ λύπη· ἐξ ὧν δῆλον ὡς ἐκούσιον ἔχει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν (καὶ γὰρ ὁ θυμὸς μεθ' ἡδονῆς γίνεται). καὶ ἄλλως ἕαν τις τὰ διὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἐκούσια μὴ λέγη ἀναιρεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς· ἐν μεσότητι γὰρ αὐταὶ τῶν παθῶν εἰσιν, εἰ δὲ ἀκούσια τὰ πάθη, ἀκούσιοι καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετάς, καὶ γὰρ αὐταὶ κατὰ πάθος γίνονται. οὐδεὶς δὲ τὸ κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν καὶ κατ' οἰκείαν ὀρμὴν καὶ ἔφεσιν μετὰ τοῦ γνωρίζειν τὰ καθ' ἕκαστα ἀκούσιον λέγει. ἐδείχθη δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς·

έκούσια ἄρα. ἐπειδὴ δὲ πολλαχοῦ τῆς προαιρέσεως ἐμνημονεύσαμεν καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν διαληπτέον καὶ περὶ προαιρέσεως. 32 περὶ προαιρέσεως Τί ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις; ἄρα τὸ ἐκούσιον, ἐπειδὴ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἐκούσιόν ἐστιν; ἀλλ' οὐκ ἀντιστρέφει, ὅπερ ἐγένετο ἂν εἰ ταῦτόν ἦν ἐκούσιον καὶ προαίρεσις· νῦν δὲ ἐπὶ πλεόν εὐρίσκομεν τὸ ἐκούσιον. πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκούσιος· οὐ πᾶν δὲ τὸ ἐκούσιον ἐν προαιρέσει. καὶ γὰρ τὰ παιδία καὶ τὰ ἄλογα ἐκουσίως μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα. καὶ ὅσα δὲ διὰ θυμὸν πράττομεν μὴ προβουλευσάμενοι ταῦτα ἐκουσίως μὲν ποιούμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν. ἀλλὰ καὶ ὁ φίλος ἡμῖν ἔξαίφνης ἐπέστη· ἐκουσίως μὲν ὡς ἠδεσθαι, οὐ μὴν προηρημένοις. καὶ ὁ θησαυρὸν ἀπροσδοκῆτως εὐρῶν ἐκουσίως μὲν ἐρμαίῳ περιέτυχεν, οὐ προαιρούμενος δέ. ἐκ πάντων οὖν συνάγεται τὸ μὴ ταῦτόν εἶναι τὸ ἐκούσιον τῇ προαιρέσει. ἄρ' οὖν ὄρεξις ἐστὶν ἡ προαίρεσις; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο. διαιρεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις εἰς τρία, εἰς ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν καὶ βούλησιν. ἀλλ' ὅτι μὲν οὔτε θυμὸς οὔτε ἐπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις φανερόν ἐκ τοῦ μὴ εἶναι κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὰ ἄλογα κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατ' ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. εἰ γὰρ κατὰ ταῦτα μὲν κοινωνοῦμεν, κατὰ προαίρεσιν δὲ διαφέρομεν, δῆλον ὡς ἄλλο μὲν τι προαίρεσις, ἄλλο δὲ θυμὸς καὶ ἐπιθυμία. δείκνυσι δὲ καὶ ὁ ἄκρα τῆς, κρατούμενος μὲν ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καὶ πράττων κατ' αὐτήν, μὴ μέντοι καὶ κατὰ προαίρεσιν· ἀντιβαίνει γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἡ προαίρεσις τῇ ἐπιθυμίᾳ. εἰ δὲ ταῦτόν ἦσαν οὐκ ἐμάχοντο. καὶ ὁ ἐγκρατὴς δὲ πράττων κατὰ προαίρεσιν οὐ πράττει κατ' ἐπιθυμίαν. ὅτι δὲ οὐδὲ βούλησις ἐστὶν ἡ προαίρεσις δῆλον ἐντεῦθεν. οὐ πᾶσιν οἷς ἀρμόζει τὸ προαιρεῖσθαι, τούτοις ἀρμόζει καὶ τὸ βούλεσθαι. φαμὲν γὰρ βούλεσθαι ὑγιαίνειν, προαιρεῖσθαι δὲ ὑγιαίνειν οὐδεὶς ἂν εἴποι· καὶ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐκέτι δὲ καὶ προαιρεῖσθαι πλουτεῖν λέγεται. ἔτι τὸ μὲν βούλεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων τάττεται, τὸ δὲ προαιρεῖσθαι ἐπὶ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν· οὕτω γοῦν φαμεν βούλομαι ἀθάνατος γενέσθαι· προαιρούμαι δὲ ἀθάνατος γενέσθαι οὐ φαμὲν. ἡ μὲν γὰρ βούλησις τοῦ τέλους ἐστὶν, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἢ ἔχει τὸ βουλευτὸν πρὸς τὸ βουλευτόν. βουλευτὸν μὲν γὰρ τὸ τέλος, βουλευτὰ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος. ἔτι ταῦτα μόνον προαιρούμεθα ἢ δι' ἡμῶν οἰόμεθα δύνασθαι γενέσθαι· βουλό μεθα δὲ καὶ τὰ μὴ δι' ἡμῶν οἷά τε γενέσθαι, ὡς τὸ νικῆσαί τινα στρατηγόν. ὅτι μὲν οὔτε θυμὸς οὔτε ἐπιθυμία οὔτε βούλησις ἐστὶν ἡ προαίρεσις αὐτάρκως ἀποδέδεικται· ὅτι δὲ οὐδὲ δόξα δῆλον γίνεται καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξεων καὶ δι' ἐτέρων. ἡ γὰρ δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀϊδίων. ἔτι δόξαν μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ. καὶ ἡ μὲν δόξα τῶν καθόλου, ἡ δὲ προαίρεσις τῶν καθ' ἕκαστα· περὶ γὰρ τῶν πρακτῶν ἡ προαίρεσις, ταῦτα δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. ἀλλ' οὐδὲ βούλευσις ἐστὶν ἡ προαίρεσις, οἷον βουλή. βούλευσις μὲν γὰρ ἐστὶ ζήτησις περὶ τῶν αὐτῶν πρακτῶν. προαιρετὸν δὲ τὸ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθὲν. δῆλον οὖν ὅτι ἡ μὲν βούλευσις ἐπὶ τοῖς ἔτι ζητούμενοις· ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς ἤδη προκεκριμένοις. τί μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ προαίρεσις εἴρηται· τί δὲ ἐστὶν εἴπωμεν. ἔστιν οὖν μικτόν τι ἐκ βουλῆς καὶ κρίσεως καὶ ὀρέξεως· καὶ οὔτε ὄρεξις καθ' ἑαυτήν, οὔτε κρίσις, οὔτε βουλή μόνη, ἀλλ' ἐκ τούτων τι συγκεκριμένον. ὡς γὰρ λέγομεν τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεκριθῆναι, μήτε δὲ σῶμα εἶναι καθ' ἑαυτὸ τὸ ζῶον, μήτε ψυχὴν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφοτέρον, οὕτω καὶ τὴν προαίρεσιν. ὅτι μὲν οὖν βουλή τίς ἐστὶ καὶ βούλευσις μετ' ἐπικρίσεως, εἰ καὶ μὴ αὐτὸ βουλή, φανερόν καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας· προαιρετὸν γὰρ ἐστὶ τὸ ἕτερον πρὸ ἐτέρου αἰρετόν. οὐδεὶς δὲ προκρίνει τι μὴ βουλευσάμενος, οὐδὲ αἰρεῖται μὴ κρίνας. ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ δόξαντα ἡμῖν εὔ ἔχειν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμούμεθα, τότε προαίρεσις καὶ προαιρετὸν γίνεται τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς, ὅταν προσλάβῃ τὴν ὄρεξιν. ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταῦτά ἐστὶν περὶ ἢ καὶ ἡ βουλή. συνάγεται δὲ ἐκ τούτων προαίρεσιν εἶναι ὄρεξιν

βουλευτικήν τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἢ βούλευσιν ὀρεκτικήν τῶν ἐφ' ἡμῖν, τοῦ γὰρ προκριθέντος ἐκ τῆς βουλῆς ἐφιέμεθα προαιρούμενοι. ἐπειδὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἔφαμεν περὶ ταῦτά εἶναι περὶ ἃ καὶ ἡ βουλή, διασαφήσωμεν περὶ τίνα καταγίνεται ἡ βουλή, καὶ περὶ τίνων βουλευόμεθα. 33 περὶ τίνων βουλευόμεθα Πρὶν εἰπεῖν περὶ τίνων βουλευόμεθα βέλτιον διορίσαι τίνι διαφέρει βουλή ζητήσεως· οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι βουλή καὶ ζήτησις, εἰ καὶ ὁ βουλευόμενος ζητῶν τι βουλεύεται, ἀλλὰ πολὺ διαφέρει. ζητοῦμεν γὰρ εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος· οὐδεὶς δὲ λέγει "βουλεύομαι εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος." ἔστι γὰρ ἡ ζήτησις γένος τῆς βουλῆς· καὶ γὰρ ἐπὶ πλέον λέγεται. πᾶσα μὲν γὰρ βουλή ζήτησις ἐστίν· οὐ πᾶσα δὲ ζήτησις βουλή. δέδεικται δὲ τοῦτο· τὸ δὲ σκέπτεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλεύεσθαι λέγομεν, ὡς "σκέπτομαι εἰ δεῖ πλεῦσαι," ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ κατανοεῖν, ὡς "σκέπτομαι τὰ μαθήματα," οὐ "βουλεύομαι τὰ μαθήματα." ταρασσόμεθα δὲ πολλάκις ἀδιακρίτως ἀκούοντες τῶν ὀνομάτων, νομίζοντες ταῦτόν τὸ μὴ ταῦτόν. τῆς οὖν διαφορᾶς τούτων φανερᾶς γενομένης ῥητέον λοιπὸν περὶ τίνων βουλευόμεθα. βουλευόμεθα οὖν περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν δυναμένων γενέσθαι καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος, τουτέστι δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως γενέσθαι. τὸ μὲν οὖν "ἐφ' ἡμῖν" εἴρηται ἐπειδὴ περὶ τῶν πρακτῶν μόνον βουλευόμεθα, ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῖν. οὐ γὰρ περὶ τῆς θεωρητικῆς καλουμένης φιλοσοφίας βουλευόμεθα (οὔτε γὰρ περὶ θεοῦ)· οὔτε περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων (ἐξ ἀνάγκης δὲ λέγω τὰ ἀεὶ ὡσαύτως γινόμενα), οἷον τοῦ κύκλου τοῦ ἐνιαυτοῦ· οὔτε περὶ τῶν οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων, ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἡλίου· οὔτε περὶ τῶν φύσει μὲν, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἷον περὶ τοῦ πολιοῦσθαι τὸν ἐξηκοντούτην ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον περὶ ὄμβρων ἢ αὐχμῶν ἢ χαλάζης· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγομένων, ἅπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἔλαττον ἐνδεχομένων. διὰ ταῦτα μὲν οὖν τὸ "ἐφ' ἡμῖν" εἴρηται· τὸ δὲ "δι' ἡμῶν" ἐπειδήπερ οὐ περὶ πάντων ἀνθρώπων οὐδὲ περὶ παντὸς πράγματος βουλευόμεθα· οὐ γὰρ βουλευόμεθα πῶς οἱ πολέμιοι ἢ οἱ μακρὰν ἡμῶν ἀπωκισμένοι καλῶς πολιτεύοιντο, καίτοι τοῦτο παρ' ἐκείνοις βουλευτόν ἐστιν. ἀλλ' οὐδὲ περὶ πάντων τῶν δι' ἡμῶν γινομένων καὶ ἐφ' ἡμῖν ὄντων βουλευόμεθα, ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι καὶ τὸ "ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος," ἔὰν γὰρ ἦ φανερόν καὶ ὁμολογούμενον οὐκέτι βουλευόμεθα· οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν κατ' ἐπιστήμην ἢ τέχνην ἔργων ἢ πράξεων ἢ βουλῆ· ὠρισμένοι γὰρ τούτων οἱ λόγοι πλήν ὀλίγων τεχνῶν τῶν καλουμένων στοχαστικῶν, οἷον ἰατρικῆς καὶ γυμναστικῆς καὶ κυβερνητικῆς. οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μὲν καὶ δι' ἡμῶν, ἄδηλον δὲ τὸ τέλος ἐχόντων καὶ δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως πραχθῆναι. ἐδείχθη δὲ ὡς οὐδὲ περὶ τοῦ τέλους ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἢ βουλή. βουλευόμεθα γὰρ οὐ πλουτῆσαι ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσομεν· συνελόντι δὲ εἰπεῖν περὶ τούτων μόνων βουλευόμεθα περὶ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων. καὶ περὶ τούτου δεῖ διαλαβεῖν, ἵνα μηδὲν ἐλλείπη τῷ λόγῳ πρὸς σαφήνειαν. δυνάμεις λέγονται καθ' ἃς δυνάμεθά τι ποιεῖν· παντὸς γὰρ οὐ ποιοῦμεν δύνάμιν ἔχομεν, ὧν δὲ δύνάμιν οὐκ ἔχομεν, τούτων οὐδὲ τὰς πράξεις. ἔχεται οὖν ἡ μὲν πρᾶξις δυνάμεως, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας· ἢ τε γὰρ πρᾶξις ἀπὸ δυνάμεως καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς οὐσίας καὶ ἐν οὐσίᾳ. τρία οὖν ταῦτά ἐστιν, ὡς ἔφαμεν, ἀλλήλων ἐχόμενα· δυνάμενον, δύναμις, δυνατόν. δυνάμενον μὲν ἡ οὐσία· δύναμις δὲ ἀφ' ἧς ἔχομεν τὸ δύνασθαι· δυνατόν δὲ τὸ κατὰ δύνάμιν πεφυκὸς γίνεσθαι. τῶν δὲ δυνατῶν τὰ μὲν ἐστὶν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα. ἀναγκαῖα μὲν ἅπερ ἀδύνατον κωλυθῆναι, ἢ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστιν· ἐνδεχόμενον δὲ τὸ δυνάμενον κωλυθῆναι, ἢ οὐ καὶ τὸ ἀντικείμενον δυνατόν. οἷον ἀναγκαῖόν ἐστιν ἀναπνεῖν ἄνθρωπον ζῶντα· τούτου καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀδύνατόν ἐστι, τὸ μὴ ἀναπνεῖν ζῶντα· ἐνδεχόμενον δὲ

τὸ σὴ μερον ὄμβρον γενέσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ δυνατόν, τὸ μὴ γενέσθαι σήμερον ὄμβρον. πάλιν δὲ τοῦ ἐνδεχομένου τὰ μὲν ὡς ἐπὶ πολὺ λέγεται, τὰ δὲ ὡς ἐπὶ ἔλαττον, τὰ δὲ ὡς ἐπίσης. ἐπὶ πολὺ μὲν ὡς τὸν ἐξηκοντούτην πολιοῦσθαι· ἐπὶ ἔλαττον δὲ ὡς τινα ἐξηκονταετῆ μὴ πολιοῦσθαι· ἐπίσης δὲ τὸ περιπατῆσαι καὶ μὴ περιπατῆσαι καὶ ἀπλῶς πρᾶξαι τι καὶ μὴ πρᾶξαι. περὶ τούτων οὖν, τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων, μόνων βουλευόμεθα. ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμενον ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· εἰ γὰρ μὴ ἀμφοτέρωθεν ἐδυνάμεθα, αὐτὸ τε καὶ τὸ ἀντικείμενον οὐκ ἂν ἐβουλευόμεθα· οὔτε γὰρ περὶ τῶν ὁμολογουμένων, οὔτε περὶ τῶν ἀδυνάτων τις βουλεύεται. εἰ δὲ τὸ ἕτερον μόνον τῶν ἀντικειμένων ἐδυνάμεθα, τοῦτο μὲν ἦν ὁμολογούμενον καὶ οὐδαμῶς ἀμφίβολον, τὸ δὲ ἀντικείμενον, ἀδύνατον. 34 περὶ εἰμαρμένησ' Οἱ τῇ περιφορᾷ τῶν ἄστρον τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων πάντων ἐπιγράφοντες οὐ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις ἀπομάχονται· ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πολιτείαν ἄχρηστον ἀποφαίνουσιν. ἄτοποι μὲν γὰρ οἱ νόμοι, περιττὰ δὲ τὰ δικαστήρια κολάζοντα τοὺς μηδὲν αἰτίους, παράλογοι δὲ οἱ ψόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι· ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαί, πάντων καθ' εἰμαρμένην γινομένων· ἐξορίζεται δὲ καὶ πρόνοια μετὰ τῆς εὐσεβείας, πρὸς τῷ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὄργανον μόνον εὐρίσκεσθαι τῆς ἄνωθεν περιφορᾶς· ὑπὸ ταύτης γὰρ κινεῖσθαι πρὸς τὰς πράξεις οὐ μόνον τὰ μέρη τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς διανοήματα· καὶ ὅλως οἱ ταῦτα λέγοντες τῷ ἐφ' ἡμῖν συναναιροῦσι καὶ τὴν τοῦ ἐνδεχομένου φύσιν· καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο ἢ τῷ παντὶ λυμαίνονται. ἄδικοι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀστέρες τοὺς μὲν μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονεὰς ἀπεργαζόμενοι· καὶ πρό γε τούτων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν Θεὸς τὴν αἰτίαν ἀποφέρειται, εἰ τοιαῦτα κατεσκεύασεν ἅ τῶν κακῶν ἡμῖν τὴν ἐπιφορὰν ἐξ ἀνάγκης ἐπιτίθησιν· ὡς μὴ μόνον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἴστασθαι τὴν τούτων ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν μεγίστων κακῶν αἴτιον ἀποφαίνειν τὸν Θεόν, πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῶν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐδὲ ἀκούειν ἀναγκαῖον, πρόδηλον ἔχοντα τὴν βλασφημίαν καὶ τὴν ἀτοπίαν. οἱ δὲ λέγοντες ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ καθ' εἰμαρμένην σῶζεται (ἐκάστω γὰρ τῶν γενομένων δεδόσθαι τι καθ' εἰμαρμένην, ὡς τῷ ὕδατι τὸ ψύχειν καὶ ἐκάστω τῶν φυτῶν τὸ τοιόνδε καρπὸν φέρειν καὶ τῷ λίθῳ τὸ κατωφερὲς καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς, οὕτω καὶ τῷ ζῳῳ τὸ συγκατατίθεσθαι καὶ ὀρμᾶν· ὅταν δὲ ταύτη τῇ ὀρμῇ μηδὲν ἀντιπέση τῶν ἔξωθεν καὶ καθ' εἰμαρμένην, τότε τὸ περιπατεῖν τέλει ἐφ' ἡμῖν εἶναι καὶ πάντως περιπατήσομεν)· οἱ ταῦτα λέγοντες, εἰσὶ δὲ τῶν Στωϊκῶν Χρῦσιππὸς τε καὶ Φιλοπάτωρ καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ λαμπροί, οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν ἢ πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεσθαι. εἰ γὰρ καὶ τὰς ὀρμὰς παρὰ τῆς εἰμαρμένης φασὶν ἡμῖν δεδόσθαι, καὶ ταύτας ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἰμαρμένης ἐμποδίζεσθαι, ποτὲ δὲ μὴ· δῆλον ὡς πάντα καθ' εἰμαρμένην γίνεται καὶ τὰ δοκοῦντα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς λόγοις χρῆσόμεθα πρὸς αὐτούς, δεικνύντες τῆς δόξης τὴν ἀτοπίαν. εἰ γὰρ τῶν αὐτῶν αἰτίων περιεστηκότων, ὡς φασὶν αὐτοί, πᾶσα ἀνάγκη τὰ αὐτὰ γίνεσθαι καὶ οὐχ οἷόν τε ποτὲ μὲν οὕτως ποτὲ δὲ ἄλλως γενέσθαι, διὰ τὸ ἐξ αἰῶνος οὕτως ἀποκεκληρῶσθαι αὐτά· ἀνάγκη καὶ τὴν ὀρμὴν τὴν τοῦ ζῳου πάντη καὶ πάντως τῶν αὐτῶν αἰτίων περιεστηκότων οὕτω γενέσθαι· εἰ δὲ καὶ ἡ ὀρμὴ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ, ποῦ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἡμῖν; ἐλεύθερον γὰρ εἶναι δεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν· ἦν δ' ἂν ἐλεύθερον εἰ τῶν αὐτῶν περιεστηκότων ἐφ' ἡμῖν ἦν τὸ ποτὲ μὲν ὀρμᾶν, ποτὲ δὲ μὴ ὀρμᾶν. εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ὀρμᾶν, δῆλον ὡς καθ' εἰμαρμένην καὶ τὰ τῆς ὀρμῆς γενήσεται, εἰ καὶ ὑφ' ἡμῶν γίνεται καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ ὀρμὴν καὶ κρίσιν. εἰ γὰρ οἷόν τε ἦν αὐτὴν καὶ μὴ γενέσθαι, ψευδὴς ἂν ἦν ἡ πρότασις ἢ λέγουσα ὅτι τῶν αὐτῶν περιεστηκότων αἰτίων ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἔπεσθαι. οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ τοῖς ἀψύχοις εὐρεθήσεται. εἰ γὰρ τὴν ὀρμὴν ἐφ' ἡμῖν τάττουσιν ὅτι φύσει ταύτην ἔχομεν, τί κωλύει καὶ ἐπὶ τῷ πυρὶ λέγειν εἶναι τὸ καίειν,

ἐπειδὴ φύσει καίει τὸ πῦρ; ὥς που καὶ παρεμφαίνετον ἔοικεν ὁ Φιλοπάτωρ ἐν τῷ Περὶ εἰμαρμένης, οὐκ ἄρα τὸ δι' ἡμῶν ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης γινόμενον ἐφ' ἡμῖν ἔστι. τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐπὶ λύρα καὶ αὐλοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις καὶ πᾶσιν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἔσται τι, ὅταν τινὲς δι' αὐτῶν ἐνεργῶσι. τοῦτο δὲ ἄτοπον. 35 περὶ τῆς διὰ τῶν ἄστρον εἰμαρμένης Πρὸς δὲ τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων, λέγοντας ἀληθεύεσθαι μὲν τὴν διὰ τῶν ἄστρον εἰμαρμένην, τρέπεσθαι δὲ αὐτὴν εὐχαῖς καὶ ἀποτροπιασμοῖς (εἶναι γὰρ τινὰς καὶ τούτων αὐτῶν τῶν ἀστέρων θεραπείας, τὰς ἐκμειλισσομένας αὐτοὺς καὶ ἄλλας τινὰς ὑπερκειμένας δυνάμεις τὰς τρέπειν αὐτὴν δυναμένας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θεραπείας τῶν θεῶν καὶ τοὺς ἀποτροπιασμοὺς ἐπινενοῆσθαι)· ἐροῦμεν ὅτι τῶν ἐνδεχομένων καὶ οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων ποιοῦσι τὴν εἰμαρμένην· τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἀόριστον· τὸ δὲ ἀόριστον ἄγνωστον. ἀναιρεῖται οὖν διὰ τούτου πᾶσα μὲν μαντεία, μάλιστα δὲ ἡ τῶν καλουμένων γενεθλιαλόγων, ἣν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων πρεσβεύουσιν, ὡς ἰσχυρόν τι καὶ ἀληθὲς πρᾶγμα. ἐὰν δὲ λέγωσιν ὅτι τὰ τῶν σχημάτων ἀποτελέσματα πρόδηλα, καὶ τοῖς ἐπιστήμοσι γνωρίζεται· ὅταν δὲ τὸ σχῆμα μὴ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἀποβαίνει, θεὸς ἐκώλυσεν· ἐροῦμεν ὡς καὶ τοῦτο ἄτοπον. πρῶτον ὅτι τὴν εὐχὴν μόνην ἐφ' ἡμῖν τίθενται καὶ τὴν θεραπείαν τῶν θεῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. εἴτα διαμφισβητήσομεν πρὸς αὐτούς, πῶς τῶν ἄλλων πασῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τε καὶ προαιρέσεων ἐν τῇ ποιᾷ σχέσει τῶν ἄστρον κειμένων τὸ τῆς εὐχῆς μόνης ἐφ' ἡμῖν ἔστιν. ἄπορον γὰρ διὰ ποίαν αἰτίαν οὕτως ἔχει τοῦτο, καὶ τίς ἡ ἀνάγκη. ἔπειτα εἰ τέχνη τίς ἔστι καὶ μέθοδος τῶν ἀποτροπιασμῶν ἢ κωλύουσα τὰ παρὰ τῆς εἰμαρμένης, πότερον πᾶσιν ἀνθρώποις ἢ μεθόδός ἐστιν ἐφικτή, ἢ τισὶ μὲν, τισὶ δὲ οὐ. εἰ γὰρ πᾶσιν οὐδὲν κωλύει τῷ λόγῳ παντάπασιν ἀνατραπήναι τὴν εἰμαρμένην, πάντων μαθόντων τὴν τέχνην τὴν κωλύουσαν αὐτῆς τὰ ἀποτελέσματα· εἰ δὲ τισὶ μὲν ἔστιν ἐφικτή, τισὶ δὲ οὐ, ποίοις ἄρα καὶ τίς ὁ τοῦτο διορίζων; εἰ μὲν γὰρ αὐτὴ ἡ εἰμαρμένη τοὺς μὲν ποιεῖ θεραπευτὰς τοῦ θεοῦ, τοὺς δὲ οὐ ποιεῖ, εὐρεθήσεται πάντα πάλιν καθ' εἰμαρμένην. τὸ γὰρ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς θεραπείας, ὃ μόνον ἐφ' ἡμῖν, ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη τῆς εἰμαρμένης· ἀλλὰ καὶ μεῖζον. εἰ δὲ μὴ εἰμαρμένη ἀλλ' ἕτερόν τι τούτων αἰτίον ἔστιν, ἐκεῖνο μᾶλλον εἰμαρμένη φανήσεται. ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι δι' εὐχῆς κατορθοῦν ἢ μὴ δύνασθαι τὸ πᾶν τῆς εἰμαρμένης περιέχεται κράτος. τοῖς μὲν γὰρ δυναμένοις οὐδὲν ἢ εἰμαρμένη· τοῖς δὲ μὴ δυναμένοις πάντα καθ' εἰμαρμένην. καὶ εὐρεθήσεται τισὶ μὲν ἀνθρώποις πάντα καθ' εἰμαρμένην, τισὶ δὲ οὐδὲν καθ' εἰμαρμένην· καὶ δῆλον ὅτι ὁ τοῦτο ὀρίζων αὐτός ἐστιν ἢ κυριωτάτη εἰμαρμένη, καὶ οὕτω πάλιν πάντα καθ' εἰμαρμένην εὐρεθήσεται, πρὸς τῷ καὶ ἄδικον εἶναι τὸν διανεμόντα, εἴτε δαίμων τις εἴη, εἴτε καὶ ἄλλη τις εἰμαρμένη. οὐ γὰρ πρὸς ἀξίαν νέμει τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῆς θεραπείας τῶν θεῶν μέθοδον. τί γὰρ μᾶλλον οὗτος ἄξιός ἢ ἐκεῖνος, πάντων ὀργάνων ὄντων τῆς εἰμαρμένης καὶ μηδὲν μηδενὸς ἐξ οἰκείας προθέσεως πράττοντος, μᾶλλον δὲ μὴ προαιρουμένου; ἐν γὰρ τοῖς οὕτω γινομένοις οὐδεὶς οὔτε δίκαιος οὔτε ἄδικος, οὐκοῦν οὔτε ἄξιός οὔτε ἀνάξιός χάριτος· ὁ δὲ τοῖς ἴσοις ἄνισα νέμων ἄδικος. 36 περὶ τῶν λεγόντων αἵρεσιν τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι Οἱ δὲ λέγοντες τὴν μὲν αἵρεσιν τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ τῶν αἵρεθέντων ἀπόβασιν ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ (εἰσὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι) τὸ μὲν τι κατορθοῦσι τὸ δὲ σφάλλονται. τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν τιθέναι τὰς αἵρέσεις τῶν πρακτῶν, μὴ πάντως δὲ καὶ τὰς ἀποβάσεις, ὀρθότατα λέγουσιν· τὸ δὲ τῇ εἰμαρμένῃ περιάπτειν ταύτας οὐκ ὀρθῶς. ἐλεγχθήσονται γὰρ πρῶτον μὲν ἀτελεῖ ποιοῦντες τὴν εἰμαρμένην, εἰ τὸ μὲν ἔχει, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· ἔπειτα παρακολούθημα ποιοῦντες αὐτὴν τῆς ἡμετέρας γνώμης· ταύτη γὰρ ἀκολουθεῖν φασὶ τὰ τῆς εἰμαρμένης ἔργα· καὶ οὕτως εὐρεθήσεται κινουμένη μᾶλλον ὑφ' ἡμῶν ἢ κινουσα ἡμᾶς· καὶ κυριώτερος ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰμαρμένης, ὁ τυπῶν αὐτὴν διὰ τῆς αἵρέσεως

αὐτοῦ· δέον πρόνοιαν λέγειν αἰτίαν τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων· προνοίας γὰρ τοῦτο μᾶλλον ἔργον ἢ εἰμαρμένης. τῆς γὰρ προνοίας ἴδιον τὸ ἐκάστω νέμειν κατὰ τὸ συμφέρον ἐκάστω· καὶ διὰ τοῦτο τῶν αἰρεθέντων ἢ ἔκβασις κατὰ τὸ συμφέρον ποτὲ μὲν ἔσται, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται. ἢ δὲ εἰμαρμένη, εἰρμός τις οὕσα αἰτιῶν ἀπαράβατος (οὕτω γὰρ αὐτὴν οἱ Στωϊκοὶ ὀρίζονται, τουτέστι τάξιν καὶ ἐπισύνδεσιν ἀπαράβατον), οὐ κατὰ τὸ συμφέρον ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει τὰ τέλη. τί δ' ἂν εἴποιεν ἐπὶ τῶν παντελῶς ἠλιθίων καὶ μωρῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀπροαιρέτων; πότερον καθ' εἰμαρμένην αὐτοῖς τὸ τοιοῦτο εἶναι πρόσεστιν ἢ οὐ. εἰ γὰρ μὴ καθ' εἰμαρμένην ἔξω πεσοῦνται τῆς εἰμαρμένης· εἰ δὲ καθ' εἰμαρμένην ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ τὸ μηδὲ τὴν προαίρεσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι. εἰ γὰρ τὸ ἀπροαίρετον ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ προαιρετόν· καὶ οὕτως ἀναδραμοῦνται πρὸς τοὺς πρώτους, τοὺς λέγοντας πάντα καθ' εἰμαρμένην εἶναι. περιττὴ δὲ καὶ ἡ μάχη τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς. εἰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὠρισταὶ τὸν μὲν πράξαι τὸν δὲ μὴ πράξαι, τίς ἢ χρεῖα τῆς ἐν αὐτῷ στάσεως καὶ φιλονεικίας; ἀλλὰ καὶ τοῦτο συγκαθεῖμαρται, μὴ μόνον πράξαι, ἀλλὰ καὶ τοιῶσδε πράξαι. τί δ' ἄλλο φησὶν ὁ τοῦτο λέγων ἢ ὅτι καὶ ἡ προαίρεσις τῶν πεπρωμένων ἐστίν; ἢ γὰρ προαίρεσις ἐστὶν ἡ μαχομένη τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ νικῶσα μὲν ἐπὶ τῶν ἐγκρατῶν, ἠττωμένη δὲ ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν. οὐκοῦν ἀνήρηται τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ὑποθέσεως· οὐκέτι γὰρ ἡ προαίρεσις ἐφ' ἡμῖν. 37 περὶ τοῦ πῶς λέγει Πλάτων τὴν εἰμαρμένην Πλάτων δὲ διχῶς λέγει τὴν εἰμαρμένην, τὴν μὲν κατ' οὐσίαν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν· κατ' οὐσίαν μὲν τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν, κατ' ἐνέργειαν δὲ θεῖον νόμον ἀπαράβατον δι' αἰτίαν ἀναπόδραστον, καλεῖ δὲ τοῦτον θεσμὸν Ἀδραστείας· τοῦτον δὲ τὸν νόμον δεδόσθαι παρὰ τοῦ πρώτου καὶ ἀνωτάτου θεοῦ τῇ τοῦ παντὸς ψυχῇ εἰς διακόσμησιν τῶν ὄλων, καθ' ὃν διεξάγεται τὰ γινόμενα· ταύτην δὲ τὴν κατ' ἐνέργειαν εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν λέγει. ἀπὸ γὰρ τῆς προνοίας ἐμπεριέχεσθαι τὴν εἰμαρμένην, πᾶν γὰρ τὸ καθ' εἰμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι· οὐ μὴν πᾶν τὸ κατὰ πρόνοιαν καὶ καθ' εἰμαρμένην εἶναι. αὐτὸς δὲ ὁ θεῖος νόμος, ὃν φησὶν εἶναι πρόνοιαν ὁμοῦ καὶ εἰμαρμένην, πάντα ἐν ἑαυτῷ περιέχει, τὰ μὲν καθ' ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἐξ ὑποθέσεως. τὰς μὲν γὰρ προηγουμένης αἰτίας ὡς περ τινὰς ἀρχὰς καθ' ὑπόθεσιν περιέχει, ἅπερ ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, συγκαταθέσεις καὶ κρίσεις καὶ ὀρμαί· τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ταύταις ἐπόμενα ἐξ ὑποθέσεως. καὶ ἔστιν ἢ μὲν ἐφ' ἡμῖν αἴρεσις τῶν πρακτῶν καθ' ὑπόθεσιν. ὑποκειμένων δὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἐξ αὐτῶν τούτων, ὡς περ ἐξ ὑποθέσεως, ἀκολουθεῖν τὰ τῆς εἰμαρμένης. οἷον ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ πλεῦσαι· τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ἐστὶν· ὑποκειμένου τοίνυν τοῦ πλεῖν ἡμᾶς, ἐπακολουθεῖ τὰ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως, τὸ ναυαγῆσαι ἢ μὴ. διὸ ἐξ ὑποθέσεως καλεῖ τὰ παρακολουθοῦντα καὶ ἐπόμενα ταῖς ἐφ' ἡμῖν ὑποθέσεσιν, τουτέστιν ἀρχαῖς καὶ πράξεσιν· ὡς εἶναι τὰ μὲν ἡγούμενα καὶ ἐφ' ἡμῖν καθ' ὑπόθεσιν· τὰ δὲ ἐπόμενα ἐξ ὑποθέσεως καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· μὴ γὰρ ἐξ αἰδίου ὠρίσθαι τὸ καθ' εἰμαρμένην, ἀλλ' ἐπισυμβαίνειν, προηγησαμένοις τοῖς ἐφ' ἡμῖν. τούτῳ δὲ συμφωνεῖ καὶ τὸ αἰτία ἐλομένου, θεὸς ἀναίτιος, καὶ τὸ ἀδέσποτον εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸ εἶναι μαντείας. συντείνει δὲ αὐτῷ πᾶς ὁ λόγος εἰς τὸ τὰς προαιρέσεις καὶ τινὰς τῶν κατὰ προαίρεσιν πράξεων ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα ταύταις καὶ τὰ τέλη ἐπὶ τῇ εἰμαρμένῃ ἐξ ἀνάγκης. τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη μὴ καλῶς ἔχειν. καθ' ὃ μὲν οὖν καλεῖ θεοῦ διάταξιν καὶ βούλησιν τὴν εἰμαρμένην καὶ καθ' ὃ τὴν εἰμαρμένην ὑπάγει τῇ προνοίᾳ, μικρόν τι διαλλάττει πρὸς τὰ θεῖα λόγια τὰ λέγοντα πρόνοιαν μόνην διοικεῖν τὰ πάντα· κατὰ πολὺ δὲ διαφέρεται φάσκων ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἔπεσθαι τὰ τέλη. ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' ἀνάγκην ἐπάγεσθαι τὰ τῆς προνοίας φαιμέν ἀλλ' ἐνδεχομένως. εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μὲν τὸ πολὺ τῆς εὐχῆς μέρος περικέκοπται· περὶ μόνων γὰρ τῶν ἀρχῶν τῶν πράξεων τὰ τῆς εὐχῆς ἔσται κατ'

αὐτόν, ὥστε τὰ κρείττω ἐλέσθαι· μετὰ δὲ τὸ προελέσθαι μάταια λοιπὸν τὰ τῆς εὐχῆς, τῶν ἐπομένων πάντως ἐξ ἀνάγκης ἐπαγομένων. ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεθα. ἐπὶ τῇ προνοίᾳ γὰρ εἶναι τὸ ναυαγῆσαι τὸν πλεόντα καὶ μὴ, οὐκ ἐξ ἀνάγκης μέντοι τὸ ἕτερον αὐτῶν, ἀλλ' ἐνδεχομένως. οὐ γὰρ ὑπ' ἀνάγκην ὁ θεός, οὐδὲ τὴν βούλησιν αὐτοῦ δουλεύειν ἀνάγκη θεμιτὸν εἰπεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης δημιουργός ἐστιν. ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκεν τοῖς ἄστροις ὥστε αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ κινεῖσθαι, καὶ τὴν θάλασσαν περιώρισεν, καὶ τοῖς καθόλου καὶ γενικοῖς ὅρον ἀναγκαῖον ἔθηκεν, ὃν εἰ βούλονται καλεῖν εἰμαρμένην διὰ τὸ πάντη καὶ πάντως οὕτω γίνεσθαι κατ' ἀνάγκην, ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐν γενέσει φθεῖρεσθαι, λόγος οὐδεὶς· περὶ γὰρ ὀνομάτων οὐκ ἀμφισβητοῦμεν πρὸς αὐτούς· αὐτὸς δὲ πάσης ἀνάγκης οὐ μόνον ἐκτὸς καθέστηκεν ἀλλὰ καὶ κύριος καὶ ποιητής ἐστιν. ἐξουσία γὰρ ὢν καὶ φύσις ἐξουσιαστική, οὐδὲν οὔτε φύσεως ἀνάγκη οὔτε θεσμῶ νόμου ποιεῖ, πάντα δὲ ἐστὶν αὐτῷ ἐνδεχόμενα καὶ τὰ ἀναγκαῖα. καὶ ἵνα τοῦτο δειχθῆ ἔστησέ ποτε τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης, τῶν ἀνάγκη φερομένων καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων, ἵνα δείξῃ μηδὲν αὐτῷ κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι ἀλλὰ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχομένως. ἅπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν, ὡς ἐπεσημήνατο καὶ ἡ γραφή, ἵνα μόνον ἐνδείξῃται καὶ μὴ διαλύσῃ τὸν θεσμὸν τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ τεθέντα τῆς ἀναγκαίας τῶν ἄστρον φορᾶς. οὕτω καὶ τινὰς τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ διαφυλάττει, ὡς τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Ἐνῶχ, θνητοὺς ὄντας καὶ ὑποκειμένους φθορᾷ, ἵνα διὰ πάντων τούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀκατανάγκαστον βούλησιν κατανοήσωμεν. οἱ δὲ Στωϊκοὶ φασιν ἀποκαθισταμένους τοὺς πλανήτας εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον κατὰ τε μῆκος καὶ πλάτος ἔνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη, ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρωσιν καὶ φθορὰν τῶν ὄντων ἀπεργάζεσθαι, καὶ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον ἀποκαθίστασθαι, καὶ τῶν ἀστέρων ὁμοίως πάλιν φερομένων ἕκαστα τῶν ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ γενομένων ἀπαραλλάκτως ἀποτελεῖσθαι. ἔσεσθαι γὰρ πάλιν Σωκράτην καὶ Πλάτωνα καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις καὶ πολίταις, καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι, καὶ τοῖς αὐτοῖς συντεύξεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι, καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην καὶ ἀγρὸν ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι· γίνεσθαι δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἄπειρον, καὶ ἀτελευτήτως τὰ αὐτὰ ἀποκαθίστασθαι· τοὺς δὲ θεοὺς τοὺς μὴ ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ ταύτῃ, παρακολουθήσαντας μιᾷ περιόδῳ γινώσκειν ἐκ ταύτης πάντα τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι ἐν ταῖς ἐξῆς περιόδοις· οὐδὲν γὰρ ξένον ἔσεσθαι παρὰ τὰ γενόμενα πρότερον, ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως ἀπαραλλάκτως ἄχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων. καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν φασὶ τινες τοὺς Χριστιανούς τὴν ἀνάστασιν φαντάζεσθαι, πολὺ πλανηθέντες. εἰς ἅπαξ γὰρ τὰ τῆς ἀναστάσεως, καὶ οὐ κατὰ περίοδον ἔσεσθαι τὰ τοῦ Χριστοῦ δοξάζει λόγια. 38 περὶ τοῦ ἔφ' ἡμῖν ὃ ἐστὶ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέστι τοῦ ἔφ' ἡμῖν, πρώτην μὲν ἔχει ζήτησιν εἰ ἔστι τι ἔφ' ἡμῖν· πολλοὶ γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες· δευτέραν δὲ τίνα ἐστὶ τὰ ἔφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν· τρίτην τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίους ἐποίησεν. ἀναλαβόντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου πρῶτον εἵπωμεν, ἀποδεικνύντες ὅτι ἔστι τι ἔφ' ἡμῖν ἐκ τῶν καὶ παρ' ἐκείνοις ὁμολογουμένων. τῶν γινομένων πάντων ἢ θεὸν φασιν αἴτιον εἶναι ἢ ἀνάγκην ἢ εἰμαρμένην ἢ φύσιν ἢ τύχην ἢ τὸ αὐτόματον. ἀλλὰ τοῦ μὲν θεοῦ ἔργον οὐσία καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης τῶν αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἢ κίνησις· τῆς δὲ εἰμαρμένης τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι (καὶ γὰρ αὐτὴ τῆς ἀνάγκης ἐστὶ)· τῆς δὲ φύσεως γένεσις, αὔξησις, φθορά, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα (ὀρίζονται γὰρ τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομὴν δύο αἰτίων ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἐχόντων ἄλλο τι παρ' ὃ πέφυκεν ἀποτελούντων, ὡς τάφρον ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὑρεῖν.

οὔτε γὰρ ὁ θεὸς οὔτω τέθεικεν ὡς τοῦτον εὐρεῖν, οὔτε ὁ εὐρών οὔτως ὄρυξεν ὡς εὐρεῖν θησαυρόν· ἀλλ' ὁ μὲν ἴν' ὅταν θέλη ἀνέλθῃ, ὁ δὲ ἵνα τάφρον ὀρύξῃ, συνέπεσεν δὲ ἄλλο τι παρ' ὃ προήρητο ἀμφοτέροι· τοῦ δὲ αὐτομάτου τὰ τῶν ἀψύχων ἢ ἀλόγων συμπτώματα, ἄνευ φύσεως καὶ τέχνης. τίνοι τοίνυν τούτων ὑπάγαγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων; ἀλλ' οὔτε θεῶ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχροῦς ἔσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκους· οὔτε ἀνάγκη (οὐ γὰρ τῶν αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων εἰσίν)· οὔτε εἰμαρμένη (οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἰμαρμένης)· οὔτε φύσει (φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ φυτὰ)· οὔτε τύχῃ (οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις)· οὔτε τῷ αὐτομάτῳ (ἀψύχων γὰρ ἔστιν ἢ ἀλόγων συμπτώματα). λείπεται δὴ αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ αὐτεξούσιον. ἔτι εἰ μηδεμιᾶς ἔστιν ἀρχὴ πράξεως ὁ ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι. εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ βουλῇ, μηδεμιᾶς ὧν κύριος πράξεως; τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον ἐν ἀνθρώπῳ περιττὸν ἀποφαίνειν τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη. εἰ τοίνυν βουλεύεται, πράξεως ἕνεκα βουλεύεται· πᾶσα γὰρ βουλή πράξεως ἕνεκα καὶ διὰ πράξιν. ἔτι ὧν αἱ ἐνέργειαι ἐφ' ἡμῖν, τούτων καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι· ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ ἀρεταί. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι δηλοῖ καὶ τὸ καλῶς ὑπὸ Ἀριστοτέλους λεχθὲν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν· ἃ γὰρ ποιοῦντες μανθάνομεν, ταῦτα μαθόντες ποιοῦμεν· κρατεῖν γὰρ ἡδονῶν μανθάνοντες σώφρονες γινόμεθα· καὶ γενόμενοι σώφρονες κρατοῦμεν ἡδονῶν. ἔστιν δὲ καὶ οὔτως εἰπεῖν. τὸ μελετᾶν καὶ γυμνάζεσθαι παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται ἐφ' ἡμῖν εἶναι· αἱ δὲ μελέται τῶν ἕξεων εἰσι κύριαι (τὸ γὰρ ἔθος φύσις ἐπίκτητος)· εἰ δὲ κυρία τῆς ἕξεως ἔστιν ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν δὲ ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἕξις· ὧν δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ ἕξεις, τούτων ἐφ' ἡμῖν καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἕξεις, ταῖς γὰρ ἕξεσιν αἱ πράξεις πρόσφοροι. ὁ ἄρα δικαίαν ἕξιν ἔχων δίκαια πράξει· καὶ ὁ ἀδικὸν ἀδικα· ἐφ' ἡμῖν ἄρα τὸ δικαίους εἶναι ἢ ἀδίκους. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τινὰ δηλοῦσιν αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ παραινέσεις· οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων προτρέπει μὴ πεινῆν μηδὲ διψῆν, οὐδὲ μὴ ἵπτασθαι· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ταῦτα. δῆλον οὖν ὅτι ἐφ' οἷς αἱ προτροπαί, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν. ἔτι εἰ μηδὲν ἐφ' ἡμῖν περιττοὶ οἱ νόμοι· φυσικῶς δὲ πᾶν ἔθνος νόμοις χρήται τισιν, ἐπιστάμενον ὡς ἐξουσίαν ἔχει πράττειν ἢ νομοθετεῖ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν θεοὺς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρήτες μὲν τὸν Δία, Λακεδαιμόνιοι δὲ Ἀπόλλωνα. φυσικῶς ἄρα πᾶσιν ἀνθρώποις ἢ γνῶσις τοῦ ἐφ' ἡμῖν συγκατέσπαρται. τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις ῥητέον ἐπὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ἐπαινῶν καὶ πάντων τῶν ἀναιρούντων τὸ καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεσθαι. 39 περὶ τοῦ ὅτι ἔστιν ἐφ' ἡμῖν τινά. Ὅτι μὲν ἔστιν ἐφ' ἡμῖν τινά, καὶ ὅτι κύριοι πράξεων τινῶν ἔσμεν, αὐτάρκως ἀποδέδεικται. λοιπὸν δὲ εἴπωμεν τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν. λέγομεν τοίνυν γενικῶς πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἐκουσίως πραττόμενα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐ γὰρ ἂν ἐκουσίως ἐλέγετο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὔσης ἐφ' ἡμῖν· καὶ ἀπλῶς οἷς ἔπεται ψόγος ἢ ἔπαινος καὶ ἐφ' οἷς ἐστὶ προτροπὴ καὶ νόμος· καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη. κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὰ ψυχικὰ πάντα καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα. ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ πράξαι τὸ προκείμενον καὶ μὴ πράξαι βουλευόμεθα. ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἢ βουλή τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων οὔσα. ἐπίσης δὲ ἔστιν ἐνδεχόμενον ὃ αὐτὸ τε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ. ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἴρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ πράξεων· καὶ ταῦτά ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα, οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὀρμᾶν καὶ μὴ ὀρμᾶν, μὴ ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ ὀρέγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, διδόναι καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ τῆς κακίας καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα· τούτων γὰρ ἔσμεν αὐτεξούσιοι. τῶν ἐπίσης δὲ ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι. πᾶσα γὰρ τέχνη περὶ

γένεσίν ἐστι τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι ἄλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ. οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν αἰδίων καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄντων οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων κατὰ τέχνην γίνεσθαι λέγεται· ἄλλ' οὔτε τῶν γινομένων ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις καὶ ἄλλως ἔχειν, ἐν αὐτοῖς δὲ ἐχόντων τὸ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς ἐπὶ τῶν ζῶων καὶ φυτῶν κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι. φύσει γὰρ καὶ οὐ τέχνη. εἰ δὲ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων ἕξωθέν ἐστι τὸ ποιῶν αἴτιον, τίς ἄρα αἴτιος τῶν κατὰ τέχνην γινομένων ἢ ὁ ποιῶν τεχνίτης; ἐν γὰρ τῷ τεχνίτῃ τὸ ποιεῖν. οὗτος ἄρα ἀρχὴ καὶ αἴτιος πράξεων ἐστίν. ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἰ κατὰ τέχνην ἐνέργειαι καὶ ἀρεταὶ καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαὶ τε καὶ λογικαί. ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ποῖαί εἰσιν ἐνέργειαι ψυχικαί. οἱ δὲ πολλοὶ, νομίζοντες λέγεσθαι τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ πάσης πράξεώς τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης, ἀποδοκιμάζουσιν εἰκότως τὸν λόγον· οἱ δὲ δριμύτεροι καὶ τὸ τῆς γραφῆς εἰς ἔλεγχον φέροντες τὸ οὐκ ἐπ' ἀνθρώπῳ αἰ ὁδοὶ αὐτοῦ, ὧ βέλτιστοὶ φασὶ πῶς αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος, ὅποτε οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ μάταιοι οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς μὴ δυναμένων ἡμῶν εἰς ἔργον ἄγειν ἃ διανοούμεθα, καὶ τοιαῦτα πολλά φασιν, ἀγνοοῦντες ὅπως λέγεται τὸ αὐτεξούσιον. οὐ γὰρ τοῦ πλουτεῖν ἢ πένεσθαι ἢ διὰ παντὸς ὑγιαίνειν, ἢ ῥωμαλέους εἶναι κατὰ φύσιν, ἢ τοῦ ἄρχειν, ἢ ὅλως τῶν ὀργανικῶν ἢ τυχηρῶν λεγομένων ἀγαθῶν, ἢ τῶν κατὰ πρόνοιαν τὸ τέλος λαμβανόντων, ἐξουσίαν ἔχομεν· ἀλλὰ τῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν πράξεων καὶ προαιρέσεων καὶ κινήσεων καὶ ὧν ἐξίσης καὶ τὰ ἀντικείμενα πρᾶξι δυνάμεθα, ἐπειδὴ πάσης πράξεως προαίρεσις ἡγεῖται, καὶ οὐ μόνον ἢ πρᾶξις ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδικός ἐστι. καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ· ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα τοῦ ἐπιθυμήσαι αὐτὴν ἐμοίχευσεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ ὁ Ἰωβ ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν τῶν τέκνων αὐτοῦ πλημμελημάτων ἔθυσεν τῷ θεῷ. ἀρχὴ γὰρ ἀμαρτίας καὶ δικαιοπραγίας ἢ προαίρεσις. τὸ γὰρ ἔργον ποτὲ μὲν συγχωρεῖται παρὰ τῆς προνοίας, ποτὲ δὲ κωλύεται· ὄντος γὰρ καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, οὔσης δὲ καὶ τῆς προνοίας, ἀνάγκη κατ' ἄμφω τὰ γινόμενα γίνεσθαι· εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον ἐγίνετο, οὐκ ἦν ἂν τὸ ἕτερον. μικτῶν δὲ ὄντων τῶν γινομένων, ποτὲ μὲν κατὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποβήσεται, ποτὲ δὲ κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον, ποτὲ δὲ κατ' ἀμφοτέρω. τῆς δὲ προνοίας πῆ μὲν κοινῆς οὔσης, πῆ δὲ ἰδιαζούσης, ἀνάγκη τοῖς καθόλου τὰ κατὰ μέρος ὁμοπαθεῖν· τοῦ γὰρ περιέχοντος ξηροῦ ὄντος ξηραίνεται τὰ σώματα, εἰ καὶ μὴ πάντα ὁμοίως, καὶ μητρὸς δὲ οὐκ εὖ δεδιητημένης καὶ τρυφώσης ἀκολούθως τὰ τικτόμενα καὶ τοῖς σώμασι δύσκρατα καὶ ταῖς ὀρμαῖς παράφορα γεννᾶται. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι συμβαίνει καὶ κράσει σώματος οὐκ εὐτυχία περιπεσεῖν, ἢ τῷ κοινῷ τοῦ περιέχοντος, ἢ ἐξ ἐκουσίου διαίτης τῶν γεννησάντων ἢ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων· ὥστε καὶ τὰς κράσεις ἐξ ἐκουσίας ἀρχῆς ἔσθ' ὅτε φαύλας κατασκευά ζεσθαι, καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν πάντως αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων. ὅταν οὖν ψυχὴ κράσει σώματος ἐνδοῦσα ἐπιθυμίας ἢ θυμοῖς ἑαυτὴν ἐκδῶ ἢ καὶ ἀπὸ τῶν τυχηρῶν καταπιεσθῆ ἢ χαυνωθῆ, οἷον πενίας ἢ πλούτου, ἐκούσιον κακὸν ὑφίσταται. ἢ γὰρ μὴ ἐνδοῦσα κατορθοῖ καὶ νικᾷ τὸ δύσκρατον, ὡς ἀλλοιωῖσαι μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι· καὶ καθίστησι τὰς ψυχικὰς διαθέσεις εἰς εὐεξίαν ἀγωγῆ χρηστῆ καὶ διαίτη προσφόρῳ. δῆλον οὖν ἐκ τῶν κατορθούντων ὡς οἱ μὴ κατορθώσαντες ἐκουσίως ἀμαρτάνουσιν. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἢ συνδραμεῖν ταῖς δυσκρασίαις ἢ ἀντιβῆναι καὶ κρατῆσαι. οἱ δὲ πολλοὶ τὴν δυσκρασίαν ὡς αἰτίαν τῶν παθῶν προβαλλόμενοι ἀνάγκη καὶ οὐ προαιρέσει τὴν κακίαν ἐπιγράφουσιν· καὶ διὰ τοῦτο φασὶ μηδὲ τὰς ἀρετὰς ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἀτόπως λέγοντες. 40 διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν. Ὑπόλοιπόν ἐστιν εἰπεῖν διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν. φασὶν οὖν εὐθέως τῷ λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον καὶ τοῖς γενητοῖς συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπὴν, μάλιστα τοῖς ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενομένοις. ἀρχὴ γὰρ γενέσεως τροπῆ. ἐξ

ἀλλοιώσεως γὰρ τῆς ὑποκειμένης ὕλης ἢ γένεσις. κατανοήσῃ δ' ἂν τις τὸ λεγόμενον ἀποβλέπων εἰς τε τὰ φυτὰ πάντα καὶ τὰ ζῶα, τὰ τε χερσαῖα καὶ πτηνὰ καὶ ἔνυδρα. συνεχῆς γὰρ ἡ τούτων με ταβολή. ὅτι δὲ καὶ τῷ λογικῷ συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον ἐκ τῶν εἰρημένων περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τι τοῖς μὴ παρέργως ἀκηκοῦσιν εὐδελόν ἐστιν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον καὶ νῦν ὑπομῆσαι τῶν αὐτῶν, τῆς ἀκολουθίας ἐπιζητούσης αὐτά. τοῦ λογικοῦ τὸ μὲν ἐστὶ θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν· θεωρητικὸν μὲν τὸ κατανοοῦν ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικὸν δὲ τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον. καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν νοῦν· τὸ δὲ πρακτικὸν λόγον· καὶ τὸν μὲν σοφίαν, τὸν δὲ φρόνησιν. πᾶς δὲ ὁ βουλευόμενος, ὡς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως οὔσης τῶν πρακτῶν βουλεύεται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἔλθῃ καὶ ἐλόμενος πράξῃ. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη τὸν ἔχοντα τὸ βουλεύεσθαι καὶ κύριον εἶναι πράξεων. εἰ γὰρ μὴ κύριος εἴη πράξεων, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικόν, ἢ λογικὸν ὄν κύριον ἔσται πράξεων· κύριον δὲ ὄν πράξεων, πάντως αὐτεξούσιον ἔσται. ἐδείχθη δὲ καὶ τὰ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενητὰ τρεπτὰ ὄντα. ἐξ ἀμφοτέρων ἄρα συνάγεται τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον καὶ τρεπτὸν εἶναι· τρεπτὸν μὲν ἐπειδὴ γενητός, αὐτεξούσιον δὲ ἐπειδὴ καὶ λογικός. ὅσοι τοίνυν αἰτιῶνται τὸν θεὸν ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησεν κακίας ἀνεπίδεκτον ἀλλ' αὐτεξούσιον λανθάνουσιν ἑαυτοὺς αἰτιώμενοι τὸν θεὸν ὅτι λογικὸν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον καὶ οὐκ ἄλογον· ἀνάγκη γὰρ τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ ἄλογον γενέσθαι, ἢ λογικὸν ὄντα καὶ περὶ τὰ πρακτὰ στρεφόμενον αὐτεξούσιον εἶναι. ἐξ ἀνάγκης οὖν πᾶσα φύσις λογικὴ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν. ἀλλ' αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενόμεναι κατὰ δύο τρόπους τὸ τρεπτὸν ἔχουσιν, κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γενέσθαι· ὅσαι δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐγένοντο καθ' ἓνα μόνον τρόπον τὸν τῆς γενέσεώς εἰσι τρεπταί. πάλιν δὲ τούτων τῶν αὐτῶν ὅσαι μὲν ἐν τοῖς περιγείοις εἰσὶ, τῇ κοινῶν τῇ πρὸς ἀνθρώπους περὶ τὰ πρακτὰ καταγινομένη, μᾶλλον εἰσι τῶν ἄλλων τρεπταί· ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως τῷ θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζουσι καὶ τῇ τούτου κατανοήσῃ τὸ μακάριον καρποῦνται, καὶ πρὸς ἑαυτὰς καὶ τὸν θεὸν μόνον ἐστραμμέναι τῶν μὲν πρακτῶν καὶ τῆς ὕλης παντάπασιν ἑαυτὰς ἀπηλλοτριώσαν, τῇ δὲ θεωρίᾳ καὶ τῷ θεῷ προσωκείωσαν, μένουσιν ἄτρεπτοι· αὐτεξούσιοι μὲν οὔσαι διὰ τὸ λογικαί εἶναι, οὐ μὴν τρεπόμεναι διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας. καὶ θαυμά γε οὐδέν· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεωρητικοὶ γενόμενοι τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς ἐχώρισαν ἔμειναν ἄτρεπτοι. οἴμαι συναποδεδείχθαι τοῖς εἰρημένοις ὅτι τὴν ἀρχὴν αἱ λογικαὶ πᾶσαι φύσεις ἄριστα δεδημιούργηται, καὶ εἶπερ οὕτω διέμειναν ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν πάσης ἂν κακίας ἐκτὸς ἦσαν· γίνεται δὲ αὐταῖς ἢ κακία κατὰ προαίρεσιν· οὕτω γοῦν αἱ μείνασαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τὸ μακάριον ἔχουσι. μόνοι δὲ ἄγγελοι τῶν ἀσωμάτων ἐτράπησαν, καὶ οὐδὲ αὐτοὶ πάντες ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν, ὅσοι ῥέψαντες πρὸς τὰ κάτω τῶν ἐπιγείων ἔφεσιν ἔσχον, τῆς πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὸν θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες. οὐκοῦν ἐκ τῶν δεδειγμένων δῆλόν ἐστιν ὡς ἔνεκα μὲν τοῦ φύσει τρεπτοῦς ἡμᾶς εἶναι τὰς δυνάμεις τὰς προαιρετικὰς τρεπτὰς ἔχομεν, οὐ μὴν διὰ τὸ ἔχειν τρεπτὰς δυνάμεις τοῦ κακοῦς ἡμᾶς εἶναι τὸν θεὸν ἂν τις αἰτιάσαιτο. οὐ γὰρ ἐν ταῖς δυνάμεσιν εἰσιν αἱ κακίαι, ἀλλ' ἐν ταῖς ἔξεσιν· αἱ δὲ ἔξεις κατὰ προαίρεσιν· κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοὶ γινόμεθα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἐσμέν. μάθοι δ' ἂν τις ἀκριβέστερον τὸ λεγόμενον οὕτως. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν δυνάμιν ἐλέγομεν εἶναι ἀφ' ἧς ἕκαστον ὧν ποιοῦμεν ποιεῖν δυνάμεθα. πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις ἢ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστίν· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ σωφρονεῖν καὶ ἀκολασταίνειν. οὐκέτι δὲ ἡ αὐτὴ ἔξις τῶν ἀντικειμένων, οἷον τοῦ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν ἢ τοῦ ψεύδεσθαι καὶ

ἀληθεύειν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων αἰ ἐναντία· τὸ μὲν γὰρ σωφρονεῖν τῆς κατ' ἀρετὴν ἔστιν ἕξω· τὸ δὲ ἀκολασταίνειν τῆς κακίας· οὐκ εἰσὶν ἄρα τῶν δυνάμεων αἰ κακία ἀλλὰ τῶν ἕξων καὶ τῆς προαιρέσεως. οὐ γὰρ ἡ δύναμις ἔστιν ἡ παρασκευάζουσα ἡμᾶς ἀκολασταίνειν ἢ ψεύδεσθαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἦν ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι. εἴπερ οὖν οὐκ ἔστιν ἡ κακία δύναμις ἀλλ' ἕξις οὐχ ὁ τὴν δύναμιν δούς αἴτιος ἡμῖν τῶν κακῶν ἀλλ' ἡ ἕξις ἢ παρ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς προσγινομένη. ἕξῃν γὰρ τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἐκ τῆς γυμνασίας κτήσασθαι καὶ μὴ τὴν φαύλην. διαφέρει δὲ δύναμις ἕξω τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις φυσικὰς εἶναι, τὰς δὲ ἕξεις ἐπεισάκτους· καὶ τῷ τὰς μὲν δυνάμεις ἀδιδάκτους εἶναι, τὰς δὲ ἕξεις ἐκ μαθήσεως καὶ ἔθους προσγίνεσθαι. εἰ τοίνυν ἡ δύναμις φυσικὴ τις καὶ ἀδίδακτος, ἡ δὲ ἕξις ἐπίκτητος καὶ διδασκτὴ, οὐχ ἡ φύσις αἰτία τῶν κακῶν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἦχθαι, καὶ διὰ τοῦτο κακὴν ἕξιν κτήσασθαι. πᾶσα γὰρ ἕξις ἐπίκτητος ἐδείχθη. ὅτι δὲ φύσει εἰσὶν αἰ δυνάμεις δῆλον ἐκ τοῦ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν δυνάμεις πλὴν τῶν πεπηρωμένων. ὅτι δὲ αἰ ἕξεις οὐ φυσικαὶ δῆλον ἐκ τοῦ μὴ πάντας τὰς αὐτὰς ἕξεις ἔχειν, ἄλλους δὲ ἄλλας. τὰ γὰρ φύσει τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν. 41 περὶ προνοίας Ὅτι μὲν αὐτεξούσιός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ τίνων ἐστὶν αὐτεξούσιος καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιος γέγονεν αὐτάρκως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται. ἐπειδὴ δὲ οὐ πᾶς ὁ προθέμενος φονεῦσαι πάντως φονεύει, ἀλλὰ ποτὲ μὲν φονεύει ποτὲ δὲ οὐ, τῆς πράξεως παρεμποδισθείσης καὶ μὴ δραμούσης κατὰ σκοπόν, πρόνοιαν δὲ τούτων ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι καὶ οὐχ εἰμαρμένην, ἀκόλουθος τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν ὁ περὶ τῆς προνοίας λόγος. διαιρεῖται δὲ καὶ οὗτος εἰς τρία· πρῶτον μὲν εἰ ἔστιν πρόνοια, δεύτερον τί ἐστὶν, τρίτον τίνων ἐστὶν. ἀλλ' Ἰουδαῖος μὲν οὐδ' ἂν μαινόμενος ἀγνοήσειεν πρόνοιαν, εἰδὼς μὲν τὰ κατ' Αἴγυπτον θαύματα, ἐπακούσας δὲ τῶν κατὰ τὴν ἔρημον, ἐν οἷς τηλαυγεστέρα τῶν ὀρατῶν ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις ἢ πρόνοια, πολλὰ δὲ καὶ ἐν προφήταις καὶ ἐν Βαβυλῶνι κατανοήσας ἔργα τῆς προνοίας μηδεμίαν ἀμφιβολίαν ἐπιδεχόμενα. Χριστιανούς δὲ καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα διδάσκει πρόνοιαν εἶναι, μάλιστα δὲ τὸ θεϊότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ἀπιστότατον ἔργον τῆς προνοίας, ἢ δι' ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις τοῦ θεοῦ. ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς τούτους μόνους ὁ λόγος ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας, φέρε καὶ δι' ἄλλων οἷς ἐκεῖνοι πιστεύουσιν ἀποδείξωμεν πρόνοιαν οὕσαν. ὅτι τοίνυν ἐστὶ πρόνοια διὰ τῶν αὐτῶν ἂν τις ἐπιδείξειεν δι' ὧν ὅτι καὶ θεός ἐστιν ἐδείξαμεν. ἢ γὰρ διαμονὴ τῶν ἀπάντων καὶ μάλιστα τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῶν ὄντων αἰ φυλαττομένη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καὶ ἡ τῶν ἀστρῶν φορὰ μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα καὶ ὁ κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἡ τῶν ὥρων ἀποκατάστασις τῶν τε νυκτῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ἢ κατ' ἔτος ἰσότης, παρὰ μέρος ἑκατέρας ἀξανομένης τε καὶ μειουμένης οὔτε ἐλάττονι οὔτε πλείονι μέτρῳ, πῶς ἂν διετέλεσεν ὁμοίως διεξαγομένη μηδενὸς προνοοῦντος; οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἢ παρεπομένη τιμωρία, μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν ἀποκάλυψις ὅταν μηδενὸς ὄντος τοῦ διελέγξαι δυναμένου κατὰ τινὰς περιστάσεις ἐμφανίζεται, δείκνυσι πρόνοιαν εἶναι. γέμουσι δὲ τῶν τοιούτων ἱστοριῶν αἰ τε τῶν Ἑβραίων γραφαὶ καὶ τὰ παρ' Ἑλλήσι συγγράμματα. τοιοῦτον γὰρ ἔρρέθη τῇ γραφῇ τὸ κατὰ Σωσάνναν πάθος, ἐν δὲ τοῖς παρ' Ἑλλήσι τὸ κατὰ Ἴβυκον τὸν ποιητὴν. φονευόμενος γὰρ οὗτος ὑπὸ τινῶν καὶ μηδένα μῆτε σύμμαχον μῆτε μάρτυρα τῆς ἐπιβουλῆς ἔχων, θεωρήσας γεράνους, ὑμεῖς ἔφησεν ὧ γέρανοι, τιμωρήσατέ μοι τὸν φόνον. τῆς δὲ πόλεως ζητούσης τοὺς φονεύσαντας καὶ μὴ δυναμένης εὐρεῖν, ἐπιτελουμένου θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου γέρανοι διέπτησαν· θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν καὶ ἰδοὺ εἶπον αἰ τιμωροὶ τοῦ Ἴβυκου. τῶν δὲ πλησίον καθεζομένων τις ἀκούσας ἀπήγγειλεν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὸν φόνον. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τοιούτων ἐστὶ πλῆθος ἀναγεγραμμένον τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ εἴ

τις βουληθείη συναγαγεῖν εἰς ἄπειρον ἂν μῆκος ἐκτείνειεν τὸν λόγον. εἰ δὲ μὴ πᾶσι τοῖς ἀμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν ἐλέγχων ἐπάγεται, ἄλλ' ἔνιοι καὶ διαφεύγειν δοκοῦσιν, μηδεὶς ἀρνείσθω διὰ τοῦτο τὴν πρόνοιαν. οὐ γὰρ καθ' ἓνα μόνον τρόπον ποιεῖται τὴν τῶν ἂνθρώπων ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους. οὐχ ἥκιστα δὲ τὸ εἶναι πρόνοιαν δείκνυσιν ἢ τῶν σωμάτων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ κατασκευὴ καὶ ἀναλογία διὰ παντὸς ὁμοίως φυλαττομένη. παντὶ γὰρ μορίῳ τοῦ σώματος ἐμφαίνεται τῆς προνοίας ἢ προμήθειας, ἅτινα τοῖς φιλοπόνοις ἕξεστιν ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ἀναλέγεσθαι. καὶ ἡ τῶν χρωμάτων δὲ ποικιλία τῶν ἐν τοῖς ζώοις τὸν αὐτὸν ἀεὶ κόσμον φυλάττουσα κέκραγε πρόνοιαν εἶναι, καὶ τὸ κοινῇ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμολογούμενον, τὸ δεῖν εὐχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον ἀναθήμασί τε καὶ περιβόλους, προνοίας ἐστὶ δηλωτικόν. ἀπρονοήτου γὰρ ὄντος τοῦ παντός, τίς ἂν ἢ τί τις εὐξαιτο; καὶ ἡ σπουδὴ δὲ ἢ περὶ τὰς εὐεργεσίας, φυσικῶς ἐν τοῖς ἀδιαστρόφοις σπουδα ζομένη, τὴν πρόνοιαν ἐμφαίνει. τὸν γὰρ ἐκ ταύτης μισθὸν ἀπεκδεχόμενοι καὶ τοὺς μὴ δυναμένους ἀμείψασθαι ποιεῖν εὖ προαιρούμεθα. προνοίας δὲ ἀναιρουμένης συγκεχώρηται μὲν ἀδικία τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖν, ἀναιρεῖται δὲ ἐλεημοσύνη καὶ θεοῦ φόβος, συναναιρεῖται δὲ τούτοις ἀρετὴ καὶ εὐσέβεια· εἰ γὰρ μὴ προνοεῖ θεός, οὐδὲ τιμωρεῖται οὐδὲ τοῖς εὖ πράττουσιν ἔπαθλα νέμει οὐδὲ τῶν ἀδικουμένων τὰς βλάβας ἀπείργει. τίς ἂν οὖν ἔτι προσκυνήσειεν θεόν, μηδὲν εἰς μηδὲν ἡμῖν συμβαλλόμενον; ἀναιρεῖται δὲ καὶ προφητεία καὶ πᾶσα πρόγνωσις. ἄλλ' οὐ συμφωνεῖ ταῦτα τοῖς καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ὀρωμένοις. πολλὰ μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρείαις ἐπιφάνειαι τοῦ θεοῦ, πολλὰ δὲ καὶ δι' ὀνείρων τοῖς κάμνουσι δίδονται βοηθήματα, πολλά τε προγνώσεις καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐξηνέχθησαν, πολλοὶ δὲ μαιφονήσαντες καὶ τι τῶν ἀθεμίτων πράξαντες ἐκδειματοῦνται νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν. ἄλλως τε ἀγαθός ἐστιν ὁ θεός· ἀγαθός δὲ ὢν, εὐεργετικός ἐστιν· εἰ δὲ εὐεργετικός, καὶ προνοητικός. τί δεῖ λέγειν τὰ τῆς κτίσεως ἔργα καὶ τὴν ἀναλογίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν χρείαν ἣν ἕκαστον παρέχεται τῷ παντί, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τε ἄλλως καλῶς ἔχειν παρ' ὃ νῦν ἔχει, καὶ ὡς οὔτε προσθήκη ἐπιδέχεται οὔτε τῶν ὄντων ἐπιλείπειν τι δύναται, ἀλλὰ τέλεια πάντα καὶ καλά, σοφῶς τε καὶ προνοητικῶς δεδημιούργηται; ἄλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλόμεθα τὴν τούτων ἔκθεσιν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ πολλοὶ τῶν περὶ προνοίας γραψάντων πεπόνθασιν. τὴν γὰρ κτίσιν ἀντὶ τῆς προνοίας ἀνυμνοῦσιν, ποδηγοῦσαν μὲν ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ τῆς προνοίας λόγον, κατὰ πολὺ δὲ διαφέρουσαν. οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι πρόνοια καὶ κτίσις. κτίσεως μὲν γὰρ τὸ καλῶς ποιῆσαι τὰ γινόμενα· προνοίας δὲ τὸ καλῶς ἐπιμεληθῆναι τῶν γινομένων· οὐ συνυπάρχει δὲ ταῦτα πάντως ἀλλήλοις, ὡς ἔστιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν καθ' ἑκάστην τέχνην καὶ μέθοδον ἰδεῖν. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἄχρι μόνου τοῦ ποιῆσαι καλῶς ἴστανται, καὶ οὐδὲν ἔτι φροντίζουσιν, ὡς τέκτονες τε καὶ γραφεῖς καὶ πλάσται· οἱ δὲ μόνον ἐπιμελοῦνται καὶ προνοοῦσιν, ὡς βουκόλοι τε καὶ ποιμένες· οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐν μὲν τῷ περὶ τῆς κτίσεως λόγῳ δεόντως ἂν ἐπιδεικνύοιμεν ὅτι καλῶς γέγονε τὰ γενόμενα· ἐν δὲ τῷ περὶ προνοίας ὅτι καὶ τῆς δεούσης ἐπιμελείας τυγχάνει μετὰ τὸ γενέσθαι. πῶς οὖν ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου καὶ βοῦς ἐκ βοῦς ἀεὶ γεννᾶται, καὶ ἕκαστον ἐκ τοῦ οἰκείου σπέρματος φύεται, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου, προνοίας ἀπούσης; εἰ γὰρ λέγοι τις ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν εἰρμῶ προβαίνει τὸ πρᾶγμα, τοῦτο ἂν εἶη λέγων ὅτι τῇ κτίσει συνυπάρχει πάντως ἢ πρόνοια. τὸ γὰρ εἰρμῶ προβαίνειν τὸ κτισθὲν δηλοῖ τῇ κτίσει συγκαταβεβληθῆναι τὴν πρόνοιαν. προνοίας γὰρ ἢ μετὰ τὴν κτίσιν διεξαγωγῇ τῶν ὄντων· καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν ἄλλο λέγοι ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν ἅμα καὶ προνοητὴν τῶν ὄντων. τίς δὲ ὄρων τὰς μορφὰς τῶν ἀνθρώπων ἐν τοσαύταις μυριάσιν διαλλαττοῦσας καὶ μηδαμοῦ κατὰ πάντα συνεπιπτούσας, οὐ θαυμάσειε μὲν τὸ ἔργον, ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν, εὐρήσει

προνοίας ἔνεκα τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς παρηλλαγμένην ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα; σκόπει γάρ, εἰ τὸν αὐτὸν πάντες ἔσωζον ἀπαραλλάκτως χαρακτηῖρα, πόση σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐγίνετο, πόση δὲ ἄγνοια καὶ σκότος κατεῖχε τὸν ἄνθρωπον, οὔτε τὸν οἰκεῖον γνωρίζοντα οὔτε τὸν ἀλλότριον ἢ πολέμιον ἢ φαῦλον ἀπὸ τοῦ φίλου καὶ χρηστοῦ διακρίνοντα· πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα κατὰ Ἀναξαγόραν. τούτου γὰρ οὕτως ὄντος οὐδὲν ἐκώλυεν ἀδελφαῖς καὶ μητράσι συγγίνεσθαι οὐδὲ ἀρπάζειν οὐδὲ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἐμφανῶς, εἰ πρὸς τὸ παρὸν μόνον διέφυγεν· οὐ γὰρ ἂν ὀφθεῖς ἐγνωρίσθη μετὰ ταῦτα. οὐδ' ἂν νόμος ἢ πολιτεία συνετάττετο, οὐδὲ πατέρες καὶ παῖδες ἀλλήλους ἐγίνωσκον, οὐδ' ἄλλο τι συνέστη τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον· τυφλὸς γὰρ ἂν ἦν ἔνεκα τῶν ἀνθρώπων ὁ ἄνθρωπος, μικρὰ τοῦ βλέπειν αὐτῷ παρεχομένου· πλήν γὰρ ἡλικίας καὶ μεγέθους οὐδὲν ἄλλο διεγίνωσκεν. τοσοῦτων ἡμῖν ἀγαθῶν αἰτία γέγονεν ἡ πρόνοια, ποικίλλουσα τὴν μορφήν τῶν ἀνθρώπων διὰ παντὸς καὶ πανταχῆ καὶ μηδένα χρόνον τοῦ ποιεῖν τοῦτο παραλείπουσα, ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον τοῦ τυχεῖν προνοίας καὶ τὰ καθ' ἕκαστα, εἰ μέχρι καὶ τοῦ τύπου τῆς διαπλάσεως τοῦ χαρακτηῖρος καὶ τῆς φωνῆς ἕκαστος γνωρὶ ζεταί, εἰ καὶ μὴ δι' ἀκριβείας τὸ τοιοῦτον φυλάττεται ὡς τῆς μορφῆς ἀρκούσης. ἐξ ἐπιμέτρου γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡμῖν ἡ πρόνοια καὶ τὴν χρωμάτων διαφορὰν, ἵνα πολυτρόπως βοηθῆται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ἀσθένεια. οἶμαι δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῶν ζῶων τῶν κατ' εἶδος ὁμοσημόνων οἷόν ἐστι κορώνη καὶ κόραξ, ἔχειν τινὰς κατὰ τὴν πρόσοψιν διαφορὰς αἷς γνωρίζει κατὰ συζυγίαν ἄλληλα. κορώναι γοῦν καὶ κόρακες συναγελάζονται μὲν πολλοὶ πολλάκις· χωρίζονται δὲ πατὰ συζυγίαν, ἐκάστης καὶ ἐκάστου γνωρίζοντων τὸ σύζυγον. πῶς δ' ἂν ἐγίνωσκον ἀλλήλους εἰ μὴ τις ἦν ἐν ἐκάστῳ χαρακτηρ ἴδιος, ἡμῖν μὲν οὐκ εὐκρινῆς, εὐσύννοπος δὲ φυσικῶς τοῖς ὁμοειδέσι; καὶ τὰ σύμ βολα δὲ καὶ φῆμαι καὶ κληδόνες καὶ διοσημεῖαι (πρὸς Ἑλληνας γὰρ ὁ λόγος) κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον, ὡς αὐτοὶ φασί, τῶν δηλουμένων ὑπ' αὐτῶν τὰς ἐκβάσεις διασώζουσαι, πάντως που προνοίας λόγῳ καὶ σημαίνουσι, καὶ τοῖς σημαιομένοις τὰς ἐκβάσεις ἐπαληθεύουσιν. ἀλλ' ὅτι μὲν ἐστὶ πρόνοια διὰ τε τούτων δήλον καὶ διὰ τῶν ἐξῆς ῥηθησομένων· εἴπωμεν δὲ τί ἐστὶ πρόνοια. πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἐκ θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια. ὀρίζονται δὲ αὐτὴν καὶ οὕτως· πρόνοιά ἐστὶ βούλησις θεοῦ δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. εἰ δὲ θεοῦ βούλησις ἐστὶν ἡ πρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κάλλιστα καὶ θεοπρεπέστατα καὶ ὡς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι τὰ γινόμενα γίνεσθαι, ὡς τὴν κρείττω τάξιν μὴ ἐπιδέχεσθαι. ἀνάγκη δὲ καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ προνοητὴν· οὔτε γὰρ ἀκόλουθον οὔτε πρέπον ἄλλον μὲν ποιεῖν, ἄλλον δὲ τῶν γινομένων ἐπιμελεῖσθαι· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντως ὀρᾶται τὸ τοιοῦτον. πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ζῴοις ἔμφασις ἐναπόκειται τῶν εἰρημένων· πᾶν γὰρ τὸ γεννησάν καὶ τῆς τροφῆς ἐπιμελεῖται τοῦ γεννηθέντος, ὃ δὲ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον καθ' ὅσον οἷός τε ἐστὶ προνοεῖ· τὰ δὲ μὴ προνοοῦντα δι' ἀσθενείαν οὐ προνοεῖ. δέδεικται οὖν θεὸς μὲν ὢν ὁ προνοητὴς, πρόνοια δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ. 42

περὶ τοῦ τίνων ἐστὶ πρόνοια Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ πρόνοια, καὶ τί ἐστὶν εἴρηται· λείπεται δὲ εἰπεῖν τίνων ἐστὶ πρόνοια, πότερον τῶν καθόλου ἢ τῶν καθ' ἕκαστα, ἢ καὶ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα. Πλάτων μὲν οὖν καὶ τὰ καθόλου καὶ τὰ καθ' ἕκαστα πρόνοιαν διοικεῖν βούλεται, διαιρῶν τὸν τῆς προνοίας λόγον εἰς τρία. πρώτην μὲν γὰρ εἶναι τὴν τοῦ πρώτου θεοῦ· προνοεῖν δὲ τοῦτον προηγουμένως μὲν τῶν ἰδεῶν, ἔπειτα δὲ ζύμπαντος τοῦ καθόλου κόσμου, οἷον οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων καὶ πάντων τῶν καθόλου, τουτέστι τῶν γενῶν, οὐσίας τε καὶ ποσότητος καὶ ποιότητος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ὑποτεταγμένων εἰδῶν· τῆς δὲ γενέσεως τῶν ἀτόμων ζῴων τε καὶ φυτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ τοὺς δευτέρους θεοῦς, τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας, προνοεῖν (καὶ Ἀριστοτέλης δὲ τὴν τούτων

γένεσιν ἀνατίθησιν ἡλίῳ καὶ τῷ ζωδιακῷ κύκλῳ· τῆς δὲ διεξαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πρακτῶν καὶ τῆς τεύξεως τῶν κατὰ τὸν βίον τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὑλικῶν τε καὶ ὀργανικῶν καλουμένων ἀγαθῶν καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων, τὴν τρίτην εἶναι πρόνοιαν Πλάτων ἀποφαίνεται. προΐστασθαι δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν, φύλακας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων. εἶναι δὲ καὶ τῆ δευτέρα καὶ τῆ τρίτη πρόνοια τὸ εἶναι παρὰ τῆς πρώτης, ὡς δυνάμει πάντα παρὰ τοῦ πρώτου θεοῦ διοικεῖσθαι, τοῦ τάξαντος καὶ τοὺς δευτέρους καὶ τοὺς τρίτους προνοητάς. τὸ μὲν οὖν ἀναφέρειν εἰς θεὸν τὰ πάντα καὶ τῆς ἐκείνου βουλήσεως λέγειν ἠρτῆσθαι τὴν πᾶσαν πρόνοιαν ἄξιον ἐπαινεῖν· οὐκέτι δὲ τὸ δευτέραν λέγειν πρόνοιαν τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας. οὐ γὰρ πρόνοια τὸ γινόμενον ἀλλ' εἰμαρμένη καὶ ἀνάγκη. ὅπως γὰρ ἂν ἐκεῖνοι συσχηματίζωνται, ἀνάγκη καὶ τὰ γινόμενα γίνεσθαι καὶ ἄλλως μὴ ἐνδέχεσθαι· τῶν δὲ κατὰ πρόνοιαν οὐδὲν ὑποπίπτειν ἀνάγκη πάλαι δέδεικται. οἱ δὲ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι τὴν εἰμαρμένην καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν πρεσβεύοντες οὐδεμίαν χώραν τῆ πρόνοια καταλείπουσιν· ἀλλὰ ταῖς ἀληθείαις καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ὡς ἐδείχθη πρότερον. Δημόκριτος δὲ καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐπίκουρος οὔτε τῶν καθόλου οὔτε τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν εἶναι βούλονται. Ἐπίκουρος γοῦν ἔλεγεν τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει οὔτε ἄλλω παρέχει, ὥστε οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα. ὀργὴ θεῶν ἀλλότριον. ἐπὶ γὰρ ἀβουλήτῳ γίνεται· θεῶ δὲ οὐδὲν ἀβούλητον. οὔτοι μὲν οὖν ἀκολουθοῦσι ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς. ἐξ αὐτομάτου γὰρ ἡγούμενοι τὸ πᾶν τοῦτο συστήναι, εἰκότως ἀπρονόητα φάσκουσιν εἶναι τὰ πάντα. ὧν γὰρ οὐδεὶς ἐστὶ δημιουργός, τούτων τίς ἂν εἴη προνοητής; δῆλον γὰρ ὡς αὐτομάτως ἀνάγκη φέρεσθαι τὰ τὴν ἀρχὴν αὐτομάτως γενόμενα. δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῖς ἐνστήναι δόξαν· ταύτης γὰρ ἀναιρουμένης ἀρκέσει τὰ ρηθέντα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πρόνοιαν εἶναι. φυλάξαντες οὖν τοῖς οἰκείοις καιροῖς τὸν τούτων ἔλεγχον, ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν Ἀριστοτέλους δόξαν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπρονόητα λεγόντων τὰ καθ' ἕκαστα. καὶ γὰρ Ἀριστοτέλης ὑπὸ τῆς φύσεως μόνης διοικεῖσθαι βούλεται τὰ κατὰ μέρος, ὡς ἐν τῷ ζῆτα τῶν Νικομαχείων Ἠθικῶν ὑψηλίζατο· ταύτην γὰρ θείαν οὔσαν καὶ τοῖς γενητοῖς πᾶσιν ἐνυπάρχουσιν ἐκάστῳ φυσικῶς ὑποτίθεσθαι τὴν τῶν συμφερόντων αἴρεσιν καὶ τὴν τῶν βλαπτόντων φυγὴν· ἕκαστον γὰρ ὡς εἴρηται τῶν ζώων καὶ τὴν κατάλληλον ἑαυτῷ τροφήν ἐκλέγεται καὶ τὸ συμφέρον μεταδιώκει καὶ τὰς ἰατρείας τῶν παθῶν φυσικῶς ἐξεπίσταται. Εὐριπίδης δὲ καὶ Μένανδρος ἐν ἐνίοις τὸν νοῦν τὸν ἐν ἐκάστῳ φασὶ προνοεῖν ἐκάστου, θεῶν δὲ μηδένα. ἀλλ' ὁ μὲν νοῦς τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ μόνων· ἢ γὰρ τῶν πρακτῶν καὶ τῶν τεχνῶν, ἢ τῆς θεωρίας· ἢ δὲ πρόνοια τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, καὶ γὰρ τοῦ πλουτεῖν καὶ μὴ, καὶ ὑγιαίνειν καὶ μὴ, ὧν οὐδὲν ὁ νοῦς ποιεῖν δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἡ φύσις, ὡς Ἀριστοτέλει δοκεῖ· δῆλα γὰρ καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα. τί δὲ πρὸς τὸν νοῦν ἢ τὴν φύσιν τὸ ποτὲ μὲν τιμωρεῖσθαι τὸν φονέα ποτὲ δὲ διαφεύγειν; εἰ μὴ τις λέγοι τὸ μὲν τοῦ νοῦ καὶ τῆς φύσεως πρόνοιας εἶναι· τὸ δὲ δεύτερον, εἰμαρμένης. εἰ δὲ τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν πρόνοιας ἐστίν, τὰ δ' ἐπακολουθοῦντα τῆς εἰμαρμένης, ἀνήρηται τὸ ἐφ' ἡμῖν. ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει. τὰ μὲν γὰρ τοῦ νοῦ, τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ, ἐφ' ἡμῖν ἐδείχθη. οὐ πάντα δὲ τὰ κατὰ πρόνοιαν τῆς φύσεως, εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως κατὰ πρόνοιαν γίνεται. πολλὰ γὰρ τῶν κατὰ πρόνοιαν οὐκ ἐστὶ φύσεως ἔργα, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως ἐδείχθη. ἔστι γὰρ μέρος πρόνοιας ἢ φύσις, οὐκ αὐτὸ πρόνοια. οὔτοι μὲν οὖν τῆ φύσει καὶ τῷ νῷ τὴν πρόνοιαν ἐπιγράφουσι τῶν καθ' ἕκαστα· οἱ δὲ ἄλλοι τῷ θεῷ μέλειν φασὶ τῆς τῶν ὄντων διαμονῆς ὥστε μηδὲν τῶν γενομένων ἐπιλεῖψαι, καὶ τούτου μόνου πρόνοιαν ποιεῖσθαι, τὰ δὲ καθ' ἕκαστα φέρεσθαι ὡς ἔτυχεν· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς μὲν ἀδικίας, πολλὰς δὲ μαιφονίας, καὶ συλλήβδην εἰπεῖν πᾶσαν κακίαν ἐμπολιτεύεσθαι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων ὡς ἔτυχεν τινὰς μὲν διαφεύγειν τὴν δίκην, τινὰς δὲ καὶ

κολάζεσθαι, οὔτε τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὔτε τῶν κατὰ νόμον πάντως ἀποβαινόντων. ἔνθα δὲ μήτε νόμος μήτε λόγος κρατεῖ πῶς ἂν τις φαίη θεὸν εἶναι τὸν ἐπιμελούμενον; καὶ γὰρ συμβαίνει τοὺς χρηστοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδικεῖσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ μυρίοις κακοῖς περιβάλλεσθαι· τοὺς δὲ πονηροὺς καὶ βιαίους αὐξέσθαι δυναστεία καὶ πλούτῳ καὶ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς. ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ ταῦτα λέγοντες πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῶν κατὰ τὴν πρόνοιαν ἀγνοεῖν θεωρημάτων, μάλιστα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. θνητὴν γὰρ αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες εἶναι, τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον περιγράφουσιν· ἔπειτα διεστραμμένας ἔχουσι τὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν κρίσεις. οἴονται γὰρ τοὺς πλοῦτον περιβεβλημένους καὶ κομῶντας ἀξιώμασιν καὶ τοῖς ἄλλοις ὑλικοῖς ἀγαθοῖς ἐναβρυνομένους εὐδαίμονας εἶναι καὶ μακαρίους· τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παρ' οὐδὲν τίθενται, πολλῶ τῷ μέτρῳ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ὑπερέχοντα. κρείττονα γὰρ τὰ τῶν κρείττων ἀγαθὰ. τοσοῦτῳ τοίνυν ἀρεταὶ πλούτου τε καὶ ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφέρουσιν ὅσω ψυχὴ σώματος. τοιγάρτοι καὶ μόναι καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις αἱ ἀρεταὶ μακάριον ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον· μετὰ μὲν τῶν ἄλλων κατὰ πλάτος, μόναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς κατὰ περιγραφὴν. τῶν γὰρ ὄντων τὰ μὲν κατὰ περιγραφὴν νοεῖται, ὡς δίπηχυ, τὰ δὲ κατὰ πλάτος, ὡς σωρός. σωροῦ γὰρ κἂν δύο μεδίμνους ἀφέλης, τὸ λειπόμενον μένει σωρός· καὶ τῆς κατὰ πλάτος δὲ μακαριότητος ἂν ἀφέλης τά τε τοῦ σώματος καὶ τὰ τῶν ἐκτὸς ἀγαθὰ, καταλείπης δὲ μόνας τὰς ἀρετάς, μένει καὶ οὕτω τὸ μακάριον· ἢ γὰρ ἀρετὴ καὶ καθ' ἑαυτὴν αὐτάρκης ἐστὶν πρὸς εὐδαιμονίαν. πᾶς οὖν ἀγαθὸς μακάριος, καὶ πᾶς κακὸς ἄθλιος, κἂν πάντα συλλήβδην ἔχη τὰ λεγόμενα τῆς τύχης ἀγαθὰ. ὅπερ ἀγνοοῦντες οἱ πολλοὶ μόνους μακαρίους εἶναι νομίζουσι τοὺς εὖ σωματοῦντάς τε καὶ πλουτοῦντας. διὸ μέμφονται τὴν πρόνοιαν, τὴν οὐ μόνον ἐκ τῶν φαινομένων διοικοῦσαν τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν πρόγνωσιν. εἰδὼς γὰρ ὁ θεὸς ὅτι τῷ νῦν χρηστῷ καὶ ἀγαθῷ συμφέρει πένεσθαι καὶ ὅτι διαφθείρει τὴν γνώμην αὐτοῦ πλοῦτος ἐπεισελθὼν, ἐν τῇ πενίᾳ φυλάττει συμφερόντως αὐτόν· εἰδὼς δὲ πολλάκις τὸν πλούσιον χαλεπώτερον ἐσόμενον εἰ σπανίσειε χρημάτων, ληστεῖαις γὰρ ἐπιχειρήσειν ἢ μαιφονίαις ἢ τισὶν ἄλλοις μεῖζοσι κακοῖς, ἔῃ τὸν πλοῦτον καρποῦσθαι. οὐκοῦν καὶ πενία πολλάκις ἡμῖν ἐλυσιτέλησεν, καὶ τέκνα θάψαι καὶ φυγεῖν οἰκέτας· πικροτέρα γὰρ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν ἐγένετο ἂν ἡ σωτηρία, φαύλων μὲν τῶν τέκνων, ληστῶν δὲ τῶν οἰκετῶν γενομένων. ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν ἐσομένων εἰδότες πρὸς τὰ παρόντα δὲ μόνον βλέποντες οὐκ ὀρθῶς τὰ συμβαίοντα κρίνομεν· τῷ δὲ θεῷ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐστίν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς καταγινώσκοντας εἴρηται, πρὸς οὓς καὶ τὸ τῆς γραφῆς ἀρμόσειεν ἂν εἰπεῖν· μὴ ὁ πηλὸς ἐρεῖ. πῶς γὰρ οὐ φευκτὸς ἐστὶν ἄνθρωπος ἀντινομοθετῶν τῷ θεῷ καὶ ἀντιπαρακελευόμενος τοῖς τῆς προνοίας ἔργοις, ὁ μὴδὲ ταῖς ἀνθρωπίναις νομοθεσίαις ἀντιλέγειν τολμῶν; παραλιπόντες οὖν τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα, μᾶλλον δὲ ἀσεβήματα, δεῖξωμεν ὡς οὐ καλῶς αὐτοῖς ἀπρονόητα λέγεται τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν καθόλου καὶ γενικῶν προνοίας τυγχανόντων. τρεῖς γὰρ ταύτας αἰτίας μόνους ἂν τις φαίη τοῦ μὴ γίνεσθαι πρόνοιαν τῶν καθ' ἕκαστα· ἢ γὰρ ἀγνοεῖν τὸν θεὸν ὅτι καλὸν καὶ τούτων ἐπιμελεῖσθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, ἢ μὴ δύνασθαι. ἀλλ' ἄγνοια μὲν καὶ ἀμαθία παντάπασιν ἀλλοτριώτατον τῆς μακαρίας οὐσίας. αὐτὸ γὰρ γνῶσις ἐστὶ καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη. πῶς δ' ἂν καὶ λάθοι τὸν θεὸν ἢ μὴδ' ἄνθρωπος εὖ φρονῶν ἀγνοήσειεν, ὡς τῶν κατὰ μέρος πάντων διαφθειρομένων, καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται; ἐκ γὰρ τῶν κατὰ μέρος πάντων τὰ καθόλου συνίσταται. ἐξισάζει γοῦν τὰ εἶδη πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς κατὰ μέρος, καὶ ἀντιστρέφει, καὶ συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται. οὐδὲν δὲ κωλύει πάντα τὰ ἄτομα ἀπολέσθαι μηδεμιᾶς ἄνωθεν κηδεμονίας τυγχάνοντα. τούτων οὖν ἀπολλυμένων καὶ τὰ

καθόλου διαφθαρήσεται. εἰ δὲ τούτου προνοεῖν μόνου φήσουσιν αὐτὸν τοῦ μὴ πάντα τὰ κατὰ μέρος ἀπολέσθαι, ἵνα σώζῃται τὰ εἶδη, λανθάνουσιν ἑαυτοὺς λέγοντες εἶναι τινα καὶ τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν· τούτων γὰρ προνοῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διαφυλάττει τὰ εἶδη καὶ τὰ γένη. ἀλλὰ φασιν ὡς οὐκ ἀγνοεῖ μὲν, οὐ βούλεται δὲ προνοεῖν. ἀλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι διὰ δύο γίνεται προφάσεις, ἢ διὰ ῥαθυμίαν ἢ διὰ τὸ ἀπρεπές. καὶ τίς ἂν μὴ μαινόμενος ῥαθυμίας αἰτίαν ἐπαγάγοι θεῶ; πάλιν γὰρ ὑπὸ δύο τούτων ῥαθυμία τίκτεται, ἡδονῆς καὶ δειλίας· ἢ γὰρ ὑφ' ἡδονῆς τινὸς περιελκόμενοι ῥαθυμοῦμεν ἢ διὰ φόβον ἀφιστάμεθα. οὐδέτερον δὲ τούτων θεμιτὸν διανοηθῆναι περὶ θεοῦ. εἰ δὲ ῥαθυμίαν μὲν ἐπάγειν παραιτοῖντο, λέγοιεν δὲ μὴ πρέπειν θεῶ, ἀνάξιον γὰρ εἶναι τῆς τοσαύτης μακαριότητος τοῖς εὐτελέσι καὶ μικροῖς συγκαταβαίνειν καὶ οἶονεῖ συμβεβηλοῦσθαι ταῖς ὑλिकाῖς τε καὶ προαιρετικαῖς ἀτοπιαῖς, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βούλεσθαι, ἀγνοοῦσι δύο πάθη τὰ χεῖριστα τῷ θεῷ περιάπτοντες, ὑπεροψίαν καὶ μολυσμὸν· ἢ γὰρ δι' ὑπεροψίαν ὁ δημιουργὸς ὑπερορᾷ τῆς ἀρχῆς καὶ διοικήσεως τῶν κατὰ μέρος, ὅπερ ἀτοπώτατον εἰπεῖν, ἢ τὸν μολυσμὸν ἐκκλίνων, ὡς αὐτοὶ φασιν. εἰ δὲ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, φύσιν ἔχουσῶν ἔλκειν πᾶν τὸ ὑγρὸν, οὗ φασι καταμολύνεσθαι τὸν ἥλιον οὐδὲ τὰς ἀκτῖνας αὐτὰς ὅταν τοῖς βορβόροις ἐλλάμπωσιν, ἀλλὰ μένειν ἀχράντους καὶ καθαρὰς, πῶς τὸν θεὸν ἡγούνται συμβεβηλοῦσθαι τοῖς τῆδε πραττόμενοις; οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων φύσιν εἰδόντων θεοῦ ταῦτα τὰ δόγματα· ἀνέπαφον γὰρ καὶ ἀδιάφθορον καὶ ἀμίαντον καὶ πάσης ἀλλοιώσεως κρεῖττον τὸ θεῖον καθέστηκεν, ὁ γὰρ μολυσμὸς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τροπῆς τινα ἔργα. πῶς δὲ οὐκ ἀτοπώτατον τεχνίτην μὲν οἰασθῆποτε τέχνης, καὶ μάλιστα ἰατρόν, ἐπιμελούμενον τῶν καθόλου, μηδὲν τῶν κατὰ μέρος μηδὲ τὸ μικρότατον ἔαν ἀτέχναστον καὶ ἀνεπιμέλητον, εἰδόμενα ὡς εἰς τὸ πᾶν συντελεῖ τὸ μέρος, τὸν δὲ δημιουργὸν θεὸν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀποφαίνειν ἀμαθέστερον; ἀλλ' ἄρα βούλεται μὲν, οὐ δύναται δέ. καὶ πῶς οὐκ ἄντικρυς ἀπεμφαῖνον ἀσθενῆ λέγειν τὸν θεὸν καὶ ἀδύνατον εὖ ποιεῖν; ἄλλως τε κατὰ δύο τρόπους φαίη τις ἂν τὸν θεὸν μὴ δύνασθαι προνοεῖν τῶν ἀτόμων, ἢ τῷ αὐτὸν μὴ πεφυκέναι, ἢ τῷ τὰ κατὰ μέρος ἀνεπίδεκτα προνοίας εἶναι. ἀλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς πέφυκε προνοεῖν καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι δι' ὧν φασιν αὐτὸν τῶν καθόλου προνοεῖν· ἄλλως τε τὰ μὲν καταδεέστερα φθάνειν εἰς τὰ ὑπερκείμενα οὐχ οἷά τέ ἐστιν, τῶν δὲ κρειττόνων ἢ δύναμις ἄχρι καὶ τῶν τελευταίων καὶ τῶν ἀναισθήτων σώζουσα κάτεισι· πάντα γὰρ ἤρτηται τοῦ θείου θελήματος καὶ ἐντεῦθεν ἀρύεται τὴν διαμονὴν καὶ σωτηρίαν. ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀτόμων καὶ πεπληθυσμένων ὑπόστασις προνοίας ἐστὶ δεκτικὴ δῆλον ἐκ τῶν ζώων τῶν ἀρχαῖς τισι καὶ ἡγεμονίαις διοικουμένων, ὧν πολλὰ μὲν εἶδη, καὶ γὰρ μέλισσαι καὶ μύρμηκες καὶ τὰ πλεῖστα τῶν συναγελαζομένων ὑπὸ τισιν ἡγεμόσι τέτακται οἷς ἀκολουθεῖ πειθόμενα· μάλιστα δ' ἂν τις τοῦτο κατανοήσειεν εἰς τὴν τῶν ἀνθρώπων πολιτείαν ἐμβλέψας, φαίνεται γὰρ τὰς τῶν νομοθετῶν καὶ τὰς τῶν ἀρχόντων ἐπιδεχομένη διοικήσεις καὶ ἐπιμελείας. ἢ δὲ τούτων δεκτικὴ πῶς ἂν εἴη τῆς τοῦ δημιουργοῦ προνοίας ἀνεπίδεκτος; τεκμήριον δὲ οὐ μικρὸν τοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα προνοίας τυγχάνειν τὸ φυσικῶς ἐγκατεσπάρθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν γνῶσιν αὐτῆς, ὑπ' ἀνάγκης γὰρ συσχεθέντες εὐθὺς ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ τὰς εὐχὰς καταφεύγομεν ὡς ἂν τῆς φύσεως ἀγούσης ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἐπὶ τὴν ἀπὸ τούτου βοήθειαν (οὐκ ἂν δὲ ἡμᾶς ἀδιδάκτως ἦγεν ἢ φύσις ἐπὶ τὸ μὴ φύσιν ἔχον γίνεσθαι); καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἐξαίφνης ταραχαῖς καὶ φόβοις ἀπροαιρέτως, πρὶν τι καὶ σκέψασθαι, τὸν θεὸν ἐπιβώμεθα. πᾶν δὲ τὸ ὄψωϋν φυσικῶς ἐπόμενον ἰσχυρὰν ἔχει τὴν ἀπόδειξιν, οὐδεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμενον. πόθεν οὖν προήχθησαν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον οἱ ταῦτα δοξάζοντες; πρῶτον μὲν τῷ νομίζειν συνδιαλύεσθαι τῷ σώματι τὴν ψυχὴν, δεύτερον δὲ τῷ μὴ δύνασθαι τὸν λόγον ἐξευρεῖν τῆς κατὰ μέρος προνοίας. ἀλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ θνητὴ οὐδὲ μέχρι τοῦ βίου τούτου τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον

ἴσταται αἶ τε παρὰ τοῖς σοφωτάτοις τῶν Ἑλλήνων μετενσωματώσεις δηλοῦσι καὶ οἱ λεγόμενοι τόποι ταῖς ψυχαῖς ἀποκεκληρῶσθαι πρὸς τὸν ἐκάστης βίον καὶ αἶ τιμωρία τῶν ψυχῶν ἄς τιμωροῦνται καθ' ἑαυτάς. ταῦτα γὰρ εἰ καὶ διαπίπτει κατὰ τι ἕτερον, ἀλλὰ τὸ τὴν ψυχὴν εἶναι μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην καὶ δίκας ὑπέχειν τῶν πλημμελημάτων συνομολογεῖ. εἰ δὲ ἀκατάληπτος ἡμῖν ἐστὶν τῆς τῶν κατὰ μέρος προνοίας ὁ λόγος, ὡσπερ οὖν ἐστὶ κατὰ τὸ ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματά σου καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ σου, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο δεῖ λέγειν ὡς οὐκ ἔστι πρόνοια. οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὸ μέτρον τῆς θαλάσσης ἀγνοοῦμεν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῆς ψάμμου φαίη τις ἂν μήτε θάλασσαν μήτε ψάμμον εἶναι· οὕτω γὰρ εἴποιεν ἂν μήτε ἄνθρωπον μήτε ἄλλο τι ζῶον εἶναι, ἐπειδὴ τὸν ἀριθμὸν τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ἀγνοοῦσι. τὰ γὰρ ἄτομα ἄπειρα ἡμῖν· τὰ δὲ ἄπειρα ἡμῖν ἄγνωστα ἡμῖν. καὶ τὰ μὲν καθόλου λόγῳ πολλακίς γίνεται περιληπτά, τὰ δὲ κατὰ μέρος ἀδύνατον. οὕσης δὲ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον διττῆς διαφορᾶς, τῆς τε πρὸς ἕτερον ἄνθρωπον καὶ τῆς πρὸς ἑαυτὸν (πολλὴ γὰρ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐκάστου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐναλλαγὴ καὶ διαφορὰ ἔν τε τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν καὶ χρείαις καὶ ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς ἐπισυμβαίνουσιν· ἀγχίστροφον γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ταῖς χρείαις καὶ τοῖς καιροῖς ὀξέως συμμεταβαλλόμενον), ἀνάγκη καὶ τὴν ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ πρόνοιαν διάφορόν τε καὶ ποικίλην καὶ πολυσχιδῆ καὶ σύνδρομον τῇ τῶν πεπληθυσμένων ἀκαταληψία συνεκτείνεσθαι, εἴ γε δεῖ πρόσφορον ἐκάστῳ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα καὶ οἰκείαν ὑπάρχειν αὐτήν· ἄπειρος δὲ τῶν κατὰ μέρος ἢ διαφορὰ, ἄπειρος ἄρα καὶ τῆς ἀρμοζούσης αὐτοῖς προνοίας ὁ λόγος· εἰ δὲ ἄπειρος καὶ ἄγνωστος ἡμῖν. οὐ δεῖ τοίνυν τὴν οἰκείαν ἄγνοιαν ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι τῆς τῶν ὄντων κηδεμονίας. ἃ γὰρ σὺ νομίζεις μὴ καλῶς, ταῦτα κατὰ λόγον μὲν τῷ δημιουργῷ γίνεται· σὺ δὲ ἀγνοῶν τὰς αἰτίας οὐχὶ κατὰ λόγον φῆς γίνεσθαι. ὅπερ γὰρ κάπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀγνώστων πάσχομεν, τοῦτο κάπὶ τῶν ἔργων τῆς προνοίας· ἐξ εἰκασίας τινὸς καὶ ταύτης ἀμυδρᾶς συνοοῦμεν τὰ κατ' αὐτήν, εἶδωλά τινα καὶ σκιάς τῶν ἔργων αὐτῆς ἐκ τῶν γινομένων κατὰ στοχασμὸν λαμβάνοντες. φαμὲν οὖν τινα γίνεσθαι κατὰ συγχώρησιν τοῦ θεοῦ· τῆς δὲ συγχωρήσεως εἶδη πολλά. συγχωρεῖ γὰρ πολλακίς καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λανθάνουσαν ἀρετὴν ἀναδείξῃ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. ἄλλοτε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τιπραχθῆναι ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορθώσῃ, ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ καὶ τὸν ὄσιον πάσχειν κακῶς ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότος καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως εἰς ἀλαζονεῖαν ἐκπέσῃ, ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου. ἐγκαταλείπεται τις πρὸς καιρὸν εἰς διόρθωσιν ἄλλου, ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύωνται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου· φυσικῶς γὰρ ὀρῶντές τινες πάσχοντες συστελλόμεθα, ὡς εἴρηται καλῶς καὶ Μενάνδρῳ τὸ φοβούμενοι τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ σοῦ πάθους. ἐγκαταλείπεται τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι' οἰκειᾶς ἢ γονέων ἀμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς εἰς δόξαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυνθείσης ἄοκνον τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται, ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἑαυτοῦς ἐπιδεδωκότων ὑπὲρ πατρίδος ἢ γένους ἢ δεσποτῶν. εἰ δὲ τῷ δοκοίῃ παράλογον εἶναι τὸν ὄσιον εἰς ἄλλου διόρθωσιν πάσχειν κακῶς, γινωσκέτω ὡς οὗτος ὁ βίος ἀγών ἐστὶ καὶ στάδιον ἀρετῆς. ὅσω τοίνυν μείζους οἱ πόνοι, τοσοῦτω μείζους οἱ στέφανοι· πρὸς γὰρ τὸ μέτρον τῆς ὑπομονῆς ἢ τῶν ἄθλων ἀντίδοσις. διὰ τοῦτο Παῦλος ἐν μυρίαῖς συνεχωρήθη γενέσθαι θλίψεσιν, ἵνα μείζονα καὶ τέλειον ἀπενέγκηται τῆς νίκης τὸν στέφανον. πάντα οὖν καλῶς καὶ δεόντως γίνεται τῆς προνοίας τὰ ἔργα. ὅτι δὲ καλῶς καὶ δεόντως καὶ ὡς μόνως ἐπιδέχεται διοικεῖ θεὸς τὰ πάντα, δύο τούτοις σκοποῖς τις

χρώμενος τοῖς παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένοις ὀρθότατ' ἂν σκοπήσειεν· ἀγαθός ἐστι καὶ μόνος σοφός. οὐκοῦν διὰ μὲν τὸ ἀγαθὸς εἶναι προνοητὴς εἰκότως ἐστί· διὰ δὲ τὸ σοφὸς εἶναι σοφῶς καὶ ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται. εἰ μὲν γὰρ οὐ προνοεῖ, οὐκ ἀγαθός· εἰ δὲ μὴ καλῶς, οὐ σοφός. δεῖ τοίνυν τούτοις προσέχοντα τοῖς σκοποῖς μηδενὸς καταγινώσκειν τῶν τῆς προνοίας ἔργων, μηδὲ βλασφημεῖν· ἀνεξετάστως δὲ πάντα ἀποδέχεσθαι, πάντα θαυμάζειν, πάντα πεποιῆσθαι καλῶς καὶ δεόντως γίνεσθαι, κἂν φαίνεται τοῖς πολλοῖς ἄδικα, ἵνα μὴ πρὸς τῇ βλασφημίᾳ πολὺν καὶ τῆς ἀμαθίας ἑαυτῶν καταχέωμεν ψόγον. ὅταν δὲ λέγωμεν πάντα καλῶς γίνεσθαι δῆλον ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων οὐδὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔργων καὶ παρ' ἡμῶν γινομένων τὸν λόγον ποιούμεθα· ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς προνοίας, τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων. πῶς οὖν ἄνδρες ὅσοι πικροῖς περιπίπτουσι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναίτιοις; εἰ μὲν γὰρ ἀδίκως, διὰ τί μὴ ἐκώλυσεν ἡ δικαία πρόνοια τὸν φόνον; εἰ δὲ δικαίως, ἀναίτιοι πάντως οἱ φονεύσαντες. πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν ὅτι καὶ ὁ φονεύων ἀδίκως φονεῦει καὶ ὁ φονευόμενος ἢ δικαίως φονεύεται ἢ συμφερόντως· δικαίως μὲν ἔσθ' ὅτε διὰ πράξεις ἀτό πους ἡμῖν δὲ ἀδήλους· συμφερόντως δὲ προκαταλαμβανούσης τῆς προνοίας τὰς μελλούσας ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ κακουργίας καὶ ὅτι καλὸν αὐτῷ μέχρι τούτου στήναι τὴν ζωὴν, ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἀγίοις. ὁ δὲ φονεύσας ἀδίκως ἐφόνευσεν· οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἕξον αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ κέρδος καὶ ληστείαν ἐκουσίως. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πρᾶξις· τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὸ φονευθῆναι. θάνατος δὲ οὐδεὶς κακὸς εἰ μὴ ὁ δι' ἀμαρτίαν, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ θανάτου τῶν ὀσίων ἀνδρῶν. ὁ δὲ ἀμαρτωλὸς κἂν ἐν τῷ σκίμποδι κἂν αἰφνίδιον ἀπόνως τελευτήσῃ, κακῶς ἀπέθανεν, κακὸν ἐντὰ φιον ἐπαγόμενος τὴν ἀμαρτίαν. ὁ μέντοι φονεύσας κακῶς ἐφόνευσεν· ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν δικαίως φονευομένων εἰς τὴν τῶν δημίων ἑαυτὸν κατέταξε μοῖραν, ἐπὶ δὲ τῶν συμφερόντως εἰς τὴν τῶν μαιφόνων καὶ ἐναγῶν. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ πολεμίων φονευόντων καὶ αἰχμαλωτιζόντων καὶ πᾶσαν κακίαν ἐργαζομένων κατὰ τῶν αἰχμαλώτων. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων καὶ ἀρμαζόντων χρήματα· καὶ γὰρ τοῖς ἀφαιρουμένοις ὡς εἰκὸς συμφέρει μὴ κεκτῆσθαι, καὶ οἱ πλεονεκτήσαντες ἄδικοι, διὰ γὰρ πλεονεξίαν, οὐχὶ διὰ τὸ συμφέρον ἐκείνοις ἀφείλοντο.